

บทที่ ๓

กลวิธีการเล่าเรื่องของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรม

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะเสนอประเด็นเรื่องวิธีการที่ตัวบทวรรณกรรมแต่ละเรื่องใช้เพื่อนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้แตกต่างกัน ซึ่งนับเป็นประเด็นที่สำคัญในการศึกษาข้อมูลที่เป็นวรรณคดี

ทฤษฎีที่ผู้วิจัยจะใช้ศึกษาข้อมูลวรรณกรรมในที่นี้คือ “ศาสตร์เรื่องเล่า” (Narratology) เพราะวรรณกรรมที่นำมาศึกษามีรูปแบบการประพันธ์หลายประเภท ทั้งรูปแบบที่เป็นวรรณคดี โปราณอย่างเสภา ลิลิต คำฉันท์ กลอน และรูปแบบที่เป็นวรรณกรรมปัจจุบันอย่างนวนิยาย การจะสังเกตภาพรวมของวรรณกรรมทุกเรื่องจึงควรใช้แนวทฤษฎีที่เป็นกลางและเป็นทฤษฎีที่สร้างขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายจะใช้กับตัวบทหลากหลายรูปแบบ โดยนัยนี้ ศาสตร์เรื่องเล่าเป็นเครื่องมือสำหรับวิเคราะห์เรื่องเล่า (narrative) ทั่วไปโดยไม่จำกัดประเภท^๓ ผู้วิจัยจึงประยุกต์ทฤษฎีดังกล่าวมาใช้วิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรมที่เป็นข้อมูลในวิทยานิพนธ์นี้ โดยเรียกรวมวรรณกรรมทุกประเภทที่เป็นข้อมูลว่า “ตัวบทเรื่องเล่า”(narrative text) หรือ “เรื่องเล่า” (narrative) เพื่อประโยชน์ในการเปรียบเทียบวรรณกรรมแต่ละเรื่อง

ตัวบทเรื่องเล่า (narrative text) ในที่นี้หมายถึง ตัวบทหนึ่งๆที่มีตัวแทน (agent) บอกเล่าเรื่องราวหรือเชื่อมโยงเรื่องราวเข้าด้วยกันผ่านสื่อใดสื่อหนึ่งโดยเฉพาะ สื่อที่ว่านี้อาจจะหมายถึง ภาษา จินตภาพ เสียง สิ่งก่อสร้าง หรืออะไรก็ได้ที่สามารถเล่าเรื่องได้^๔ เช่น *เสภาพระราชพงศาวดาร* และ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ถือว่าเป็นเรื่องเล่าคนละเรื่องกันจำนวน ๒ เรื่อง เพราะแม้ว่าเรื่องเล่าทั้งสองจะมีเรื่องราวบางส่วนที่มีเนื้อหาตรงกัน แต่เรื่องเล่าทั้งสองประกอบขึ้นเป็นตัวบทเรื่องเล่าคนละตัวบทกันคือบทเสภาที่แต่งโดยสุนทรภู่และมีวิธีเล่าที่สุนทรภู่กำหนด และ

^๓Mieke Bal, *Narratology : Introduction to the theory of narrative*, 2nd edition (Toronto : University of Toronto Press, 1997), p. 3. ระบุว่า ศาสตร์เรื่องเล่าเป็นเครื่องมือช่วยในการทำความเข้าใจ และวิเคราะห์เรื่องเล่าหลากหลายประเภทที่ “บอกเล่าเรื่องราว” (tell a story) โดยมีนัยครอบคลุมถึงแม้กระทั่งเรื่องเล่าที่มีหลายลักษณะอักษรหรือมิใช่วรรณกรรมด้วย ข้อความต้นฉบับมีว่า Narratology is the theory of narratives, narrative texts, images, spectacles, events, cultural artifacts that ‘tell a story.’ Such a theory helps to understand, analyse, and evaluate narratives.

^๔Ibid., p.5.

โคลงประกอบภาพที่รัชกาลที่ ๕ ทรงรวบรวมและกำหนดวิธีเล่าเรื่อง นอกจากนี้ วรรณกรรมทั้งสองเรื่องยังใช้ “ผู้เล่า”(narrator) คนละคนกัน เป็นต้น

ศาสตร์เรื่องเล่า (Narratology) ศึกษาธรรมชาติ (nature) รูปแบบ (form) และบทบาทหน้าที่ (functioning) ของเรื่องเล่า ศาสตร์ดังกล่าวพยายามที่จะศึกษาความสามารถในการสร้างและทำความเข้าใจเรื่องเล่า (narrative competent) อาจกล่าวให้แคบลงได้ว่าศาสตร์เรื่องเล่าพยายามตรวจหาลักษณะร่วมระหว่างเรื่องเล่าที่ศึกษากับเรื่องเล่าอื่นๆ ในระดับของเนื้อเรื่อง (story) และเรื่องเล่า (narrative) รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทั้งสองข้างต้น และในขณะเดียวกันก็พยายามจะอธิบายความสามารถในการผลิตและทำความเข้าใจเรื่องเล่าด้วย”

จากนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่าศาสตร์เรื่องเล่าพยายามเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทเรื่องเล่าที่ศึกษากับเรื่องเล่าอื่นๆ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากศาสตร์เรื่องเล่าเป็นสาขาย่อยของภาษาศาสตร์แบบโครงสร้างนิยม (Structuralism)^๔ ศาสตร์เรื่องเล่าจึงมีพันธกิจสำคัญอย่างหนึ่งคือการหาลักษณะร่วมที่เป็นโครงสร้างระดับลึกของเรื่องเล่าทั้งหมดเพื่อจะสามารถนำมาอธิบายเรื่องเล่าเฉพาะเรื่องที่ศึกษาได้ ด้วยเหตุนี้ ในการวิเคราะห์ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชา ผู้วิจัยจึงจะเทียบเคียงลักษณะร่วมระหว่างลักษณะของเรื่องเล่าเกี่ยวกับตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในตัวบทวรรณกรรมแต่ละเรื่องกับวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ในกลุ่มข้อมูล รวมทั้งลักษณะร่วมและต่างระหว่างกลวิธีการเล่าเรื่องของวรรณกรรมที่ศึกษากับการเล่าเรื่องวรรณกรรมไทยเรื่องอื่นๆ เพื่อให้เห็นปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการกำหนดลักษณะตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมแต่ละเรื่อง

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยตระหนักถึงเอกลักษณ์ของวรรณคดีโบราณของไทยในฐานะที่เป็นวรรณกรรมที่มีพันธกิจและธรรมเนียมในการสร้างสรรค์ที่เป็นแบบแผนเฉพาะอันไม่สามารถจะอธิบายได้อย่างครบถ้วนด้วยทฤษฎีตะวันตกเสมอไป ผู้วิจัยจึงจะประสานแนวความคิดเรื่องการวิเคราะห์เรื่องเล่า ควบคู่กับการพิจารณาตัวบทวรรณกรรมโบราณในฐานะประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมที่มี “ชนบ” เฉพาะในการสร้างสรรค์

^๓Gerald Prince, *A Dictionary of Narratology* (Lincoln : University of Nebraska Press, 2003), p. 66.

^๔Peter Barry, *Beginning Theory : An introduction to literary and cultural theory*, 2nd edition. (Manchester and New York : Manchester University Press, c1997), p.222.

ในการนำข้อมูลประวัติศาสตร์มาสร้างเป็นด้นบทวรรณกรรมนั้น ผู้ประพันธ์จะต้องกำหนดวัตถุประสงค์หรือสารสำคัญที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอในด้นบทวรรณกรรม สารสำคัญในบทประพันธ์นั้นคือ “แก่นเรื่อง” (theme) ซึ่งได้จากการตีความเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เพื่อนำเสนอความคิดหรือข้อคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ จากนั้นผู้ประพันธ์จะต้องเลือกสรรเอาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์มาเรียบเรียงตามลำดับและเรียบเรียงเหตุการณ์ให้เป็นเหตุเป็นผลกันเพื่อให้เรื่องเล่านั้นจัดเรียงอย่างเป็นระบบเพื่อจะสามารถสื่อความหมายที่สนับสนุนแก่นเรื่อง การเรียบเรียงที่ว่าเป็นคือการสร้าง “โครงเรื่อง”(plot)

ดังนั้น ผู้วิจัยจะเริ่มต้นการวิเคราะห์การเล่าเรื่องในประเด็น “การสร้างโครงเรื่องเพื่อนำเสนอแก่นเรื่อง” ก่อน เพื่อจะตอบคำถามว่า ในวรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์แต่ละเรื่องที่น่าสนใจนำมาเป็นข้อมูลในวิทยานิพนธ์นี้ ด้นบทวรรณกรรมเลือกที่จะ “เล่า” ประวัติศาสตร์ในประเด็นใดบ้าง และวิธีการนำข้อมูลประวัติศาสตร์มาเรียบเรียงเป็นโครงเรื่องเพื่อสนับสนุนแก่นเรื่องด้วยรูปแบบและวิธีการที่ต่างกันจะส่งผลต่อบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในบทประพันธ์แต่ละเรื่องให้แตกต่างกันอย่างไรได้บ้าง แล้วจึงจะวิเคราะห์องค์ประกอบของการเล่าเรื่องอื่น ๆต่อไปโดยใช้แก่นเรื่องและโครงเรื่องที่วิเคราะห์ในหัวข้อนี้เป็นกรอบ ดังนี้

๓.๑ การสร้างโครงเรื่องเพื่อนำเสนอแก่นเรื่อง

จากวรรณกรรมที่นำมาศึกษา ผู้วิจัยพบว่าเรื่องราวในประวัติศาสตร์ตอนเดียวกันถูกนำมาเสนอซ้ำในวรรณกรรมหลายเรื่อง เช่น วิจารณ์ของพระสุริโยทัยถูกนำเสนอทั้งใน *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* *นวนิยายเรื่อง สุริโยทัย* และ *นวนิยายเรื่อง สมเด็จพระสุริโยทัย* เป็นต้น เหตุที่เหตุการณ์เดียวกันในประวัติศาสตร์ถูกนำเสนอซ้ำในวรรณกรรมหลายเรื่องได้นั้นเป็นเพราะแม้ว่าบทประพันธ์แต่ละเรื่องจะนำประวัติศาสตร์ตอนเดียวกันมาเล่า แต่ด้นบทประพันธ์แต่ละเรื่องเองก็มีการตีความเหตุการณ์เดียวกันนั้นแตกต่างกัน

การตีความ (Interpretation) หมายถึง *ชี้หรือกำหนดความหมาย, ให้ความหมายหรืออธิบาย*^๕ การตีความนั้นเกิดขึ้นในกระบวนการประพันธ์วรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์ กล่าวคือ เมื่อผู้ประพันธ์วรรณกรรมแต่ละคนอ่านข้อมูลประวัติศาสตร์แล้วนำข้อมูลประวัติศาสตร์นั้นมาถ่ายทอดในวรรณกรรม ผู้ประพันธ์ย่อมจะต้อง “ตีความ” ประวัติศาสตร์นั้น หรือให้ความหมายกับ

^๕พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๔๖๖.

ประวัติศาสตร์ที่ถูกนำมาถ่ายทอดใน قالبวรรณกรรมนั้นใหม่เพื่อให้เกิดเป็นบทประพันธ์ที่สามารถสื่อความหมายถึงประวัติศาสตร์ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการประพันธ์

ในการอ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์ฉบับเดียวกัน ผู้อ่านแต่ละคนย่อมตีความตัวบทแตกต่างกัน “...ตามบริบทต่าง ๆ ทั้งด้านเวลา สถานที่ อุปนิสัยใจคอ อารมณ์ อุดมการณ์ สภาพการรับรู้ ฯลฯ ที่หล่อหลอมให้แต่ละคนมีความแตกต่างกันไป”^๖ เนื่องจากมีกิจกรรมการตีความเกิดขึ้นในการประพันธ์วรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์ เมื่อผู้ประพันธ์ในฐานะ “ผู้อ่านประวัติศาสตร์” นำเนื้อหาประวัติศาสตร์ตอนเดียวกันมาเสนอในรูปแบบวรรณกรรม เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ตอนเดียวกันจึงอาจถูกนำเสนอให้แตกต่างกันได้

แก่นเรื่อง (theme) คือ “...ความคิดหลักของเรื่อง หรือนัยที่แสดงไว้ในบทประพันธ์ แก่นเรื่องเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน เพราะส่วนประกอบต่างๆ ในเรื่องล้วนเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงแก่นเรื่องทั้งสิ้น ส่วนประกอบเหล่านั้นจะต้องมีความผูกพันสอดคล้องกับแก่นเรื่องโดยตลอด”^๗ นั่นคือ ผู้ประพันธ์วรรณกรรมแต่ละเรื่องนำเหตุการณ์จากประวัติศาสตร์มาแต่งเป็นวรรณกรรมก็เพื่อเสนอความคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ความคิดที่ต้องการเสนอนั้นก็คือแก่นเรื่อง และเนื่องจากส่วนประกอบต่างๆ ในวรรณกรรมก็ล้วนสร้างขึ้นเพื่อนำเสนอแก่นเรื่อง การตีความประวัติศาสตร์จึงย่อมเป็นไปโดยนัยเพื่อนำเสนอแก่นเรื่องด้วย และตัวละครสมเด็จพะมหาธรรมราชาในวรรณกรรมจึงเป็นองค์ประกอบทางวรรณกรรมองค์ประกอบหนึ่งที่ผู้ประพันธ์นำเอาบทบาทของบุคคลในประวัติศาสตร์มาตีความสนับสนุนแก่นเรื่องเช่นเดียวกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การกำหนดบทบาทของตัวละครสมเด็จพะมหาธรรมราชาถูกควบคุมโดยแก่นเรื่องของวรรณกรรม

โครงเรื่อง (plot) หมายถึง การสืบเนื่องของลำดับเหตุการณ์ และความเป็นเหตุเป็นผลของแต่ละเหตุการณ์^๘ ในการเลือกเอาเหตุการณ์ประวัติศาสตร์มาสร้างโครงเรื่องนั้น ผู้ประพันธ์ย่อม

^๖ จุมพฏ คำสอนง, วรรณกรรม อำนาจ และความบ้า: บทวิเคราะห์ทางการเมืองว่าด้วยอำนาจกับวรรณกรรมของคุณสุวรรณ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน และ สุวรรณภา เกรียงไกรเพชร, อ้างอิงใน นันทวัลย์ สุนทรภาระสภิต, เรื่องสั้นบันทึกเหตุการณ์ทางการเมือง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๑๕๔๗), หน้า ๒๙.

^๘ Wallace Martin, อ้างถึงใน อีรวาดิ ไตลังคะ, ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๕.

เรียบเรียงโครงเรื่องเพื่อให้สามารถสื่อความหมายในลำดับและเหตุผลที่ช่วยนำเสนอแก่นเรื่อง โครงเรื่องจึงเป็นองค์ประกอบของวรรณกรรมที่ถูกสร้างขึ้นในกรอบของการนำเสนอแก่นเรื่องด้วยการวิเคราะห์โครงเรื่องนั้นมีประโยชน์ในการศึกษาการเล่าเรื่องของสมเด็จพระมหาธรรมราชาคือจะทำให้เห็นลักษณะการเรียบเรียงเรื่องราวประวัติศาสตร์ในดับทวรรณกรรมและนำไปสู่การมองเห็นตำแหน่งแห่งที่ของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ปรากฏในเรื่อง

นอกจากนี้ ในการวิเคราะห์โครงเรื่อง บางครั้งผู้วิจัยอาจนำ “ผังการแสวงหา” หรือผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้แสดงพฤติกรรมในเรื่องของไกรมาสมาใช้เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของตัวละครในเรื่องให้ชัดเจนขึ้นด้วย

อัลเกอร์ดาส ไกรมาส (Algirdas Greimas) นักภาษาศาสตร์ชาวลิทัวเนีย (Lithuanian) ได้เสนอระบบความสัมพันธ์ของตัวละครในเรื่องเล่าในฐานะผู้แสดงพฤติกรรม ตัวละครเป็นผู้ที่ทำให้เหตุการณ์ต่างๆ ในเรื่องเกิดขึ้น จากแนวความคิดดังกล่าว ไกรมาสเรียกตัวละครว่า “ผู้แสดงพฤติกรรม” (actant) และกำหนดบทบาทของตัวละครต่างๆ ที่สัมพันธ์กันในระนาบของความปรารถนา อำนาจ และการสื่อสารระหว่างกัน โดยกำหนดบทบาทของตัวละครไว้ดังนี้^๕

๑. ผู้แสวงหา (Subject)	๔. สิ่งที่แสวงหา (Desire)
๒. ฝ่ายขัดขวาง (Opponent)	๕. ฝ่ายสนับสนุน (Helper)
๓. ผู้ให้ (Sender)	๖. ผู้รับ (Receiver)

นพพร ประชากุล ได้อธิบายลักษณะความสัมพันธ์ของผู้แสดงพฤติกรรมทั้ง ๖ ประการในทรรณะของไกรมาส ดังกล่าวไว้ดังนี้

บรรดาเรื่องเล่าส่วนใหญ่ในโลกนี้ เมื่อวิเคราะห์ลึกลงไปถึงระดับหนึ่ง จะพบว่าล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของ “การแสวงหา” บางสิ่งบางอย่างซึ่งผู้แสวงหาปรารถนาจะให้ได้มา การแสวงหาดังกล่าวจะดำเนินไปโดยได้รับความช่วยเหลือเกื้อกูลในด้านหนึ่ง และจะถูกกีดกันขัดขวางในอีกด้านหนึ่ง และในท้ายที่สุด หากการแสวงหาประสบความสำเร็จก็จะมีผู้

^๕Sharon Goodman and Kieran O' Halloran, *The art of English : literary creativity*, (London : Palgrave Macmillan, 2006) , pp.104-105.

มอบสิ่งที่แสวงหา นั้นให้ โดยที่ผู้รับประโยชน์อาจจะรวมไปถึงผู้อื่นนอกเหนือจากตัวผู้แสวงหา^{๑๐}

จะเห็นว่า ระบบความสัมพันธ์ของผู้แสดงพฤติกรรมของไกรมาสช่วยชี้ให้เห็นการกำหนดความสัมพันธ์ของตัวละครในวรรณกรรมได้ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แผนผังการแสวงหาจะช่วยชี้ให้เห็นตำแหน่งที่ตัวละครสมเด็จพะมหาธรรมราชาถูกจัดวางไว้ในโครงเรื่อง และหน้าที่ (function) ของตัวละครสมเด็จพะมหาธรรมราชาที่มีต่อการดำเนินเรื่อง

ผู้วิจัยจะเริ่มวิเคราะห์การสร้างโครงเรื่องเพื่อเสนอแก่นเรื่องโดยแบ่งแก่นเรื่องของวรรณกรรมในกลุ่มข้อมูลทั้ง ๑๕ เรื่อง ออกเป็นกลุ่มย่อยๆตามกลุ่มของวรรณกรรมที่มีแก่นเรื่องคล้ายกันเป็น ๕ กลุ่ม คือ แก่นเรื่องแสดงพระมหากษัตริย์คุณของบูรพกษัตริย์ไทย แก่นเรื่องสวดตีวีรกรรมของวีรสตรี/วีรบุรุษ แก่นเรื่องแสดงบทเรียนจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ แก่นเรื่องแสดงบทบาทของบุคคลในประวัติศาสตร์ที่มีใช้วีรสตรี/วีรบุรุษ แก่นเรื่องแสดงให้เห็นว่าพม่าเป็นศัตรูของชาติไทย และแก่นเรื่องสวดตีบุเรงนอง ตามลำดับดังนี้

๓.๑.๑ แก่นเรื่องแสดงพระมหากษัตริย์คุณของบูรพกษัตริย์ไทย

ได้แก่ โคลงภาพพระราชพงศาวดาร และ ผืนแผ่นดินไผ่น้ำลำ แหล่งคุณ

วรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ประพันธ์ขึ้นเพื่อเสนอแก่นเรื่องคือ พระมหากษัตริย์ไทยแต่ละพระองค์ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณต่อชาติไทยมายาวนานตั้งแต่ครั้งบรรพกาล เพื่อเชื่อมโยงความคิดมาถึงปัจจุบันว่าคนไทยในปัจจุบันควรมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และร่วมมือกันธำรงรักษาชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้

ในการเสนอแก่นเรื่องดังกล่าว วรรณกรรมทั้งสองเรื่องใช้โครงเรื่องแบบพงศาวดาร คือนำเอาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์หลายๆอย่างที่เกี่ยวข้งกับพระมหากษัตริย์ไทยหลายรัชสมัยมาเรียงต่อกัน แต่ละเหตุการณ์มีแก่นเรื่องย่อยที่จบในตัวเอง แต่เมื่อรวมกันแล้วจะแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของชาติไทยที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน และเห็นพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ที่มีต่อชาติสืบเนื่องยาวนานมาแต่ครั้งอดีต วิธ้อ่านวรรณกรรมสอง

^{๑๐} นพพร ประชากุล อังถึงโน เสนาะ เจริญพร, ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมไทยยุคทองสุโขทัย, หน้า ๑๐๑.

เรื่องนี้ให้เข้าใจถึงแก่นเรื่องหลักจึงต้องนำแก่นเรื่องย่อยแต่ละแก่นเรื่องมาประมวลกันแล้วสังเกตดูแนวโน้มของสารสำคัญที่เชื่อมโยงไปสู่แก่นเรื่องหลักที่ให้ไว้ในรายนำเรื่อง

ตัวอย่างเช่น ใน *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* รายนำเรื่องกล่าวไว้ว่า

...บรมนารถทรงอนุศร ถึงภูธรนฤบาล ครั้งโบราณอโยธยา สืบเนื่องมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ผลัดบุรี พระคุณมีนานา ทรงศักดิ์สาสุภาพ ได้ปราบปรามไพรินทร์ แผ่นดินใหญ่กว้าง สรรพก่อสร้างบ้านเมือง งามรุ่งเรืองปรากฏ พระเกียรติยศหลากกัน บางทรงธรรมทศพิช บางเรื่องฤทธิ์ธรรรงค์ บางพระองค์ปรีชา ตั้งมาตราพิภคจัด ข้อบัญญัติยุติธรรม สอบเลือกสรรถ่องถ้วน ล้วนเป็นบรรทัดฐาน ในกิจการแล่งกะดี พระคุณมีสืบมา แต่ชะตาภายหลัง ยังอีกหมู่เสวกามาตย์ ที่องอาจสงคราม แลมีความสุจริต ทอดชีวิตแทนเจ้า ด้วยมูลเกล้ากตัญญู หนึ่งรอบรู้ราชกิจ บพลังผิตราชการ หนึ่งสันดานมั่นคง ด้วยจ่านงสวามิภักดิ์ ควรประจักษ์บรรเจิด ชูชื่อเชิดแบบดำรง...^{๑๑}

ร่ายที่ยกมานี้สรุปแก่นเรื่อง *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ไว้อย่างชัดเจนว่าต้องการสดุดีพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติในด้านต่าง ๆ แตกต่างกันไป เช่น ทรงปราบปรามปัจเจกมิตร ทรงสร้างบ้านเมือง ทรงมีทศพิธราชธรรม ทรงร่างกฎหมาย นอกจากนี้ บทประพันธ์ยังต้องการสรรเสริญข้าราชการบริพารไพร่พลที่ “กตัญญู” ต่อองค์พระมหากษัตริย์ และมีความจงรักภักดี “จ่านงสวามิภักดิ์” มีความรู้ดีในราชการงานเมือง และบางคนถึงกับยอมสละชีวิตแทนพระมหากษัตริย์

อาจกล่าวได้ว่า *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* มีแก่นเรื่องที่ต้องการสื่อความหมายของความเป็น “ชาติ” กล่าวคือ ชาติมีศูนย์กลางอยู่ที่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงสร้างและทำนุบำรุงชาติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พร้อมด้วยบรรพชนไทยผู้รักชาติและจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เป็นผู้สนับสนุนพระมหากษัตริย์ให้ชาติเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมา

ในลักษณะเช่นนี้ แม้ว่าเนื้อหาของ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ในแต่ละบทจะจบเป็นเอกเทศในตัวเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่ประกอบด้วยโครงเรื่องย่อยเป็นจำนวนมาก แต่โครงเรื่องย่อยในโคลงแต่ละบทก็สื่อความคิดที่รวมกันแล้วได้เป็นโครงเรื่องใหญ่ที่สื่อ

^{๑๑} *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชพิธีฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา), หน้า ๑-๒.

ความคิดตรงกับกรอบของแก่นเรื่องที่ให้ไว้ในรายนำเรื่องด้วย อาจแบ่งโครงเรื่องย่อยของวรรณกรรมเรื่องนี้ได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ

โครงเรื่องย่อยกลุ่มแรก เลือกเอาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ ผ่านทางพระราชกรณียกิจอันหลากหลายมานำเสนอ เช่น รูปที่ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ภาพสร้างกรุงศรีอยุธยา นำเสนอพิธีกรรมและการดำเนินงานสร้างกรุงศรีอยุธยาที่บริเวณหนองโสนและการราชาภิเษกสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑^{๒๖} รูปที่ ๒๕ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ภาพสมเด็จพระนเรศวรทรงปืนข้ามแม่น้ำสะโตง กล่าวถึงวีรกรรมที่พระนเรศวรทรงยิงพระแสงปืนข้ามแม่น้ำสะโตงไปโดนแม่ทัพพม่าตาย และ รูปที่ ๘๒ แผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ภาพทำสังคายนา กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงจัดให้พระสงฆ์สังคายนาพระไตรปิฎก

โครงเรื่องย่อยกลุ่มที่สอง เลือกเอาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงวีรกรรมที่แสดงถึงความรักชาติและจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ของประชาชนทั่วไปตั้งแต่ผู้หญิง ทหารชั้นผู้น้อยรวมไปถึงสัตว์ ที่แม้จะอยู่ในสภาวะที่ด้อยอำนาจแต่ก็ยังรักชาติและจงรักภักดีมานำเสนอ เช่น รูปที่ ๒๐ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ภาพช้างพลายศรีมงคล พลายมงคลทวีป กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ช้างพลายศรีมงคล และพลายมงคลทวีปถูกส่งไปให้พม่า ช้างทั้งสองช้างก็อาละวาดด้วยไม่คุ้นกับเสียงหมอควาญ ผู้ประพันธ์ทรงสรุปไว้ว่าเหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าแม้แต่ช้างก็ยังรักบ้านเมืองของตน “ดูแต่ช้างยังรู้ รักตัวแดนตน”^{๒๗} ส่วน รูปที่ ๕๖ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเสือ ภาพพันท้ายนรสิงห์ถวายชีวิต กล่าวถึงวีรกรรมของพันท้ายนรสิงห์ที่รับผิดชอบการกระทำของคนที่ทำโชนเรือหักโดยอุบัติเหตุ โดยยืนยันให้ตนได้รับโทษประหารชีวิต ซึ่งนับเป็นการผดุงพระเกียรติของพระมหากษัตริย์อย่างสูงสุดโดยการเอาชีวิตของตนเข้าแลกเพื่อให้พระมหากษัตริย์ได้รักษาไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ของกฎมณเฑียรบาล และใน รูปที่ ๗๖ แผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ภาพท้าวเทพสตรีรักษาเมืองกลาง ซึ่งกล่าวถึงวีรกรรมของท้าวเทพสตรี ภริยาเจ้าเมืองกลาง ผู้นำประชาชนชาวกลางต่อสู้ป้องกันเมืองจากพม่าเข้าศึกไว้ได้ การเลือกนำเสนอวีรกรรมของคนกลุ่มนี้เป็นการเชิดชูค่านิยมเรื่องความรักชาติและจงรักภักดีว่าเป็นความคิดที่มีคุณค่าเหนือสภาวะทางยศศักดิ์ ชาติกำเนิด และเผ่าพันธุ์ โดยชี้ให้เห็นว่าแม้เป็นผู้น้อย เพศหญิง หรือสัตว์ แต่ถ้าแสดงออกถึง

^{๒๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๒๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

ความรักชาติก็ถือได้ว่ามีวีรกรรมนำยกย่อง การที่บทประพันธ์กล่าวถึงวีรกรรมของคนกลุ่มนี้น่าจะเป็นเพราะต้องการโน้มน้าวใจผู้อ่านซึ่งเป็นไพร่ฟ้าประชาชนให้เชื่อมโยงยึดถืออุดมการณ์ความจงรักภักดีและความรักชาติเป็นค่านิยมของตนเองได้

และ โครงเรื่องย่อยกลุ่มที่สาม เลือกอเอาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์กล่าวถึงผลกระทบของขุนนางที่กบฏและทรยศต่อชาติมานำเสนอ เช่น รูปที่ ๕๓ แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ภาพอ้ายธรรมเถียรเป็นขบถ กล่าวถึงพระธรรมเถียรผู้ตั้งตัวเป็นเจ้า รวมสมัครพรรคพวกขึ้นข้างพากันจะมาชิงราชสมบัติจากสมเด็จพระเพทราชา แต่พระมหาอุปราชสรศักดิ์ทรงทราบ จึงเสด็จไปที่ป้อมมหาไชยและใช้ปืนยิงจนทัพข้างของธรรมเถียรแตกพ่ายไป^๔ และ รูปที่ ๑๙ แผ่นดินพระมหินทราธิราช ครั้งที่ ๒ ภาพพระมหาธรรมราชาอาสาเจรจาความเมือง กล่าวถึงตัวละครพระมหาธรรมราชาทรงนั่งเสด็จมาอาสาเจรจาให้กรุงศรีอยุธยาอมแพ้ฝ่ายพม่า จึงถูกชาวสยามผู้โกรธแค้นไล่ยิง

โดยกรอบของโครงเรื่องย่อยทั้งสามแบบที่กล่าวถึงข้างต้น บทบาทของบุคคลในประวัติศาสตร์ที่ถูกเลือกมาเป็นตัวละครใน โคลงภาพพระราชพงศาวดาร จึงมีหน้าที่นำเสนอแก่นเรื่องอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ตัวละครที่เป็นพระมหากษัตริย์มีหน้าที่แสดงบทบาทการทำให้ประโยชน์ต่อชาติเพื่อให้เห็นพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ ตัวละครที่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์มีหน้าที่แสดงให้เห็นตัวอย่างที่น่ายกย่องของประชาชนไทยที่รักชาติ ส่วนตัวละครที่ทรยศต่อชาตินั้นมีหน้าที่แสดงให้เห็นตัวอย่างที่ไม่พึงปฏิบัติตามและผลเสียที่จะได้รับจากการปฏิบัติตนเช่นนั้น

ในลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยพบว่า บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกจัดวางไว้ในโครงเรื่องเพื่อเสนอสารสำคัญข้างต้นครบทั้งสามแบบ กล่าวคือ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชถูกจัดวางให้เป็นพระมหากษัตริย์ไทยผู้ทรงพระมหากษัตริย์คุณต่อชาติในรูปที่ ๒๐ ภาพพระมหาธรรมราชายิ่งพระจำปาธิราช ซึ่งกล่าวถึงบทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชผู้ทรงขึ้นพระราชยานไปบัญชาการรบต่อสู้กับทัพเขมรผู้มารุกราน และทรงเป็นผู้สั่งให้ทัพไทยใช้ปืนจ่ารงยิงพระจำปาธิราชจนสิ้นใจบนคอช้าง ทำให้ทัพเขมรแตกพ่ายกลับไป

ส่วนตัวละครขุนพิเรนทรเทพนั้นถูกจัดวางให้เป็นผู้จงรักภักดีต่อชาติด้วยการปราบขุนวรวงศาธิราชผู้ทรยศต่อชาติ ในรูปที่ ๙ ภาพขุนพิเรนทรเทพกับพวกจับขุนวรวงศา ซึ่งแสดงถึง

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

ความจริงรักภักดีของขุนพิเรนทรเทพด้วยการปราบปรามขุนวรวงศาธิราชผู้ซึ่งบทรพระพันธ์มิได้ยกย่องให้อยู่ในทำเนียบพระมหากษัตริย์ไทย เห็นได้จากที่บทรพระพันธ์ไม่ใช้กลุ่มคำว่า “แผ่นดินขุนวรวงศาธิราช” เหมือนอย่างในรัชสมัยอื่น แต่ใช้คำว่า “ตอนขุนวรวงศาธิราชว่าราชการ” โดยนัยของบทรพระพันธ์ การปราบขุนวรวงศาธิราชจึงนับเป็นการทำคุณแก่บ้านเมือง

และในกรณีสุดท้าย ตัวละครพระมหาธรรมราชาถูกจัดวางให้เป็นผู้ทรยศต่อชาติใน รูปที่ ๑๙ ภาพพระมหาธรรมราชาอาสาเจรจาความเมือง ที่กล่าวถึงตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นตัวแทนของฝ่ายพม่ามาเจรจาให้ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาอมคิโรราบ เมื่อบรรดาชาวสยามสังเกตเห็นว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นตัวแทนฝ่ายพม่ามาเจรจาก็พากันยิงปืนขับไล่ด้วยความโกรธแค้น ซึ่งแสดงให้เห็นตัวอย่างของโทษของการแปรพักตร์ไปเข้าข้างข้าศึก

จะเห็นว่า ด้วยลักษณะของโครงเรื่องที่มุ่งสื่อความคิดหลักว่าด้วยพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในเรื่องจึงมีบทบาทที่ขาดความต่อเนื่องและขาดเอกภาพในฐานะปัจเจกบุคคล แต่กลับมีบทบาทพลิกผันเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตามแต่ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชากับตัวละครที่เป็นพระมหากษัตริย์

ส่วนใน *ผืนแผ่นดินไมห่นี้ล้ำ แห่ส่งคุณ* นั้นมีแก่นเรื่องคือ ชาติไทยเป็นชาติที่มีลักษณะเฉพาะทางด้านวัฒนธรรมอันดีงาม โดยเฉพาะการมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถคอยปกป้องประเทศชาติให้พ้นจากภัยต่างๆ มาเป็นเวลานาน คนไทยในปัจจุบันจึงสมควรหลงเชื่อลัทธิคอมมิวนิสต์ที่จะมาทำลายสิ่งดีงามเหล่านี้

วรรณกรรมเรื่องนี้ใช้โครงเรื่องที่เป็นลำดับเหตุการณ์หลายๆ เหตุการณ์ต่อเนื่องกันเป็นเวลายาวนานแบบพงศาวดารเพื่อเสนอแก่นเรื่องแสดงพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกับใน *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* แต่การกำหนดโครงเรื่องใน *ผืนแผ่นดินไมห่นี้ล้ำ แห่ส่งคุณ* มีลักษณะเด่นที่แตกต่างออกไปเล็กน้อย กล่าวคือ ในขณะที่ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* มีโครงเรื่องย่อยที่จำแนกบทบาทของตัวละครออกเป็น ๓ กลุ่มอย่างชัดเจน แต่ *ผืนแผ่นดินไมห่นี้ล้ำ แห่ส่งคุณ* นั้น มีโครงเรื่องย่อยในลักษณะเดียวคือ โครงเรื่องย่อยที่แสดงพระมหากษัตริย์คุณของบูรพกษัตริย์ไทยในการปกป้องและทำนุบำรุงชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่า เรื่องราวที่ผู้ประพันธ์ *ผืนแผ่นดินไมห่นี้ล้ำ แห่ส่งคุณ* นำมาเชื่อมโยงกันเพื่อเรียบเรียงเป็นเนื้อเรื่องนั้น ล้วนแต่เป็นเรื่องแสดงพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ไทยทั้งสิ้น เช่น วีรกรรมของพระสุริโยทัยและสมเด็จพระนเรศวร

มหाराช การดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
วีรกรรมของพระเจ้าตากสินมหาราช และปรากฏเรื่องราวของสามัญชนแทรกอยู่บ้าง ได้แก่ วีรกรรม
ของชาวบ้านบางระจันที่ต่อต้านพม่าอย่างเข้มแข็ง

มีข้อสังเกตว่า บทประพันธ์ต้องการจะอ้างความเป็นเอกภาพของโครงเรื่องย่อยที่แสดงพระ
มหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ไทยไว้จนกระทั่งแทบจะไม่พบการกล่าวถึงตัวละครที่เป็น
พระมหากษัตริย์ไทยในด้านไม่ดีเลย แม้แต่การกล่าวถึงการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ในรัชสมัย
ของพระเจ้าเอกทัศ ตัวบทวรรณกรรมก็กล่าวโทษว่าเป็นความผิดของขุนนางและนางในที่มีวเมมาใน
กามและหลงใหลลาภยศมากกว่าจะมุ่งกล่าวถึงความบกพร่องในการปกครองบ้านเมืองและต่อต้าน
ศึกสงครามของตัวละครพระเจ้าเอกทัศ^๕

ในลักษณะเช่นนี้ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นหนึ่งในตัวละครที่เป็นบุรพกษัตริย์
ไทยพระองค์หนึ่ง อีกทั้งยังเป็นพระราชบิดาของพระมหากษัตริย์พระองค์สำคัญคือสมเด็จพระ
นเรศวรมหาราช ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงถูกจัดวางให้เป็นตัวละครที่รักชาติและมี
พระมหากษัตริย์คุณต่อชาติ รวมถึงเป็นพระราชบิดาที่ไ้มลทินของพระนเรศวรด้วย โดยที่
บทประพันธ์แสดงให้เห็นความจำเป็นในการเข้าสวามีภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองในทางเห็นใจ
ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาอย่างเต็มที่ และยังสามารถทำความเข้าใจวีรกรรมในการปราบ
ท้าวศรีสุดาจันทร์ในสมัยที่ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเป็นขุนพิเรนทรเทพเพื่อชี้ให้เห็น
ว่าพระองค์ทรงมีเกียรติประวัติมาก่อน เพื่อแสดงให้เห็นความบริสุทธิ์ใจในการตัดสินใจแสวงทำดีกับ
พม่าเพื่อรักษาบ้านเมืองไว้ นอกจากนี้ ยังมีการอ้างอิงเชื้อสายราชวงศ์สุโขทัยของตัวละครสมเด็จพระ

^๕ศุภร บุนนาค, ผืนแผ่นดินนี้ล้ำ แหล่งคุณ, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๘ - ๑๑๙. ความ
ตอนนี้กล่าวว่า

ถึงคราวกรุงล่มไถ่	กาลพิบัติ
คนต่อยมมีใคร	ชมได้
ขุนนางล่าอาสัติย์	ย่อหย่อน การนา
หมกมุ่นเมาเคลิ้มให้	ที่หญิง
หญิงงามหากไถ่แล้ว	โลกแรง
อาจก่อกรรมชั่วจริง	จัดจ้าน
เพราะเขลาบอาจแจง	แจกชัว ตีรา
ขอแต่ทรัพย์ช้อนล้าน	ครันก้อง

พระมหาธรรมราชามาให้ชี้ให้เห็นความเหมาะสมในฐานะที่ทรงเป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช^{๖๖}

อาจกล่าวได้ว่า โคร่งเรื่องย่อที่มุ่งสวดิพระมหากษัตริย์ไทยกำกับให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นตัวละครที่มีบทบาทในลักษณะของผู้รักและหวังดีต่อชาติถึงสองระดับ คือ ในระดับที่ทรงเป็นหนึ่งในพระมหากษัตริย์ไทยที่โคร่งเรื่องย่อมุ่งจะสวดิโดยตรง และในระดับที่ทรงเป็นพระราชบิดาของวีรกษัตริย์ที่บทบาทพันธึต้องการจะสวดิมากเป็นพิเศษ

จะเห็นว่า ในวรรณกรรมสองเรื่องที่เสนอแก่นเรื่องแสดงพระมหากรุณาธิคุณของบูรพกษัตริย์ไทย บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกกำกับโดยแก่นเรื่องที่มุ่งแสดงให้เห็นพระมหากรุณาธิคุณของตัวละครที่เป็นพระมหากษัตริย์ไทยและยกย่องตัวละครที่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ทำให้บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชามีแบบแผนขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชากับตัวละครที่เป็นพระมหากษัตริย์ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ตรงกับโคร่งเรื่องแต่ละช่วง กล่าวคือ ถ้าบทบาทพันธึเลือกเอาข้อมูลประวัติศาสตร์ตอนที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเป็นพระมหากษัตริย์เองหรือจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ บทบาทของพระองค์ในวรรณกรรมก็จะเป็นบทบาทอันเป็นที่ยกย่อง แต่ถ้าสมเด็จพระมหาธรรมราชาในประวัติศาสตร์นิพนธ์ตอนที่เลือกมามีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นปรปักษ์กับพระมหากษัตริย์ไทย ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมก็จะมีบทบาทของผู้ขาดความจงรักภักดีที่ได้รับโทษ

^{๖๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗. ความตอนนีกล่าวว่

ธรรมราชาท่านนี้	เกียรติประวัติ
ชนกสิบสุโขทัยบรรพ์	ก่อนนี้
ไชยราชาท่านจอมขัตติย	ฝ่ายแม่
พันธึเกี้ยวสนิหนึชึ	เช่นเครือ
พิเรนทรเทพแต่เบื่อง	บุพริช
ยคอย่างขุนแข็งเหลือ	แกร่งกร้าว
ความเดิมเมื่อเคื่องขัด	คราวก่อน
การล้มนร้ยหัว	หักผัน
คือคนคดต่อข้าว	คุณแกง
นางแม่ศรีสุดาจันทร	เล่นขู้
เหิมหาญเห่อสำแดง	คูดัง
กึ่งกำจ้ำกัฏ	กอบบัลลังก์

๓.๑.๒ แก่นเรื่องแสดงบทเรียนจากวิกฤตการณ์ในประวัติศาสตร์

ได้แก่ เพลงยาวอุทธยาวิธาน และ บทร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ

วรรณกรรมในกลุ่มนี้มีลักษณะโครงเรื่องคล้ายคลึงกับวรรณกรรมในกลุ่มแรก กล่าวคือ มีโครงเรื่องแบบพงศาวดารที่นำเอาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์หลายๆเหตุการณ์มาเรียงต่อกัน แต่แก่นเรื่องของวรรณกรรมกลุ่มนี้ไม่ได้ต้องการแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของชาติไทยได้รับพระบรมโพธิสมภารหรือประวัติศาสตร์อันยาวนานของชาติไทยแต่เพียงอย่างเดียว แต่วรรณกรรมในกลุ่มนี้เลือกเอาวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา มานำเสนอต่อเนื่องกันเพื่อนำความผิดพลาดจากอดีตมาเป็นบทเรียนเพื่อเสนอแก่นเรื่องเตือนใจคนไทยในปัจจุบัน

ใน เพลงยาวอุทธยาวิธาน บทประพันธ์เสนอแก่นเรื่องว่า ความหลงใหลมัวเมาในอำนาจและความแตกแยกของผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมือง จะทำให้ประเทศชาติต้องเดือดร้อนเสียหาย วรรณกรรมเสนอโครงเรื่องในระยะเวลายาวนานต่อเนื่องกันแบบพงศาวดาร โดยเลือกเอาเฉพาะบทบาทของกษัตริย์แต่ละพระองค์ในฐานะผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมืองในช่วงวิกฤตการณ์ทางการเมืองมานำเสนอพฤติกรรมด้านไม่ดีอันเป็นเหตุให้ประเทศชาติเสียหายมาสาธกเพื่อแสดงแก่นเรื่องดังกล่าว

ชื่อเรื่องว่า “อุทธยาวิธาน” มีลักษณะอรรถวิภาษ (paradox) กล่าวคือ เล่นกับความหมายโดยอรรถของ “อุทธยา” ซึ่งแปลว่า (กรุงที่) ไม่มีผู้ใดเอาชนะได้ หรือไม่มีผู้ใดต่อกรได้ ที่ขัดแย้งกับคำว่า “อวิธาน” เพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านนึกคิดว่า เหตุใดอาณาจักรที่ไม่มีผู้ใดต่อกรได้อย่างกรุงศรีอยุธยาจึงต้องถึงกาลอวิธาน และให้คำตอบไว้ในตัวบทวรรณกรรมตั้งแต่ต้นเรื่องว่าความขัดแย้งในหมู่ผู้มีอำนาจในบ้านเมืองนั่นเองที่เป็นสาเหตุ

อาจพิจารณาแก่นเรื่องของ เพลงยาวอุทธยาวิธาน ได้จากความที่ยกมาจากบทประพันธ์ดังนี้

๒๐. บทเรียนจากประวัติศาสตร์อาจสั่งสอน

ประมาทนักมักซ้ำภัยซ้ำเติม

๒๑. ความโลกคิตรีชยาแค้นอาฆาต

จึงเสื่อมทั้งพลังคิดอิทธิพล

๒๒. ความยิ่งใหญ่ไอศวรรย์อันศักดิ์สูง

ให้สังวรความเพื่อฟังเพื่อเทิม

จุดเสื่อมเริ่มจากในหัวใจคน

ผลาญชีวาตม์คนดับลงสับสน

แพ้ใจคน แพ้ศัตรู แพ้หมู่มาร

อาจชักจูงใจคนกันสังหาร

ชิงบัลลังก์ครั้งแล้วครั้งเล่าร้าย
๒๓. ถ้าทำได้ใครผ่นกาลหันกลับ
เพื่อยุคใหม่ได้พิณิจความผิตพลั้ง

ผลคือการโรยร่อยถอยกำลัง
เปลี่ยนระดับอดีตพันจากหนหลัง
และความมั่งคั่งคืนมาชื่นชม^{๑๓}

บทประพันธ์ตอนที่ยกมา ระบุถึงสาระสำคัญ และค่านิยมเชิงคุณธรรมที่ผู้เขียนใช้อธิบายเหตุแห่งการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยาว่าเกิดจากความเกลียดชังโกรธแค้นระหว่างผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมืองที่ทะเลาะเบาะแว้งกันเนื่องจากขาดสติและขาดคุณธรรม ส่งผลให้เกิดความโลภอยากได้อำนาจ ส่งผลให้บ้านเมืองอ่อนแอ ทำให้ข้าศึกเข้าแทรกแซงและยึดบ้านเมืองไปได้ ผู้เขียนจึงเรียกร้องให้คนไทยหันมาสามัคคีกันโดยใช้ความผิตพลาดในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นอุทาหรณ์

ใน เพลงยาวอยุธยาสาธนา บทบาทของพระมหาธรรมราชา (และพระมหินทร) ในเรื่องถูกเสนอให้เป็นตัวอย่างของผู้มีอำนาจที่ขาดความสามัคคีและทะเลาะเบาะแว้งขัดแย้งกันเองจนเป็นสาเหตุให้กรุงศรีอยุธยาต้องพ่ายแพ้แก่ข้าศึก

ผู้แต่งเลือกบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในประวัติศาสตร์ตั้งแต่บทบาทในยุคที่ทรงเป็นขุนพิเรนทรเทพ ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะขุนนางที่ก่อการล้มล้างขุนวรวงศาธิราชและท้าวศรีสุดาจันทร์ บทบาทช่วงที่เป็นพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองพิษณุโลกแล้วทรงเสียเมืองพิษณุโลกให้แก่พม่าและทรงทะเลาะเบาะแว้งกับสมเด็จพระมหินทราธิราช ไปจนถึงบทบาทตอนเสียกรุงศรีอยุธยาและสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้เป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา

บทประพันธ์กล่าวถึงบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาตั้งแต่ในสถานภาพขุนพิเรนทรเทพ ซึ่งบทประพันธ์ยกเอาเหตุการณ์ตอนขุนวรวงศาธิราชปลงพระชนม์พระยอดฟ้าเพื่อชิงราชบัลลังก์มาเสนอและตีความว่าเป็นวิกฤตการณ์ของกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ

ประหนึ่งโจรปล้นอาสน์ราชศักดิ์
ไม่มีบุญหนุนหาโกลาเร้า

อนาถนักนึกเห็นเป็นเรื่องเศร้า
เป็นกลางเค้าความวิบัติแห่งฉัตรเมือง^{๑๔}

ในเนื้อเรื่องตอนนี้ ตัวละครขุนวรวงศาธิราชจึงเป็นตัวอย่างของผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมืองที่โลภอยากได้อำนาจจนต้องทำชั่วซึ่งเป็นการสร้างปมขัดแย้งขึ้น ตัวละครขุนพิเรนทรเทพในดับทตอนนี้มีบทบาทเป็นหนึ่งในขุนนางที่อดรนทนไม่ได้จึงลอบสังหารขุนวรวงศาธิราชแล้วเชิญพระเจี๋ยราชา

^{๑๓}จินตนา ปิ่นเฉลียว, อยุธยาสาธนา, (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ๒๕๒๘), หน้า ๒๔.

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

ขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งเป็นการคลี่คลายปมขัดแย้งอันได้แก่วิกฤตการณ์ของบ้านเมือง ด้วยความดีความชอบดังกล่าว ขุนพิเรนทรเทพจึงได้เป็นพระมหาธรรมราชาปกครองเมืองพิษณุโลก

เมื่อได้เป็นเจ้าของเมืองพิษณุโลกแล้ว บทประพันธ์ก็แสดงให้เห็นว่าตัวละครพระมหาธรรมราชาได้หลงเข้าสู่วังวนของอำนาจไม่ต่างจากขุนวรวงศาธิราชที่พระมหาธรรมราชาทรงปราบลงด้วยพระองค์เอง บทประพันธ์ยกกรณีซึ่งตัวพระเทพกษัตริย์มาแสดงให้เห็นว่าพระมหาธรรมราชาได้ทรงพิพาทกับสมเด็จพระมหินทราธิราชจากกรณีดังกล่าว และพระมหาธรรมราชาก็ถูกยุยงจากพม่าให้แปรพักตร์ไปเข้าข้างพม่า และหันมารบกับคนไทยด้วยกันเอง ดังนี้

๑๙๗. เสมือนเร่งเหตุร้ายให้อุบัติ	แถลงรัฐเห็นสมอารมณ์มั่น
ธรรมราชามหินทราชวิวาทกัน	จนถึงขั้นรบรบไทยกับไทย
๑๙๘. พระมหินทร์และพระไชยเชษฐา	หมายขย้าธรรมราชาให้ดักสย
ออกอุบายย้ายพยุห้สู่ทรงชัย	พระแจ้งในกลศึกนึกโกรธา
๑๙๙. มอญจิงยุพิษณุโลกพิโยคยาตรา	ไปเป็นประเทศราชชาติหงสา
แล้วร่วมกันสรรพพลยกพลมา	หมายเข้าคร่าอูรุษยับกับมือมอญ ^{๙๙}

จากความที่ยกมาข้างต้น บทประพันธ์เน้นให้เห็นว่าความขัดแย้งระหว่างตัวละครพระมหาธรรมราชาและสมเด็จพระมหินทราธิราชนั้นเป็นการ “เร่งเหตุร้ายให้อุบัติ” เพราะความขัดแย้งดังกล่าวนี้เป็นไปตามแผนการของพม่าที่จะยุให้คนไทยฝ่ายเหนือและเมืองหลวงแตกกันและทำให้ชาติไทยอ่อนแอ และเมื่อความขัดแย้งนี้ดำเนินถึงจุดที่วิกฤตที่สุด ตัวละครพระมหาธรรมราชา ก็ตอบโต้สมเด็จพระมหินทราธิราชอย่างรุนแรงถึงขั้นร่วมมือกับ “มอญ” คือฝ่ายหงสาวดีมาตีกรุงศรีอยุธยาด้วยอารมณ์โกรธแค้นจนถึงขั้น หมายเข้าคร่าอูรุษยับกับมือมอญ บทบาทของตัวละครพระมหาธรรมราชาในตอนนี่จึงเป็นบทบาทของตัวละครผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมืองที่ทำร้ายประเทศชาติของตนเองด้วยความแค้นที่มีต่อสมเด็จพระมหินทราธิราช

จึงอาจกล่าวได้ว่า ในที่นี้ บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาช่วยนำเสนอแก่นเรื่องในลักษณะต่างๆ กันและมีพลวัตตามบทบาทในประวัติศาสตร์ช่วงที่ถูกเลือกมานำเสนอ กล่าวคือ ในช่วงที่เป็นขุนพิเรนทรเทพ ตัวละครขุนพิเรนทรเทพมีบทบาทการคลี่คลายปมขัดแย้งด้วยการปราบขุนวรวงศาธิราชผู้สร้างวิกฤตการณ์ขึ้นในกรุงศรีอยุธยา แต่เมื่อได้ขึ้นเป็น

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ในบ้านเมืองที่มีอำนาจ ตัวละครพระมหากษัตริย์ก็กลายเป็นผู้
เป็นใหญ่ในบ้านเมืองที่มีโมหะยึดติดกับอารมณ์โกรธแค้นจนก่อวิกฤตการณ์ในบ้านเมืองขึ้นมาอีก

ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากโครงเรื่อง *เพลงยาวอุษยवासาน* แต่ละช่วงมุ่งเสนอบทบาทของผู้เป็น
ใหญ่ในบ้านเมืองที่ใช้อำนาจในทางที่ผิด ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสมเด็จพระ
มหากษัตริย์ในประวัติศาสตร์นิพนธ์กับตัวละครผู้ใหญ่ในบ้านเมืองที่ใช้อำนาจในทางผิด จึงเป็น
ปัจจัยที่เข้ามากำกับบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหากษัตริย์ในวรรณกรรมทั้งสองสถานภาพ
ให้แตกต่างกันอย่างมีแบบแผนสอดคล้องกับแก่นเรื่อง ขึ้นอยู่กับว่าบทบาทในประวัติศาสตร์ตอน
นั้นๆ บทบาทของสมเด็จพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปราบปรามผู้ใหญ่ที่หลงอำนาจอันเป็นการ
คลี่คลายวิกฤตการณ์ของบ้านเมือง หรือเป็นผู้ใหญ่ที่มีพฤติกรรมเข้าข้างข้าศึกอันเป็นการสร้าง
ปมขัดแย้งคือวิกฤตการณ์ขึ้น

ส่วนใน *บทร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามไทย-พม่า การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑*
บทประพันธ์เสนอแก่นเรื่องว่า การขาดความสามัคคีของคนในชาติทำให้บ้านเมืองล่มจม โดยยกเอา
เหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่หนึ่งจากประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง *การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่*
๑ พ.ศ. ๒๑๑๒ ของจรรยา ประชิตโรมรัน ซึ่งมีเนื้อหาอธิบายยุทธศาสตร์ กำลังพลและแผนการรบ
แต่ละครั้งในประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิครองราชย์จนถึงครั้งที่พม่าตี
กรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จมาแต่งเป็นกลอนสุภาพ โดยมีวัตถุประสงค์จะ ...เปลี่ยนแนวการเขียนเป็น
แบบร้อยกรองเพื่อเปลี่ยนอรรถรสในการอ่าน^{๒๐} นอกจากนี้ยังมีการสรุปความคิดหลักของเรื่องให้
ชัดเจนขึ้นในโคลงนำเรื่องและเพิ่มอารมณ์ของตัวละครและความเห็นของผู้ประพันธ์เข้าไปใน
บทประพันธ์

โครงเรื่องของ *บทร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ* นั้นแบ่งโครงเรื่องย่อยเป็นช่วงๆตาม
เหตุการณ์สงครามระหว่างไทยกับพม่า ๓ ครั้ง ที่นำไปสู่จุดสุดยอดของเรื่องคือการเสียกรุงศรีอยุธยา
ในตอนท้ายเรื่อง โครงเรื่องย่อยเหล่านี้ได้แก่ช่วง พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ตีกรุงศรีอยุธยา สงคราม
ข้างเมือง และสงครามการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ บทประพันธ์ตีความเหตุการณ์ใน
ประวัติศาสตร์แต่ละครั้งต่างกันอย่างมีแบบแผนโดยสังเกตได้จากแก่นเรื่องย่อยที่สรุปไว้ใน
โคลงนำเรื่องของเหตุการณ์แต่ละช่วง

^{๒๐} สนิท พูลพงศ์, *บทร้อยกรองประวัติศาสตร์สงคราม ไทย-พม่า การเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๑*, คำแถลงของผู้เขียน.

โคลงนำเรื่องปรากฏในบทประพันธ์ทั้งหมด ๗ บท เป็นโคลงเปิดเรื่องกล่าวหาว่ากรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิถูกพม่ารุกราน ๑ บท โคลงนำเรื่องในช่วงพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ตีกรุงศรีอยุธยา ซึ่งส่วนใหญ่กล่าวชื่นชมชาวไทยที่มีความสามัคคีจนป้องกันเมืองไว้ได้ ๔ บท โคลงนำเรื่องช่วง สงครามช้างเผือก วิจารณ์ว่าไทยแพ้เพราะไม่สามัคคีกันต่อสู้กับข้าศึก ๑ บท และโคลงนำเรื่องช่วง สงครามการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ วิจารณ์ว่าไทยเสียกรุงเพราะแตกสามัคคีและมีไส้ศึกทรยศ ๑ บท ซึ่งเมื่อประมวลสรวัดตะของแก่นเรื่องย่อยในโคลงเหล่านี้เข้าด้วยกันแล้วจะสรุปได้ว่า ความสามัคคี/ความไม่สามัคคี ของตัวละครพระมหากษัตริย์และประชาชนชาวไทย เป็นปัจจัยที่กำหนดชัยชนะและความพ่ายแพ้ของตัวละครชาวไทยในเรื่อง กล่าวคือ สงครามครั้งใดที่คนไทยสามัคคีกันก็จะได้ชัยชนะ และในทางตรงกันข้าม ฝ่ายไทยจะเป็นผู้พ่ายแพ้ในสงครามครั้งที่คนไทยแตกสามัคคีกัน

ในวรรณกรรมเรื่องนี้ ปรากฏตัวละครพระมหากษัตริย์ และตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ที่อยู่ในประวัติศาสตร์ตั้งแต่ช่วงที่พม่าบุกกรุงศรีอยุธยาครั้งแรกจนถึงการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่หนึ่ง ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญที่เรื่องราวของสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกตั้งข้อสงสัยจากประวัติศาสตร์เรื่องเหตุผลในการเข้าข้างพม่า บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ถูกตีความในวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นทั้งตัวอย่างของคนไทยผู้สามัคคีกัน ขับไล่ข้าศึกไปได้และเป็นคนไทยที่แตกสามัคคีกันเองทำให้พ่ายแพ้ต่อข้าศึก ขึ้นอยู่กับว่าบทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในประวัติศาสตร์แต่ละช่วงเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นความสามัคคี/ไม่สามัคคีของคนในชาติอย่างไร

ตัวละครพระมหากษัตริย์ในโครงเรื่องช่วง พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ตีกรุงศรีอยุธยา ปรากฏเป็นแม่ทัพผู้นำทัพหัวเมืองทางเหนือมาตีกระหนาบทำให้ทัพพม่าซึ่งมีบทบาทในวรรณกรรมเป็นผู้รุกรานชาติต้องล้มเหลวและพ่ายแพ้กลับไป ซึ่งช่วยนำเสนอแก่นเรื่องที่ว่าด้วยความสามัคคีของคนในชาติ คือให้ภาพคนไทย ทางเมืองเหนือ ร่วมแรงร่วมใจกับคนไทยในกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นคนไทยทางใต้ ขับไล่พม่าข้าศึกไปได้ ดังนี้

พระมหาธรรมราชาครั้นทรงทราบ
ฝ่ายเจ้าหงสาวดีมีปรีดา
จะเลิกทัพกลับทางด้านพระเจดีย์
เสบียงกรังก็ลดจะหมดไป

ก็เข้าตีกระหนาบทัพพม่า
ถูกกระหนาบอย่างว่าก็ตกพระทัย
สามองค์ก็เหลือที่จะทำได้
พระจะคิดประการใดไทยไม่รู้

กองทัพจะเดินได้ก็ด้วยท้อง
พวกไพร่พลโศกาน้ำตาพुरु

เสบียงพร่องเสียวอย่างหมดทางสู้
ถ้าขึ้นอยู่เสบียงหมดคงอดตาย^{๒๑}

ในทางตรงกันข้าม ในช่วงที่บทประพันธ์กล่าวถึง สงครามช้างเผือก หลังจากที่พระมหาธรรมราชาทรงยอมศิโรราบต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองแล้ว จะพบว่า ตัวละครพระมหาธรรมราชาปรากฏบทบาทเป็นหนึ่งในคู่กรณีที่แตกความสามัคคีกับสมเด็จพระมหินทราธิราช ด้วยการยุยงจากพม่า จนเกิดผลร้ายต่อประเทศชาติคือพิษณุโลกร่วมมือกับหงสาวดีมาตีกรุงศรีอยุธยา ทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็นฝ่ายแพ้ต่อพม่า ดังที่สรุปไว้ในบทประพันธ์ว่า

สรุปแล้วการรบในครั้งนี้
เพราะ “ซึกศึกเข้าบ้าน” นั้นแหละหนา
ซ้ำไม่ร่วมรวมใจไว้เป็นหลัก
ที่ตักเตือนกันได้ก็ไม่ฟัง

ไทยพลาดท่าเสียที่ไม่เป็นท่า
โบราณว่าเอาไว้ก็ไม่ยั้ง
ไม่รู้รักสามัคคีที่สอนสั่ง
จะเหนียวรั้งอย่างไรไม่ยอมรู้^{๒๒}

บทสรุปที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นบทบาทของตัวละครพระมหาธรรมราชาที่แสดงแก่นเรื่องย่อยใน สงครามช้างเผือก นี้ว่า การแตกความสามัคคีของคนไทย คือสมเด็จพระมหินทราธิราชและพระมหาธรรมราชาเป็นเหตุแห่งความพ่ายแพ้ของกรุงศรีอยุธยา

ส่วนโครงเรื่องย่อยช่วงสุดท้ายคือช่วง สงครามการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ ตัวละครพระมหาธรรมราชาก็มีบทบาทเป็นคนไทยที่แตกแยกกับฝ่ายกรุงศรีอยุธยาจนถึงขั้นช่วยพม่ายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาจนสำเร็จ บทบาทของตัวละครพระมหาธรรมราชาในช่วงสงครามการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ นี้จึงเป็นบทบาทของคู่กรณีของความแตกสามัคคีที่ทำให้ชาติล่มจมเช่นกัน ด้วยบทวิจารณ์ว่าการกระทำของตัวละครพระมหาธรรมราชาส่งผลเสียทำให้คนไทยต้องรบกันเอง ดังนี้

พระมหาธรรมราชามาห่างเหิน
ในที่สุดพาศึกเข้ารวี

และหมางเมินคนไทยในกรุงศรี
ไทยต่อตีโรมรันกันกับไทย^{๒๓}

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐

ในลักษณะเช่นนี้ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาใน *บทร้อยกรองประวัติศาสตร์สงคราม* เปลี่ยนแปลงจากบทบาทของหนึ่งในชาวไทยผู้สามัคคีที่ช่วยคลี่คลายปมขัดแย้งจากการรุกรานของพม่า ไปเป็นบทบาทของชาวไทยที่แตกสามัคคีกันเอง ทำให้ข้าศึกสามารถตีกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ ซึ่งเป็นบทบาทที่ช่วยดำเนินเรื่องให้ไปถึงจุดสุดยอดของเรื่องคือความพ่ายแพ้ของกรุงศรีอยุธยา การเปลี่ยนแปลงของบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในที่นี้เป็นไปตามแบบแผนการสื่อความหมายถึงความสามัคคี/ไม่สามัคคีของโครงเรื่อง

จะเห็นว่า รูปแบบของโครงเรื่องในแก่นเรื่องแสดงบทเรียนจากวิกฤตการณ์ในประวัติศาสตร์นั้นส่งผลต่อการกำหนดความหมายให้กับบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่นำมาจากประวัติศาสตร์อย่างมีแบบแผน โดยขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชากับประเทศชาติในแต่ละเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ตามแบบแผนของการสื่อความหมายที่ผู้ประพันธ์กำหนดให้กับโครงเรื่องเพื่อจะนำเสนอแก่นเรื่อง

๓.๑.๓ แก่นเรื่องสฤติวีรสตรี/วีรบุรุษในประวัติศาสตร์

วรรณกรรมกลุ่มนี้มุ่งเสนอวีรกรรมในการช่วยเหลือประเทศชาติของวีรสตรี/วีรบุรุษของไทย พระองค์ใดพระองค์หนึ่งโดยตรง ผ่านเรื่องราวที่แสดงวีรกรรมของวีรสตรี/วีรบุรุษที่ต้องการนำเสนอ วีรสตรี/วีรบุรุษที่กล่าวถึงในที่นี้มี ๓ พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระสุริโยทัย สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และพระสุพรรณกัลยา

ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมกลุ่มนี้มีหน้าที่ต่อโครงเรื่องในสองลักษณะ คือ ลักษณะแรก ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชามีหน้าที่สนับสนุนวีรสตรี/วีรบุรุษโดยตรง เช่น ช่วยสมเด็จพระสุริโยทัยต่อต้านขุนนางทุจริต ช่วยฝึกฝนพระนเรศวรให้มีความสามารถจนกอบกู้เอกราชได้สำเร็จ อีกลักษณะหนึ่ง ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชามีข้อผิดพลาดบางประการที่เป็นผลเสียต่อชาติ เช่น ไม่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาในขณะที่ข้าศึกบุก หรือยอมจำนนต่อข้าศึก สภาวการณ์เหล่านี้เป็นการสร้างปมขัดแย้งที่เปิดโอกาสให้วีรสตรี/วีรบุรุษได้ประกอบวีรกรรมทำประโยชน์เพื่อชาติ อันเป็นการคลี่คลายปมขัดแย้งที่ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาสร้างขึ้น จึงอาจนับได้ว่าเป็นบทบาทที่ส่งเสริมการประกอบวีรกรรมในทางอ้อม

อาจแสดงให้เห็นบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาทั้งสองลักษณะโดยแบ่งตามบทบาทในการสนับสนุนวีรสตรี/วีรบุรุษแต่ละพระองค์ได้ดังนี้

๓.๑.๓.๑ สมเด็จพระสุริโยทัย

วรรณกรรมที่เสนอแก่นเรื่องสุดดีสมเด็จพระสุริโยทัยในนี้มี ๓ เรื่อง คือ *เฉลิมเกียรติกษัตริย์* คำฉันท์ นวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* และนวนิยายเรื่อง *สุริโยทัย*

ใน *เฉลิมเกียรติกษัตริย์* คำฉันท์ บทประพันธ์มีแก่นเรื่องสุดดีสมเด็จพระสุริโยทัยว่าทรงถึงพร้อมซึ่งหน้าที่ของวีรกษัตริย์ด้วยวีรกรรมที่ทรงยอมสละพระชนม์ชีพเพื่อชาติ วรรณกรรมเปิดเรื่องโดยให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับตัวละครสำคัญคือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมเด็จพระสุริโยทัย พระมหาธรรมราชา และพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ แล้วจึงเสนอปมขัดแย้งของเรื่องคือการทำพระเจ้ตะเบ็งชเวตี้บุกเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาและตัวละครพระมหาธรรมราชาผู้เป็นพระมหาอุปราชไม่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น ทำให้กรุงศรีอยุธยาเดือดร้อนเพราะไม่มีพระมหาอุปราชมานำทัพสู้กับข้าศึก ดังกล่าวในบทประพันธ์ว่า

มหาธรรมราชาพระอุปราช	และนिरาศทวารวรา
สถิตพิษณุโลกทุระระฐา	บริรักษ์อุดรแดน
คราศึกสะอึกพยุหะบาตร์	อุปราชฤมีแทน
มอญทมิฬจะหมิ่นนครแกลน	อนุราชสารองรณ
สองราชวโรระสะกียาว์	ผี ฐ เฝ้าพระจอมพล
ศัตรุจะดูพลวิกล	ฤประกอบกำลังสี่ ^{๒๔}

ปัญหาของกรุงศรีอยุธยาที่ขาดพระมหาธรรมราชาดังที่กล่าวนี้ ชี้ให้เห็นว่าตัวละครพระมหาธรรมราชาในบทประพันธ์ถูกสร้างให้เป็นตัวละครที่มีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยาเพราะทรงมีความสำคัญในฐานะพระมหาอุปราชที่ไม่มีทหารคนใดทดแทนได้ ทั้งยังเป็นการผูกปมขัดแย้งเพื่อเปิดโอกาสให้ตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยได้ประกอบวีรกรรมเพื่อชาติโดยทรงเสนอพระองค์เองออกรบแทนพระมหาธรรมราชาเพื่อเป็นการคลี่คลายปมขัดแย้งดังกล่าวอีกด้วย

ในลักษณะเช่นนี้เอง ตัวละครพระมหาธรรมราชาจึงมีบทบาทในการสนับสนุนวีรสตรีคือ พระสุริโยทัยในทางอ้อม คือเป็นผู้สร้างปมขัดแย้งอันเป็นการสร้างสถานการณ์ที่ทำให้วีรสตรีได้ประกอบวีรกรรมออกรบเยี่ยงบุรุษและสละพระชนม์ชีพแทนพระราชสวามี

^{๒๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, *เฉลิมเกียรติกษัตริย์* คำฉันท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๗๒.

นอกจากนี้ ในวรรณกรรมเรื่องเดียวกัน ยังปรากฏบทบาทของตัวละครพระมหาธรรมราชา ในลักษณะผู้สนับสนุนวีรสตรีในทางอ้อมอีกครั้งในตอนท้ายเรื่อง กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระสุริโยทัยสิ้นพระชนม์แล้ว ปมขัดแย้งหลักของเรื่องคือการที่พม่ายกมาตีกรุงศรีอยุธยาซึ่งไม่ได้คลี่คลาย ตัวละครพระมหาธรรมราชาก็ได้เข้ามาคลี่คลายปมขัดแย้งดังกล่าวนี้ โดยการออกรบกับพม่าและตีกระหนาบจนทัพพม่าแตกพ่ายไป บทประพันธ์แสดงให้เห็นว่า ตัวละครพระมหาธรรมราชาได้แรงบันดาลใจจากการประกอบวีรกรรมของสมเด็จพระสุริโยทัย ทำให้พระมหาธรรมราชาตั้งใจออกรบเพื่อชาติอย่างเต็มที่ ดังปรากฏในคำกล่าววยกย่องสมเด็จพระสุริโยทัยของตัวละครพระมหาธรรมราชา ดังนี้

หญิงอื่นผิสีนสกละภู	กลสุริโยทัย
หายากและยากจะประสมัย	หว่าชีพฉลองเวียง
เกิดกายก็ตายปละจะประสรบ	หุระภพผะเดียงเคียง
ตายดีมีมีพระคุณะเพียง	กะพระยอดกษัตริ์"
...จักถ้วนเสด็จพยุหะบาตร์	รณะราชอรินทร์พาล
ฉลองบาทพระราชบิตุระฐาน	ฐิติมันกระตัญญู
ต่อชาติและศาสนะกษัตริ์	สิริฉัตรเฉลิมภู
ได้ฤกษ์จะเบิกพละพรุ	ผิวะพร้อมประนอมปองช ^{๒๔}

จะเห็นว่า หลังจากตัวละครพระมหาธรรมราชากล่าวสรรเสริญวีรกรรมการสละพระชนม์ชีพเพื่อชาติของสมเด็จพระสุริโยทัยแล้ว ตัวละครพระมหาธรรมราชาก็เตรียมออกรบเพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ ชาติ และศาสนาในทันที แสดงว่าแรงบันดาลใจจากวีรกรรมนี้เป็นแรงผลักดันสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ตัวละครพระมหาธรรมราชาตั้งใจรบเพื่อชาติอันเป็นการสานต่อเจตนารมณ์ของตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยให้สำเร็จ

ตัวละครพระมหาธรรมราชาใน *เฉลิมเกียรติกษัตริ์คำฉันท* จึงเป็นมีหน้าที่ต่อโครงเรื่องคือเป็นตัวละครที่สร้างปมขัดแย้งให้ตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยประกอบวีรกรรม และยังเป็นตัวละครสำคัญที่มีหน้าที่สืบสานพระราชภารกิจในการขับไล่ข้าศึกของตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัย ซึ่งเป็นการทำให้ปมขัดแย้งที่ข้าศึกหงสาวดีบุกมารุกรานกรุงศรีอยุธยาคลี่คลายไปได้

^{๒๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๙ - ๑๕๐.

ส่วนในวรรณกรรมอีกสองเรื่องคือนวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* และ *สุริโยทัย* นั้นมีแก่นเรื่องสุดตีสมเด็จพระสุริโยทัยเช่นกัน แต่วรรณกรรมสองเรื่องหลังมีแก่นเรื่องแตกต่างจาก *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์* กล่าวคือ นวนิยายทั้งสองมิได้มีแก่นเรื่องเน้นเฉพาะการสละพระชนม์ชีพของพระสุริโยทัยเท่านั้น แต่นวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* เสนอแก่นเรื่องว่า สมเด็จพระสุริโยทัยทรงเป็นผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมืองที่ยอมทำทุกอย่างเพื่อสันติสุขของประเทศชาติ ส่วนนวนิยายเรื่อง *สุริโยทัย* เสนอแก่นเรื่องว่า สมเด็จพระสุริโยทัยทรงเป็นพระมเหสีผู้เป็นเลิศในทุกด้านของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

โครงเรื่องของนวนิยายทั้งสองเรื่องนี้จึงแตกต่างออกไปในแง่ที่ *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์* เปิดเรื่องมาแล้วเสนอปมขัดแย้งในตอนต้นเรื่องเลย ทำให้ตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยได้ประกอบวีรกรรมคือสละพระชนม์ชีพบนคอคชสารทรงแต่เพียงอย่างเดียวแล้วสิ้นพระชนม์ แต่ในนวนิยายทั้งสองเรื่องนั้น บทประพันธ์ต้องการให้รายละเอียดบทบาทอื่น ๆ ของตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยด้วย จึงเริ่มเปิดเรื่องตั้งแต่วิกฤตการณ์การเถลิงอำนาจของขุนรวงศาธิราชและท้าวศรีสุดาจันทร์ ทำให้ตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยมีบทบาทในการทำประโยชน์ให้แก่กรุงศรีอยุธยามากมายหลายประการ ซึ่งเป็นการปูพื้นเรื่องและให้รายละเอียดด้านคุณลักษณะของตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัย แล้วจึงนำไปสู่จุดสุดยอด (climax) ของเรื่องในตอนที่พระสุริโยทัยประกอบวีรกรรมสละพระชนม์ชีพในตอนท้ายเรื่อง

ตัวอย่างเช่น ในนวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* ก่อนจะถึงจุดสุดยอดของเรื่อง ตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยได้ช่วยเหลือขุนนางสุจริตที่ถูกท้าวศรีสุดาจันทร์รังแก ได้สั่งสอนพระราชโอรสและพระราชธิดาถึงคุณธรรมของผู้ปกครองและกลยุทธ์ในการรบ ไปจนถึงช่วยให้คำแนะนำแก่ขุนนางฝ่ายที่สุจริตในการต่อต้านอำนาจท้าวศรีสุดาจันทร์ ส่วนในนวนิยายเรื่อง *สุริโยทัย* นั้นปูพื้นเรื่องแสดงบทบาทสำคัญของตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยหลายประการก่อนจะทรงออกรบ ได้แก่ การทรงคชสารไปดับไฟที่ไหม้กรุงศรีอยุธยา การอบรมเลี้ยงดูพระราชโอรสและพระราชธิดา ไปจนถึงการช่วยติดต่อประสานงานการล้มล้างอำนาจของท้าวศรีสุดาจันทร์แทนพระราชสวามีที่ทรงออกผนวช

การเลือกเสนอเนื้อเรื่องในลักษณะดังกล่าวทำให้นวนิยายทั้งสองเรื่องเลือกนำเสนอประวัติศาสตร์ตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระชัยราชาธิราชและพระยอดฟ้า คือก่อนจะถึงรัชสมัยของ

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิไปจนถึงวีรกรรมของสมเด็จพระสุริโยทัย ในขณะที่ เฉลิมเกียรติ์กษัตริย์
คำฉันทน์ เปิดเรื่องในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเลย

อาจแสดงให้เห็นระยะเวลาในการนำเสนอเรื่องที่แตกต่างกันของวรรณกรรมที่สามเรื่องได้ดัง
ตารางต่อไปนี้

สถานภาพของตัวละคร สมเด็จพระมหาธรรมราชา	ขุนพิเรนทรเทพ			พระมหาธรรมราชา
	รัชสมัย พระไชย ราชาธิราช	รัชสมัย พระ ยอดฟ้า	สมัย ขุน วรวงศา ธิราช	รัชสมัยสมเด็จพระ มหาจักรพรรดิ
ฉลิมเกียรติ์กษัตริย์คำฉันทน์				←-----→
สมเด็จพระสุริโยทัย	←-----	-----	-----	-----→
สุริโยทัย	←-----	-----	-----	-----→

ตาราง ๑ แสดงระยะเวลาการนำเสนอเรื่องในโครงเรื่องของวรรณกรรมที่มีแก่นเรื่องสุดดี
สมเด็จพระสุริโยทัย

จากตาราง จะเห็นได้ว่าลำดับเวลาที่ต่างจาก เฉลิมเกียรติ์กษัตริย์คำฉันทน์ ทำให้ตัวละคร
สมเด็จพระมหาธรรมราชาในนวนิยายสองเรื่องปรากฏในสถานภาพขุนพิเรนทรเทพด้วย ส่งผลให้
นวนิยายทั้งสองเรื่องได้มีโอกาสเสนอบทบาทสำคัญของตัวละครขุนพิเรนทรเทพคือการเป็นผู้นำ
คณะก่อการล้มล้างอำนาจขุนวรวงศาธิราชและท้าวศรีสุตาจันทร์ ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญในฐานะผู้ช่วย
ปราบยุคเข็ญและทำให้พระเทียรราชาได้ขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิด้วย เพราะ
เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในสมัยของขุนวรวงศาธิราช

และ นอกจากนี้ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในสถานภาพขุนพิเรนทรเทพจึงมิได้
ปรากฏในโครงเรื่องของนวนิยายทั้งสองเรื่องแต่เฉพาะบทบาทในทางอ้อมของพระมหาอุปราชที่มา
ช่วยรบไม่ทันและบทบาทของผู้สานต่ออุดมการณ์และพระราชภารกิจในการปกป้องประเทศชาติของ
สมเด็จพระสุริโยทัยเท่านั้น แต่ปรากฏเป็นผู้อารักขาหรือไม่ก็ช่วยเหลือตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัย

ในพระราชภารกิจต่าง ๆ โดยตรงด้วย เช่น ตัวละครขุนพิเรนทรเทพในนวนิยายเรื่อง สมเด็จพระสุริโยทัย ลอบเข้ามาอารักขาสมาเด็จพระสุริโยทัยในพระนครจนเกือบจะถูกจับได้ ส่วนตัวละครขุนพิเรนทรเทพในนวนิยายเรื่อง สุริโยทัย ช่วยวางแผนกำจัดขุนรวงศาธิราชและทำวศิสุดาจันทร์ตามคำขอร้องขอของตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัย จึงนับได้ว่าตัวละครขุนพิเรนทรเทพในนวนิยายทั้งสองเรื่องมีหน้าที่สนับสนุนวีรสตรีในการประกอบพระราชภารกิจและมีบทบาทในการดำเนินเรื่องที่แสดงพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระสุริโยทัยอันเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติโดยตรง

ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงมีการแสดงบทบาทในวรรณกรรมแต่ละเรื่องไม่เท่ากัน และมีหน้าที่ต่อโครงเรื่องของวรรณกรรมที่มีแก่นเรื่องสฤตวีรกรรมของสมเด็จพระสุริโยทัยทั้งในทางตรงและทางอ้อม ขึ้นอยู่กับระยะเวลาในประวัติศาสตร์ที่ถูกเลือกมาวางโครงเรื่อง และบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่มีต่อปมขัดแย้งของเรื่องในลักษณะต่างๆ ที่ส่งผลต่อตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัย

๓.๑.๓.๒ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

วรรณกรรมที่เสนอแก่นเรื่องสฤตสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในที่นี้มี ๒ เรื่อง ได้แก่ ลิลิตนเรศวร และ นวนิยายเรื่อง อธิราชา

วรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้มีโครงเรื่องเหมือนกันคือเริ่มเปิดเรื่องตั้งแต่ตัวละครพระนเรศวรเสด็จกลับจากกรุงหงสาวดีเพราะผัดใจกับมังรายกะยอจะวาจากกรณีถูกเปรียบเปรยดูหมิ่นว่าไก่ชนของพระองค์เป็น “ไก่เขลย” และดำเนินเรื่องแสดงความสามารถของตัวละครพระนเรศวรในด้านการรบและวีรกรรมในการกอบกู้เอกราชไปจนถึงตอนพระนเรศวรเสด็จสวรรคต เพื่อแสดงแก่นเรื่องสฤตวีรกรรมการกอบกู้เอกราชและพระมหากรุณาธิคุณที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมีต่อชาติไทยจนตลอดพระชนม์ชีพ เนื่องจากแก่นเรื่องมุ่งเสนอพระราชประวัติของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเรื่องราวของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงถูกเลือกมานำเสนอเฉพาะในช่วงที่ทรงเป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช พระมหาภักษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาไปจนถึงการเสด็จสวรรคต ซึ่งเป็นบทบาทในฐานะพระราชบิดาของตัวละครพระนเรศวรซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่อง

แม้วรรณกรรมทั้งสองจะมีโครงเรื่องเหมือนกัน แต่วรรณกรรมทั้งสองเรื่องก็จัดวางบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่มีต่อปมขัดแย้งของเรื่องไว้ต่างกันตามรายละเอียดของแก่นเรื่อง กล่าวคือ ใน ลิลิตนเรศวร บทประพันธ์กำหนดบทบาทของตัวละครสมเด็จพระ

มหาธรรมราชาธิราชให้เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทุกข์ระทมจากความพ่ายแพ้ต่อพม่าและชาติอำนาจ
 ต่อรองในฐานะเมืองขึ้นของกรุงหงสาวดี บทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชใน ลิลิต
 นเรศวร จึงเป็นบทบาทของพระราชบิดาที่มีปัญหาในการปกครองบ้านเมือง อันเป็นการผูกปม
 ขัดแย้งให้พระนเรศวรต้องคลี่คลายโดยการกอบกู้เอกราช แต่ใน นวนิยายเรื่อง อธิราชา
 บทประพันธ์จิตวางตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชให้เป็นพระราชบิดาผู้ทรงช่วยฝึกฝน วาง
 แผนการ และถ่ายทอดพระราชปณิธานในการกอบกู้เอกราชให้แก่ตัวละครพระนเรศวรตั้งแต่วัยทรง
 พระเยาว์ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในนวนิยายเรื่องนี้จึงเป็นผู้ช่วยสนับสนุนให้พระ
 นเรศวรคลี่คลายปมขัดแย้งคือการตกเป็นเมืองขึ้นด้วยการกอบกู้เอกราชได้สำเร็จ

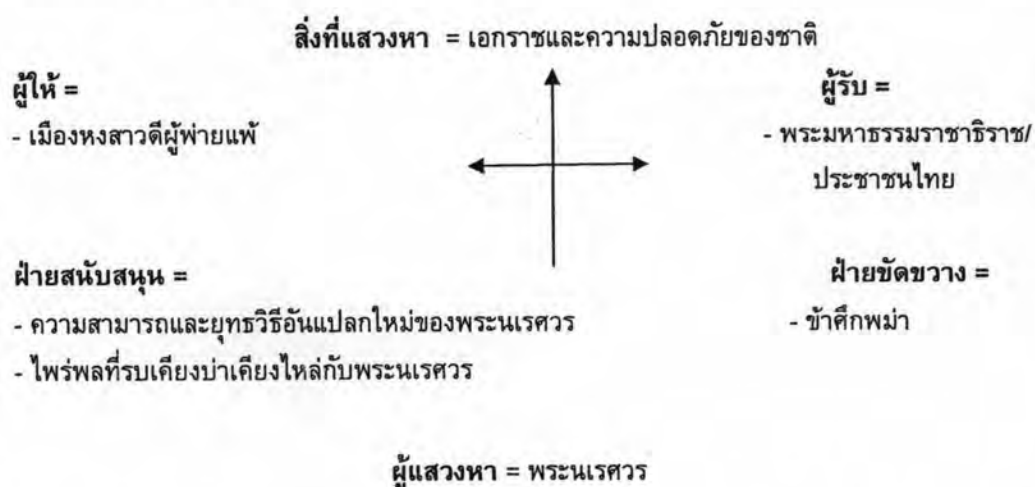
ที่เป็นเช่นนี้น่าจะเป็นเพราะวรรณกรรมทั้งสองเรื่องมีจุดเน้นของแก่นเรื่องแตกต่างกัน
 กล่าวคือ ลิลิตนเรศวร มีแก่นเรื่องว่า พระนเรศวรทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการที่เสด็จมาเพื่อปราบยุคเข็ญ
 ของชาติ เนื้อเรื่องของบทประพันธ์จึงพยายามแสดงให้เห็นความเป็นผู้มีบุญญาธิการของตัวละคร
 พระนเรศวร เช่น แสดงภาพเทพยดาคอยช่วยเหลือให้พระนเรศวรได้ประกอบวีรกรรมยิงพระแสงปืน
 ชำมแม่ฟ้าสะโดงเพื่อย้ำความเป็นผู้มีบุญญาธิการของพระนเรศวร เป็นต้น ในลักษณะดังกล่าว
 ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชจึงต้องมีบทบาทของพระมหากษัตริย์ผู้ด้อยอำนาจเพื่อขับ
 ภาพวีรบุรุษของพระนเรศวรให้โดดเด่นขึ้น

ส่วนนวนิยายเรื่อง อธิราชา มีแก่นเรื่องเน้นความเสียสละของพระนเรศวร คือมีแก่นเรื่องว่า
 พระนเรศวรทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อประโยชน์ของชาติจนตลอดพระชนม์ชีพ เนื้อเรื่อง
 ของบทประพันธ์จึงต้องแสดงให้เห็นความเป็นมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจ มีสุขมีทุกข์ของตัวละครพระ
 นเรศวร เช่น พระมัสสุยาวเมื่อออกรบนานๆ พระวรกายผ่ายผอม พระฉวีคล้า ทรงพระประชวร
 เป็นต้น ผู้ประพันธ์เสนอลักษณะต่างๆเหล่านี้ของตัวละครพระนเรศวรเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระ
 พระนเรศวรมหาราชว่าทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ในฐานะกษัตริย์ผู้ควรจะสุขสำราญอยู่ใน
 พระราชสำนักไปออกรบตลอดพระชนม์ชีพ เพื่อประโยชน์สุขของคนในชาติ เมื่อตัวละครพระนเรศวร
 มีภาพเป็นมนุษย์อย่างชัดเจนเช่นนี้ บทประพันธ์จึงไม่สามารถแสดงภาพพระนเรศวรให้มี
 ความสามารถด้านการรบและกลยุทธ์ด้วยพระองค์เองอย่างไร ลิลิตนเรศวร ได้ ตัวละครสมเด็จพระ
 มหาธรรมราชาธิราชจึงต้องเข้ามามีบทบาทต่อโครงเรื่องในฐานะพระราชบิดาผู้คอยสั่งสอนฝึกปรือ
 และสร้างพระนเรศวรขึ้นมาให้เป็นวีรกษัตริย์ที่เก่งกาจและมีอุดมการณ์ ตัวละครสมเด็จพระมหา

ธรรมราชาธิราชในนวนิยายเรื่องนี้จึงมีบทบาทสำคัญและมีภาพตัวแทนในลักษณะผู้มีความสามารถในเชิงยุทธเพื่อตอบสนองต่อการดำเนินเรื่อง

อาจแสดงความแตกต่างของการจัดวางตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในโครงเรื่องของวรรณกรรมทั้งสองเรื่องได้ด้วยแผนผังระบบความสัมพันธ์ของผู้กระทำของไกรมาส ดังนี้

ก.ระบบความสัมพันธ์ของผู้กระทำ (actant) ใน ลิลิตนเรศวร

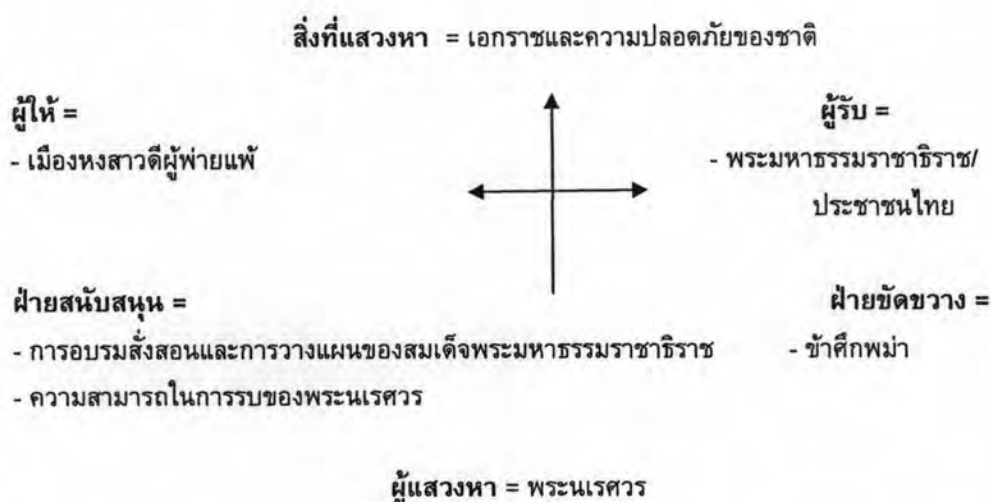
แผนภูมิ ๕ แสดงระบบความสัมพันธ์ของผู้กระทำใน ลิลิตนเรศวร

การจัดวางตัวละครในโครงเรื่องของ ลิลิตนเรศวร ในที่นี้พิจารณาโดยกำหนดให้ตัวละครพระนเรศวรเป็นผู้แสวงหาเอกราชและความสงบสุขของชาติ โดยที่ฝ่ายสนับสนุนให้พระนเรศวรทรงกอบกู้เอกราชและปกป้องประเทศชาติที่สำคัญนั้นคือความสามารถในการรบของพระนเรศวร โดยเฉพาะการใช้ยุทธวิธีที่แปลกใหม่ในการรบของพระนเรศวรคือการออกรบเคียงบ่าเคียงไหล่ไพร่พล เช่น ทรงคาบพระแสงดาบคาบค่ายปืนขึ้นกำแพงค่ายด้วยพระองค์เอง ทำให้ถูกวิจารณ์จากตัวละครพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบทวนว่าเป็นยุทธวิธีที่เสี่ยงภัย แต่ก็ก็เป็นกลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพในทรศนะของตัวบทเพราะทำให้พระนเรศวรประสบความสำเร็จในการรบส่วนใหญ่จนตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงยอมรับในยุทธวิธีแปลกใหม่นี้ และทำให้ไพร่พลเคารพรักพระนเรศวรเป็นอันมาก ส่วนฝ่ายขัดขวางนั้นคือข้าศึกพม่าผู้แย่งชิงเอกราชไปและคอยยกทัพมารุกราน ทำให้กรุงศรีอยุธยาไม่ปลอดภัย

นอกจากนี้ เมื่อตัวละครพระนเรศวรสามารถกอบกู้เอกราชได้ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาในขณะนั้นก็เป็นตัวแทนของ “ผู้รับ” ผู้ได้รับผลประโยชน์จากเอกราชที่ได้กลับมานั้นอย่างแท้จริง โดยที่ฝ่ายพม่าที่พ่ายแพ้จำเป็นต้องเป็น “ผู้ให้” ที่มอบเอกราชคืนมา และการรบของพระนเรศวรยังเป็นการปกป้องกรุงศรีอยุธยาให้มีความปลอดภัยอีกด้วย

บทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชใน *ลิลิตนเรศวร* จึงมิได้ปรากฏชัดเจนในลักษณะผู้ช่วยให้พระนเรศวรกอบกู้เอกราชและปกป้องประเทศชาติได้สำเร็จ แต่เป็นบทบาทในฐานะพระมหากษัตริย์ของบ้านเมืองที่ทุกขระทมเพื่อสร้างปมปัญหาอันเปิดโอกาสให้พระนเรศวรได้กอบกู้เอกราช ซึ่งเป็นบทบาทสนับสนุนการประกอบวีรกรรมของพระนเรศวรในทางอ้อมเท่านั้น

ข.ระบบความสัมพันธ์ของผู้กระทำ (actant) ใน *อิริราช*

แผนภูมิ ๖ แสดงระบบความสัมพันธ์ของผู้กระทำใน *อิริราช*

เมื่อทดลองจัดวางความสัมพันธ์ของตัวละครใน *อิริราช* โดยกำหนดให้ตัวละครพระนเรศวรเป็นผู้แสวงหา จะเห็นได้ว่า บทบาทในส่วนที่เป็น ผู้แสวงหา ผู้ให้ ผู้รับ และฝ่ายขัดขวางในนวนิยายเรื่องนี้ตรงกับใน *ลิลิตนเรศวร* แต่บทบาทของ “ฝ่ายสนับสนุน” นั้นเพิ่มบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชผู้ทรงช่วยอบรมสั่งสอนและสนับสนุนพระราชโอรสให้กอบกู้เอกราชด้วย

อาจแสดงให้เห็นบทบาท “ฝ่ายสนับสนุน” พระราชโอรสของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้ในความที่ยกมาจากบทประพันธ์ ดังนี้

ดอนเสียกรุง ท่านก็พยายามที่จะประคับประคองให้อยู่อายับเย็นน้อยที่สุดอีกเช่นกัน และท่านยังได้เคี้ยวกรำพระโอรส-ธิดาทั้งสามพระองค์ ให้ดำรงเผ่าไทยไว้ให้ได้ ผลงาน ผลแห่งการรอคอยของท่านสัมฤทธิ์ผลแล้ว

...

สมเด็จพระมหาธรรมราชาสรวลสันต์ ยิ่งกว่าผู้ใดเคยเห็น นับจากพระอัศวมเหสีเร็น หลีกคินพิษณุโลก นับจากความวิปโยคเสียพระธิดาและพระโอรสต้องเป็นตัวจํานำ ท่านรับสั่งน้อยลง รอยยิ้มสรวลหายจากวงพักตร์ ท่านชอบประทับเสมือนทรงครุ่นคิดเดี่ยวดาย บัดนี้...สายพระเนตรที่ทอดยังพระโอรสา ละม้ายมันได้เห็น ‘เงาของท่าน’ ปรากฏต่อพระพักตร์

นเรศจักช่วงชิงชัย

สรรพวิชา สรรพฝีมือ ทั้งหลาย

ประจู่อยู่ในองค์ลูกรัก ^{๒๖}

อาจกล่าวได้ว่า เสียงของผู้เล่าที่ยกมาข้างต้นเป็นบทสรุปความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในกรอบของนวนิยายเรื่อง *อิริราชชา* ไว้อย่างครบถ้วน กล่าวคือ อธิบายสาเหตุที่ตัวละครพระมหาธรรมราชาทรงเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองว่าเป็นเพราะทรงวางแผนสร้างเข้าข้างฝ่ายหงสาวดีเพื่อมิให้กรุงศรีอยุธยาเสียหาย และทรงวางแผนการกู้ชาติเอาไว้ตั้งแต่ต้นแล้วโดยการเคี้ยวกรำพระราชโอรสและพระราชธิดาให้ “ดำรงเผ่าไทยเอาไว้ให้ได้” นั่นคือได้ทรงมอบพระราชภารกิจในการกอบกู้เอกราชให้แก่พระนเรศวร (และพระเอกาทศรถกับพระสุพรรณกัลยา) นอกจากนี้ บทประพันธ์ยังย้ำว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงให้พระนเรศวรเป็นตัวแทนของพระองค์ในการต่อกรกับข้าศึกพม่าจนสามารถเปรียบเทียบได้ว่าพระนเรศวรเป็น “เงา” ของพระราชบิดาอีกด้วย

ลักษณะที่ยกขึ้นมาเปรียบเทียบข้างต้นทำให้เห็นได้ว่าตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชใน *ลิลิตนเรศวร* และนวนิยายเรื่อง *อิริราชชา* ถูกจัดวางในโครงเรื่องในตำแหน่งที่แตกต่างกันและมีบทบาทต่อการดำเนินเรื่องที่ต่างกันตามรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชากับตัวละครพระนเรศวร

^{๒๖} ทมยันตี, *อิริราชชา*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : ณ บ้านวรรณกรรม กรุป, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๖-๑๒๗.

เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะรายละเอียดของแก่นเรื่องวรรณกรรมทั้งสองนั้นแตกต่างกัน กล่าวคือ ตัวละครพระนเรศวรใน *ลิลิตนเรศวร* เป็นตัวละครที่มีความสามารถด้วยพระองค์เองในแบบฉบับของ วีรบุรุษผู้ปราบยุคเข็ญ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชจึงต้องมีบทบาทที่ด้อยลงเพื่อขับเน้น คุณลักษณะอันโดดเด่นของพระนเรศวร ในขณะที่ตัวละครพระนเรศวรใน *อิทธิราช* เป็นตัวละครที่มี ลักษณะเหมือนชีวิตจริงแบบตัวละครในนวนิยายสมัยใหม่ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช จึงต้องเข้ามามีบทบาทในฐานะผู้ฝึกปรือความสามารถและถ่ายทอดปณิธานในการกอบกู้เอกราช ให้แก่พระราชโอรส ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในนวนิยายเรื่อง *อิทธิราช* จึงเป็นบทบาทของ พระราชบิดาผู้มีความสามารถโดดเด่นกว่าใน *ลิลิตนเรศวร*

๓.๑.๓.๓ พระสุพรรณกัลยา

วรรณกรรมที่เสนอแก่นเรื่องสุดดีพระสุพรรณกัลยาในที่นี้มี ๒ เรื่อง ได้แก่ บทละคร ดึกดำบรรพ์เรื่อง *พระสุพรรณกัลยา* และ นวนิยายเรื่อง *พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี*

วรรณกรรมสองเรื่องนี้มีแก่นเรื่องค่อนข้างจะแตกต่างกัน ทำให้วรรณกรรมทั้งสองเรื่องมี โครงเรื่องคนละแบบเพื่อสื่อความหมายในการสุดดีวีรกรรมการเสียสละพระชนม์ชีพของสมเด็จพระ สุพรรณกัลยาที่ต่างกัน และส่งผลต่อบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชต่างกันด้วย

ส่วนในประเด็นการเลือกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์มานำเสนอนั้น บทประพันธ์ทั้งสองเรื่อง เลือกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในช่วงที่ครอบคลุมเหตุการณ์หลังจากสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ขึ้นครองราชย์แล้วไปจนถึงการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

ในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง *พระสุพรรณกัลยา* บทประพันธ์เสนอแก่นเรื่องยกย่องตัวละคร พระสุพรรณกัลยาว่าทรงมีสำนึกในหน้าที่ของวีรกษัตริย์ จึงทรงยอมเสียสละจนถึงชั้นสละชีพเพื่อ ชาติ ดังปรากฏในคำกล่าวของตัวละครพระสุพรรณกัลยาถึงตัวพระนางเองว่า

สุพรรณฯ	โดยเลือดเนื้อ	เชื้อไข	เป็นไทยชาติ
	โดยวงศ์ญาติ	ยศไกร	มไหศุรย์
	โดยประวัติ	แกลวกกล้า	ทั้งตระกูล
	ประชาชน	เทอดทูน	ทั้งเวียงชัย
	ถ้าเกิดมา	เป็นชาย	ก็ได้ฉัตร
	ปกป้องกัน	ครองรัฐ	ยิ่งใหญ่

จะรบรอ	ต่อสู้	เกรียงไกร
คีนเอามา	เป็นไทย	ดังก่อนกาล ^{๒๗}

ความที่ยกมานี้แสดงถึงความตระหนักในพระราชภารกิจอันสูงส่งของผู้สืบเชื้อสายวีรกษัตริย์ ผู้มีความกล้าหาญตลอดมา ตัวละครพระสุพรรณกัลยาที่ย้ำด้วยว่าความสูงส่งของสายเลือด วีรกษัตริย์ของพระองค์นั้นทำให้พระองค์อาจจะเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ถ้าหาก ทรงเกิดเป็นชาย เหตุผลสำคัญในการประกอบวีรกรรมของพระสุพรรณกัลยาในบทละครจึงเป็น เพราะทรงตระหนักในพันธกิจของวีรกษัตริย์

บทประพันธ์แสดงให้เห็นบทบาทของผู้ตระหนักในหน้าที่วีรกษัตริย์ของพระสุพรรณกัลยา โดยใช้โครงเรื่องที่เปิดเรื่องมาแล้วกล่าวถึงปมขัดแย้งของเรื่องทันที คือปัญหาของกรุงศรีอยุธยาที่ตก เป็นเมืองขึ้นของพม่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาและพระวิสุทธิกษัตริย์ทรงต้องการจะแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยให้พระนเรศวรเสด็จกลับจากหงสาวดีมากอบกู้บ้านเมือง ความพยายามจะคลี่คลาย ปมขัดแย้งนี้เปิดโอกาสให้ตัวละครพระสุพรรณกัลยาอมเสียดสละอาสาแลกตัวพระนางเองกับพระ นเรศวร ยอมไปอยู่เมืองหงสาวดีจนสิ้นพระชนม์เพราะถูกสังหารแก่แค้นซึ่งเป็นการประกอบวีรกรรม การเสียดสละเพื่อชาติตาม “หน้าที่” ของวีรกษัตริย์ ดังเห็นได้ในคำกล่าวก่อนสิ้นพระชนม์ว่า “หน้าที่ ของข้า เพื่อแผ่นดิน ได้สุดสิ้น สมมาตรปรารถนา”^{๒๘} ซึ่งแสดงให้เห็นความตระหนักในพันธกิจ วีรกษัตริย์ของพระนางโดยตรง

ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชมีหน้าที่ต่อโครงเรื่องดังกล่าวคือเป็นผู้สนับสนุน ตัวละครพระสุพรรณกัลยาให้ทรงประกอบวีรกรรมโดยตรงด้วยการวางแผนให้พระสุพรรณกัลยา เสด็จไปพม่าเพื่อแลกเอาพระนเรศวรกลับคืนมาดำเนินการกอบกู้เอกราช พระวิสุทธิกษัตริย์ทรง ได้แย้งความคิดดังกล่าวด้วยเหตุผลว่าทรงสูญเสียคนในครอบครัวให้กับสงครามครั้งนี้มามากแล้วจึง ไม่ต้องการเสียพระสุพรรณกัลยาไปอีก แต่พระมหาธรรมราชาธิราชก็ทรงให้เหตุผลว่าพระองค์ก็รัก พระสุพรรณกัลยาดุจชีวิตของพระองค์เช่นกัน แต่ทรงเห็นว่าเรื่องของแผ่นดินเป็นเรื่องสำคัญเหนือ สิ่งอื่นใด ดังคำกล่าวของพระองค์ว่า “เรื่องนี้ เป็นเรื่อง สำคัญ เกี่ยวกับ ชีวน์ ของธานี”^{๒๙}

^{๒๗} สมภพ จันทรประภา, “บทละครโทรทัศน์เรื่องพระสุพรรณกัลยา”, (เอกสารไมตีพิมพ์เผยแพร่), หน้า ๗-๘.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

หลังจากตัวละครพระสุพรรณกัลยาได้ยื่นคำโต้เถียงดังกล่าว พระนางก็ทรงขออาสาไปยังกรุงหงสาวดีทันที อาจกล่าวได้ว่า ตัวละครพระสุพรรณกัลยาได้แรงกระตุ้นในการตัดสินใจประกอบการกิจดังกล่าวจากพระราชดำรัสของพระราชบิดา ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง *พระสุพรรณกัลยา* จึงมีบทบาทโดยตรงในการช่วยส่งเสริมการประกอบวีรกรรมของตัวละครเอกเพื่อคลี่คลายปมขัดแย้งของเรื่องและนำไปสู่จุดสุดยอดของเรื่องคือการประกอบวีรกรรมสละพระชนม์ชีพของพระสุพรรณกัลยา

ส่วนนวนิยายเรื่อง *พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี* เสนอแก่นเรื่องแสดงชะตากรรมอันน่าเห็นใจของตัวละครพระสุพรรณกัลยามากกว่าจะยกย่องวีรกรรมของพระสุพรรณกัลยาว่าสง่างามสมกับเป็นวีรกษัตริย์ เหตุผลที่ตัวละครพระสุพรรณกัลยาณีเสด็จไปหงสาวดีนั้น ไม่ใช่เป็นการแลกตัวจำนำอย่างในบทละครเรื่อง *พระสุพรรณกัลยา* แต่เป็นเพราะทรงเป็นห่วงพระนเรศวรและพระเอกาทศรถ ผู้ทรงเป็นพระอนุชาซึ่งบทประพันธ์ตีความว่าทรงสนิทกับพระสุพรรณกัลยาณีมากถึงขั้นเรียกพระสุพรรณกัลยาณีว่าแม่ และในที่สุดตัวละครพระสุพรรณกัลยาณีก็ต้องอยู่ที่หงสาวดีจนตลอดพระชนม์ชีพและได้ทำประโยชน์ต่อประเทศชาติด้วยการเป็นตัวประกันแทนพระนเรศวรด้วยภาวะจำยอม บทประพันธ์เห็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพราะชะตากรรมของพระสุพรรณกัลยาณีเอง ดังปรากฏในคำกล่าวของตัวละครพระสุพรรณกัลยาณีว่า

“...หญิงนี้ะเกิดมาสำหรับรับใช้น้องสองคนนี้เสียจริงๆ นะ ตัวเองไม่ควรต้องมาเป็นเชลย ก็ต้องจำใจมาเพราะน้องไม่ยอมมา พลอยให้พี่ทั้งสองต้องมาลำบากกับหญิงด้วย”^{๑๐}

คำกล่าวข้างต้นเสนอว่า การเสด็จมาหงสาวดีในครั้งนี้ ตัวละครพระสุพรรณกัลยาณีไม่ได้เสด็จมาเพราะตั้งใจจะกอบกู้เอกราชโดยการแลกตัวจำนำโดยตรงอย่างในบทละครเรื่อง *พระสุพรรณกัลยา* แต่เป็นการเสด็จมาเพราะปรารถนาจะดูแลพระอนุชา แล้วจึงต้องตกเป็นเชลยก็เพราะความจำยอมตามสถานการณ์

“ชะตากรรม” จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ผูกให้สมเด็จพระสุพรรณกัลยาณีทรงช่วยเหลือสมเด็จพระนเรศวรมหาราชตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนกระทั่งช่วยให้ทรงได้กลับไปกอบกู้เอกราช ดังที่ทรงกล่าวว่า “หญิงนี้ะเกิดมาสำหรับรับใช้น้องสองคนนี้เสียจริงๆ นะ”

^{๑๐} กาญจนา นาคันนันทน์, *พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี*, (กรุงเทพฯ : ดับเบิลไอน์ พรินติ้ง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗๕.

จากเหตุผลดังกล่าวนี้เอง บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในนวนิยายเรื่องนี้จึงมิได้ปรากฏเป็นผู้คิดวางแผนให้พระสุพรรณกัลยาหนีเสด็จไปพม่า เพราะสิ่งที่ผลักดันให้พระสุพรรณกัลยาหนีเสด็จไปพม่าที่แท้จริงนั้นคือชะตากรรม บทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในนวนิยายเรื่องนี้จึงเปลี่ยนเป็นบทบาทของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาที่เป็นเมืองประเทศราชอันอ่อนแอ ขาดอำนาจต่อรองจึงไม่สามารถปกป้องพระราชโอรสและพระราชธิดาให้พ้นจากชะตากรรมในฐานะเชลยศึกได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชมีส่วนทางอ้อมในการสร้างปมขัดแย้งคือทำให้สถานการณ์ต่างๆบีบคั้นและดำเนินไปในทิศทางที่พระสุพรรณกัลยาหนีต้องเสด็จไปพม่า ดังปรากฏในบทประพันธ์ว่าตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชจำเป็นต้องยอมยกพระราชโอรสทั้งสองพระองค์ให้พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเพื่อแลกกับตำแหน่งกษัตริย์เมืองประเทศราช ...พระมหาธรรมราชาได้ไว้เพียงเปลือกเมืองเท่านั้น และต้องเอกราชปีโยรสทั้งคู่แลกกับตำแหน่งนี้^{๓๓} จึงนับได้ว่าความอ่อนแอของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในฐานะพระราชบิดาที่ไม่มีอำนาจปกป้องพระราชโอรสไว้ได้เป็นหนึ่งในสภาวะการณ์ที่ผลักดันให้ตัวละครพระสุพรรณกัลยาต้องเสด็จไปเผชิญชะตากรรมที่กรุงหงสาวดี

บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในโครงเรื่องของวรรณกรรมที่มีแก่นเรื่องแสดงวีรกรรมของพระสุพรรณกัลยาจึงมีทั้งบทบาททางตรงและทางอ้อมในการสร้างตัวละครพระสุพรรณกัลยาให้เป็นวีรสตรี กล่าวคือ ในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง พระสุพรรณกัลยา ตัวละครพระมหาธรรมราชาถูกจัดวางให้มีบทบาทเป็นพระราชบิดาผู้รักชาติและพยายามช่วยเหลือชาติ จึงมีส่วนช่วยสนับสนุนพระราชธิดาให้ประกอบวีรกรรมในทางตรง ส่วนในนวนิยายเรื่อง พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชมีบทบาทในทางไม่ดีคือเป็นกษัตริย์ผู้อ่อนแอซึ่งเป็นบทบาททางอ้อมที่เปิดโอกาสให้พระสุพรรณกัลยาได้เดินทางไปเผชิญชะตากรรมที่กรุงหงสาวดีและได้เสียสละเพื่อชาติ บทบาทในโครงเรื่องที่สนับสนุนการสร้างวีรสตรี/วีรบุรุษในทางตรงและทางอ้อมจึงส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวตนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชให้ต่างกันด้วย

มีข้อสังเกตว่า ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในวรรณกรรมที่มีแก่นเรื่องมุ่งสดุดีวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสดุดีพระสุพรรณกัลยาผู้ทรงเป็นพระราชโอรสและพระราชธิดาของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชนั้น ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชมี

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

บทบาทต่อโครงเรื่องเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน คือตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชอาจปรากฏเป็นผู้ช่วยให้พระราชโอรส/พระราชธิดาประกอบวีรกรรมอย่างตรงไปตรงมา เช่น ช่วยอบรมสั่งสอนพระนเรศวร หรือช่วยวางแผนการให้พระสุพรรณกัลยาไปเป็นองค์ประกันแทนพระอนุชา ซึ่งเป็นบทบาทในฐานะตัวละครที่สนับสนุนให้เรื่องดำเนินไปถึงจุดสุดยอดของเรื่องคือการประกอบวีรกรรมของวีรสตรี/วีรบุรุษ หรือในอีกกรณีหนึ่ง ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชอาจปรากฏเป็นตัวละครที่ขาดอำนาจในการปกครองบ้านเมือง ซึ่งเป็นบทบาทที่สร้างปมขัดแย้งขึ้น ทำให้พระราชโอรสและพระราชธิดาได้มีโอกาสประกอบวีรกรรมเพื่อคลี่คลายปมขัดแย้งดังกล่าว ซึ่งเป็นจุดสุดยอดของเรื่องที่ทำให้ตัวละครเอกของเรื่องกลายเป็นวีรสตรี/วีรบุรุษ ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นการวางบทบาทในทางไม่ดีให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเพื่อจะสร้างวีรสตรี/วีรบุรุษขึ้นในทางอ้อม

จากการศึกษาการสร้างโครงเรื่องของวรรณกรรมที่มีแก่นเรื่องสุดดีวีรกรรมของวีรสตรี/วีรบุรุษ พบว่า ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมแต่ละเรื่องมีบทบาทแตกต่างกัน เนื่องจากวรรณกรรมแต่ละเรื่องมีแก่นเรื่องมุ่งแสดงให้เห็นวีรกรรมของวีรสตรี/วีรบุรุษเป็นสำคัญ หน้าที่ของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่มีต่อโครงเรื่องของวรรณกรรมแต่ละเรื่องจึงแปรผันไปโดยขึ้นอยู่กับรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชา กับปมขัดแย้งของเรื่องที่มีผลกระทบต่อตัวละครเอกที่เป็นวีรสตรี/วีรบุรุษ ตามแต่การตีความของบทประพันธ์แต่ละเรื่อง

๓.๑.๔ แก่นเรื่องแสดงบทบาทของบุคคลในประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่วีรสตรี/วีรบุรุษ

ได้แก่ นวนิยายเรื่อง *พ่อ* และ นวนิยายเรื่อง *กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา*

จากการศึกษาข้อมูลวรรณกรรมไทยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สงครามระหว่างไทยกับพม่า ตั้งแต่แรกจนถึงการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ ผู้วิจัยพบว่าวรรณกรรมส่วนใหญ่นิยมเสนอบทบาทของวีรสตรี/วีรบุรุษพระองค์สำคัญคือ สมเด็จพระสุริโยทัย สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และพระสุพรรณกัลยา จนทำให้ปรากฏแก่นเรื่องวรรณกรรมที่ สุดดีวีรสตรี/วีรบุรุษมากเป็นพิเศษ

อย่างไรก็ดี ในช่วงทศวรรษ ๒๕๔๐ ปรากฏว่ามีนวนิยายบางเรื่องที่เสนอเหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ โดยนำเสนอมุมมองจากตัวเอกที่ไม่ใช่วีรสตรี/วีรบุรุษตามขนบนิยมในอดีต

แก่นเรื่องของนวนิยายในกลุ่มนี้มีได้มุ่งสฤติวีรสตรี/วีรบุรุษแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเสนอภาพเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในมุมมองที่แปลกใหม่และโต้แย้งแบบฉบับการนำเสนอภาพตัวตนของบุคคลในประวัติศาสตร์ที่มีมาในอดีต แก่นเรื่องของนวนิยายดังกล่าวจึงส่งผลต่อมุมมองใหม่ๆ เกี่ยวกับตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาด้วย โดยเฉพาะในนวนิยายเรื่อง *กษัตริยา* ของทมยันตี และนวนิยายเรื่อง *พ่อ* ของปองพล อติเรกสาร ซึ่งปรากฏตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นตัวละครเอกของเรื่อง

นวนิยายเรื่อง *กษัตริยา* ตอน *แก้วกษัตริยา* เสนอแก่นเรื่องว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงยอมเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อชาติ แม้จะมีวิถีคิดและปฏิบัติที่แตกต่างกันก็ตาม บทประพันธ์ดำเนินเรื่องบนปมขัดแย้งว่าพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองยกทัพมาล้อมเมืองพิษณุโลกที่พระมหาธรรมราชาทรงปกครองอยู่ และกำลังจะยึดเมืองพิษณุโลกเพื่อจะเบิกทางไปสู่กรุงศรีอยุธยาต่อไป ตัวบทนวนิยายแสดงความคิด ความรู้สึกและวิธีการแสดงออกของกษัตริย์ผู้เป็นตัวละครเอกต่อปัญหานี้ต่างกัน กล่าวคือ ตัวละครพระมหาธรรมราชาต้องการจะยอมสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเพื่อดำเนินการทางการทูต แต่ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ทรงปรารถนาจะต่อสู้และไม่ยอมศิโรราบต่อข้าศึก ความขัดแย้งทางความคิดนี้ส่งผลให้ตัวละครทั้งสองมีปากเสียงกันอย่างรุนแรง

ในที่สุด พระมหาธรรมราชาทรงตัดสินใจยอมสวามิภักดิ์ต่อบุเรงนองและดำเนินกลยุทธ์ทางการทูตโดยยกพระนเรศวรและพระสุพรรณกัลยาให้แก่บุเรงนอง ทำให้พระวิสุทธิกษัตริย์พิโรธมากและความสัมพันธ์ของทั้งสองพระองค์ก็แตกหักนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา บทประพันธ์ชี้ให้เห็นว่าแม้ความคิดของทั้งสองพระองค์จะแตกต่างกัน แต่ทั้งสองพระองค์ก็ล้วนมีสำนึกต่อหน้าที่ของกษัตริย์เฉกเช่นกัน นั่นคือ กษัตริย์มีหน้าที่ต้องเสียสละเพื่อปกป้องประเทศชาติ ความขัดแย้งในนวนิยายเรื่องนี้จึงเป็นความขัดแย้งที่ส่งเสริมพระราชจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์ให้สว่างงาม กล่าวคือ เชิดชูพันธกิจในการปกป้องประเทศชาติของพระมหากษัตริย์เหนือความแตกต่างทางทัศนคติและอารมณ์แบบมนุษยปุถุชน

แก่นเรื่องของนวนิยายเรื่อง *กษัตริยา* เป็นการเสนอแง่มุมใหม่เกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์ เพราะก่อนหน้าที่ทมยันตีจะเขียนนวนิยายเรื่องนี้ ไม่เคยมีวรรณกรรมเรื่องใดเสนอภาพความขัดแย้งทางความคิดและการทะเลาะเบาะแว้งของตัวละครพระมหาธรรมราชาและตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์มาก่อน นอกจากนี้ บทประพันธ์มิได้สร้างความขัดแย้งนี้ขึ้นมาลอยๆ จาก

จินตนาการแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ได้ผูกเรื่องขึ้นมาจากความใน ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศสยาม/ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต ที่กล่าวถึงการทะเลาะเบาะแว้งของทั้งสองพระองค์ จนถึงขั้นพระโลหิตออก โดยจินตนาการว่าคงจะเป็นการทะเลาะเบาะแว้งด้วยเรื่องประเทศชาติโดยให้เหตุผลที่อิงจากหลักฐานประวัติศาสตร์ เช่น อ้างถึงความแตกต่างด้านสถานภาพของตัวละครทั้งสองตามพงศาวดาร ผู้วิจัยจึงจัดให้นวนิยายเรื่องนี้อยู่ในแก่นเรื่องกลุ่มที่เสนอบทบาทใหม่ของบุคคลในประวัติศาสตร์ที่มีใช้วีรบุรุษ/วีรสตรี

บทประพันธ์สร้างปมขัดแย้งของเรื่อง ซึ่งเกิดจากความแตกต่างด้านจุดยืนระหว่างผู้ที่มีวิธีคิดแบบ “เสนานิการ” กับผู้ “ซำรงเลือดวีรกษัตริย์” การขนานพระนามเช่นนี้ปรากฏหลายแห่งในเรื่อง เช่น เมื่อเข้าศึกกำลังจะเข้าประชิดเมืองพิษณุโลก ตัวละครพระมหาธรรมราชาทรงปรึกษาถึง “ทางหนีทีไล่” แต่ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ทรงไม่ยอม บทประพันธ์ก็วิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างความคิดแบบเสนานิการกับราชธิดาวิรกษัตริย์

ชะลอเวลาออกไป พลาดพลั้งอย่างไรมิให้บอบช้ำนัก ทว่ายากจะกล่าวดังนั้นต่อพระ
อัครมเหสี

“สู้!” พระวิสุทธิกษัตริย์ลั่นพระโอษฐ์ “ตายเสียดีกว่าไร้ศักดิ์!”

ที่พระมหาธรรมราชาแย้ง แต่...ภายในพระทัยคือ

‘ศักดิ์ก็คืนได้ ชีพสูญก็คืนมิได้’

ตอนนี้ศึกภายนอกเริ่มกำเริบกำแพงเมือง จะมาก่อศึกภายในครั้นเรือไน พระสวามี
จึงทรงนิ่งให้ตลอดมา

ความคิดแห่งราชธิดาวิรกษัตริย์

กับความคิดเสนานิการย่อมแตกต่างกัน^{๓๖}

ในการนำเสนอความขัดแย้งดังกล่าวนี้ ผู้ประพันธ์ให้รายละเอียดพื้นฐานเกี่ยวกับจุดยืนทางความคิดของตัวละครทั้งสองไว้อย่างชัดเจน โดยมีรายละเอียดดังนี้

จุดยืนทางความคิดแบบ “ผู้ซำรงเลือดวีรกษัตริย์” ของตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์นั้น ในบทประพันธ์ตีความว่าเป็นเพราะพระวิสุทธิกษัตริย์ทรงได้อิทธิพลทางความคิดจากพระราชมารดา คือตัวละครสมเด็จพระศรีสุริโยทัย โดยใช้วิธีเล่าย้อน (flashback) ถึงเหตุการณ์ที่สื่อถึงความกล้าหาญของตัวละครสมเด็จพระศรีสุริโยทัยสลับกับนำเสนอปมขัดแย้งของเรื่องที่เกิดจากพระเจ้า

^{๓๖} ทมยันตี, กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา, หน้า ๑๐๓.

หงสาวดีบุเรงนองยกทัพมาล้อมเมืองพิษณุโลกตลอดเรื่อง เช่น การบัญชาการปราบขุนวรวงศาธิราช ความมุ่งมั่นจะออกรบแม้เกิดกลางสังหารณ์ว่าจะทรงสิ้นพระชนม์ เป็นต้น บทประพันธ์นำเสนอว่า วิจารณ์ของพระศรีสุริโยทัยเป็นแบบฉบับของวีรกษัตริย์ที่ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ทรงยึดถือ ดังปรากฏในคำกล่าวที่ทรงเล่าประทานพระนเรศวรและพระสุพรรณกัลยาว่า

“สมเด็จพระเจ้ายายของลูก...”

‘สมเด็จพระเจ้ายาย’ คือตัวอย่างถึงความกล้าหาญ ความเด็ดเดี่ยว

“ท่านสอนแม่ว่า กษัตริย์คือนักรบ คนกล้าตายจะตายหลายครั้ง แต่คนไม่กล้าตาย จะตายครั้งเดียว ท่านไม่เคยกลัวอะไรเลยนะลูก แม่เชื่อ...ตอนท่านไสช้างเข้าไปขวางสมเด็จพระเจ้ายายของลูกไว้เนะ ท่านทรงทราบดีเชียวแหละว่าจะเกิดอะไรขึ้น แต่ท่านไม่ทรงกลัวหรอก”

ฉะนั้นจะให้พระมารดา ‘กลัว’ หงสาวดี อย่าฟังหมาย”^{๓๓}

แบบฉบับของวีรกษัตริย์ที่ปรากฏในตอนที่ยกมานี้คือ วีรกษัตริย์ต้องเป็นนักรบผู้กล้าหาญ อุดมการณ์ของพระมหากษัตริย์จะต้องเป็นสิ่งที่สูงส่งและพึงยึดมั่นยิ่งกว่าชีวิตเจกเช่นพระจரியวัตร ของตัวละครพระศรีสุริโยทัย ด้วยเหตุนี้เอง ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์จึงทรงอ้างอิงความสัมพันธ์ของพระองค์เองกับพระศรีสุริโยทัยในฐานะพระราชธิดาผู้สานต่ออุดมการณ์ของวีรกษัตริย์อยู่เสมอ และในขณะเดียวกันบทประพันธ์ก็สร้างบรรยากาศแวดล้อมเพื่อชี้ให้เห็นการหล่อหลอมความคิดว่า ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ทรงเป็นผู้สืบทอดอุดมการณ์ของพระราชมารดาตลอดเวลา เช่น

‘พระสวัสดิราช’ กลับสมพระนาม เป็นสวัสดิแห่งราชตระกูล เพราะนอกจากจะทรงทราบ ยังทรงเข้าพระทัย

พระมารดา..ศรีสุริโยทัย ทรงประจวบดวงทินกร...ฉลาดและกำพระอำนาจเจียบเพราะ ทรงฟังและทรงจำ ทำให้ ‘พระสวัสดิราช’ ผู้ดำรง พระยศวิสุทธิกษัตริย์ได้ ‘วิธีคิด’ จากพระมารดา

...ดวงเนตรกว้าง คม หากยังใสบริสุทธ์แห่งพระธิดาสุพรรณกัลยา จับดวงพักตร์พระมารดา ให้ทรงกระวนกระวายเช่นใดก็ต้องระงับ

ขัตติยนารีต้องข่มพระทัยให้ ‘ดู’ สงบเสมอ

พระมารดาทรงสอนนัก “แม่ได้ชื่อว่า วิสุทธิกษัตริย์ แปลว่า ผู้มีเลือดกษัตริย์บริสุทธิ์ คำว่า กษัตริย์ แปลว่านักรบ การรบที่สำคัญที่สุดคือการรบกับตัวเอง ถ้าเรายังเอาชนะตัวเองไม่ได้ ก็อย่าหวังว่าจะรบชนะใครอื่นได้”^{๓๔}

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒ -๒๓.

นิยามของคำว่า “กษัตริย์” ที่ตัวละครพระศรีสุริโยทัยทรงถ่ายทอดมายังพระวิสุทธิกษัตริย์นั้น บทประพันธ์ตีความหมายตามรูปศัพท์ว่าหมายถึงนักรบ ความคิดว่ากษัตริย์คือนักรบนี้เชื่อมโยงกับคุณลักษณะเชี่ยวชาญด้านการรบของพระศรีสุริโยทัยอย่างชัดเจน

ที่สำคัญคือ การถ่ายทอดอุดมการณ์ของวีรกษัตริย์ที่เห็นบ้านเมืองสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด แม้แต่พระชนม์ชีพของพระองค์เอง บทประพันธ์แสดงให้เห็นว่าพระวิสุทธิกษัตริย์ทรงเฝ้ารับใช้อยู่ใกล้ชิดในขณะที่พระสุริโยทัยจะทรงออกรบ เมื่อเกิดกลางสงครามว่าจะทรงสิ้นพระชนม์คือพระแสงดาบที่ใช้ประหารท้าวศรีสุดาจันทร์สิ้น พระศรีสุริโยทัยก็มีทรงหวาดกลัวหรือลังเล กลับทรงออกไปรบทันที ด้วยบทให้เหตุผลของความกล้าหาญนี้ว่าเป็นเพราะทรงตั้งใจมั่นจะรักษาแผ่นดินไว้

อุดมการณ์ของวีรกษัตริย์ที่ทรงยอมสละพระชนม์ชีพเพื่อรักษาแผ่นดินไว้ได้ถ่ายทอดไปสู่ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ ดังเห็นได้จากคำกล่าวขณะที่ทรงโต้เถียงกับตัวละครพระมหาธรรมราชา เมื่อพระมหาธรรมราชาทรงออกความเห็นจะให้พระวิสุทธิกษัตริย์หนีไปกรุงศรีอยุธยา

พระสุรเสียงระรัว ก้อง ราวอัคคินีกาลผลาญเผา

“ทั้งเมือง เสียเมือง ตายเสียในเมืองไม่ชายพักตร์ แต่จะแบกหน้าไปกราบทูลได้
อย่างไรว่า พระธิดาแห่งพระศรีสุริโยทัยทั้งเมืองหอบลูกเอาตัวรอด รับสั่งเช่นนี้ได้อย่างไร”^{๓๔}

จึงอาจเห็นได้ว่ารากฐานความคิดของตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ในนวนิยายเรื่อง *กษัตริยาตอน แก้วกษัตริยา* นั้นหล่อหลอมมาจากอุดมการณ์วีรกษัตริย์ของพระศรีสุริโยทัย คำว่าวีรกษัตริย์ในความเข้าใจของตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์นั้นหมายถึงความกล้าหาญเนื่องจากตระหนักในพันธกิจของกษัตริย์มากกว่าจะเสียตายชีวิตเยี่ยงปุถุชนเฉกเช่นการสละพระชนม์ชีพของตัวละครพระศรีสุริโยทัย

ด้วยเหตุนี้ กลยุทธ์ในการรบแบบ “เสนาธิการ” ของตัวละครพระมหาธรรมราชาจึงเป็นวิธีคิดที่ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ไม่ทรงสามารถจะยินยอมได้ เพราะต้องใช้วิธีการหลบหนีอันไม่สมศักดิ์ศรีวีรกษัตริย์ และต้องยอมศิโรราบต่อพม่า ซึ่งเป็นข้าศึกที่ปลงพระชนม์ตัวละครพระศรีสุริโยทัย ด้วยบทนวนิยายชี้ให้เห็นการทะเลาะโต้เถียงอย่างรุนแรงจนถึงตอนจบเรื่องที่มีความสัมพันธ์อันสามัฏการยานั้นสิ้นสุดลงพร้อมกับการเสียกรุงศรีอยุธยา

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔.

ในเชิงเปรียบเทียบ บทประพันธ์เสนอพื้นฐานวิถีคิดของตัวละครพระมหาธรรมราชาที่แตกต่างจากตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ กล่าวคือ ตัวบทเห็นว่าตัวละครพระมหาธรรมราชาทรงเป็นขุนศึกที่มีชาติกำเนิดเป็นสามัญชน โดยให้ความว่าทรงเป็นอดีตขุนพิเรนทรเทพบ่อยครั้ง เช่นตอนเปิดฉากเมืองพิษณุโลกในตอนที่ ๒ บทประพันธ์ให้ความไปถึงสมัยที่พระมหาธรรมราชาทรงเป็นขุนพิเรนทรเทพ ผู้มีความสามารถล้มล้างอำนาจท้าวศรีสุดาจันทร์ได้

...พระมหาธรรมราชา 'ออกญาพิษณุโลก' ที่แม้จะครองเมืองพิษณุโลก เมืองลูกหลวงชั้นเอก อันผู้ครองเมืองควรดำรงพระยศ พระมหาอุปราช ลำดับสันตติราชวงศ์พระองค์แรก หากก็มีใช่ เพราะพระมหาธรรมราชาเป็นแค่พระราชบุตรเขย

จาก 'ขุนพิเรนทรเทพ' นายทหารกล้าร่วมคบคิดกับหลวงทรงยศ ขุนอินทรเทพ หมื่นราชเสนาหา ล้มล้างขุนวรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุดาจันทร์ ยกพระเทียรราชาขึ้นครองราชย์ เป็นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้

รางวัลอันยิ่งใหญ่คือพระราชทานพระวิสุทธิกษัตริย์
กับ...ตำแหน่งพระมหาธรรมราชา 'ออกญาพิษณุโลก'^{๓๖}

ตัวบทนวนิยายเห็นว่าพระมหาธรรมราชาทรงเป็นขุนนางที่เป็นสามัญชน คือเป็นขุนพิเรนทรเทพมาก่อนที่จะได้เป็นกษัตริย์ปกครองเมืองด้วยความดีความชอบและจากการสมรสกับพระราชธิดา ตัวละครขุนพิเรนทรเทพจึงมีใช่ "ผู้ธำรงเสียดวีรกษัตริย์" แต่เป็นกษัตริย์ได้เพราะความสามารถ ที่มาของความเป็นกษัตริย์ที่แตกต่างกันระหว่างพระมหาธรรมราชาและพระวิสุทธิกษัตริย์นี้จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ตัวละครทั้งสองมีความเข้าใจและความหยิ่งในศักดิ์ศรีของกษัตริย์ต่างกัน

เมื่อไม่มีกรอบความคิดแบบวีรกษัตริย์ผู้ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อข้าศึก วิสัยทัศน์ของพระมหาธรรมราชาเกี่ยวกับการศึกใน กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา จึงแตกต่างจากพระวิสุทธิกษัตริย์อย่างชัดเจน กล่าวคือ ตัวละครพระมหาธรรมราชาทรงเห็นความสำคัญของแผนการรบที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการประกอบวีรกรรมเพื่อธำรงศักดิ์ศรีของวีรกษัตริย์ เพราะเห็นว่าการยึดติด

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓. การเรียกตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่า "ออกญาพิษณุโลก" แสดงการใช้หลักฐานประวัติศาสตร์จาก พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันลิขิต ชัดเจน เพราะพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่นๆ ไม่เรียกพระนามสมเด็จพระมหาธรรมราชาเช่นนี้ นอกจาก พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันลิขิต และ บันทึกคำให้การของปินโด เท่านั้น โปรดดูรายละเอียดในบทที่ ๒ ของวิทยานิพนธ์นี้

กับเกียรติภูมิมากเกินไปจะเกิดผลเสียมากกว่า วิธีคิดของตัวละครพระมหาธรรมราชาแสดงออกใน คำกล่าวของตัวละครพระมหาธรรมราชากับตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ว่า

“...และเราเองในวันนี้พูดไปเรื่องควรตายฤหาไม่ เพราะใช้แต่ชีวิตเรา ไพร่ฟ้า ข้า แผ่นดิน อีกเล่า ที่เราควรคำนึง ถ้ามีทางใดจะพยุพยุคนเหล่านั้นให้รอดปลอดภัย เป็น หน้าที่แห่งเราต้องกระทำ พี่เคยรู้จักพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ที่แตกต่างจากพระเจ้า หงสาวดีตะเบงชเวตี้ อันพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองนั้น โหดเหี้ยมต่อศัตรู ทว่ามีน้ำใจแห่ง การเป็นนักรบแท้ ถ้ายอมอ่อนเจรจา”

พระสวามีเว้นคำเสียบ้างมิให้พระอักรมเหสีสะเทือนพระราชหฤทัย

“จะไม่ทรงทำร้าย...”

“ผู้วางศาสตรา!” พระมเหสีต่อความทันควัน “นักรบผู้วางศาสตราเป็นนักรบได้หรือ ?”

“คำว่า...รบ มิใช่หมายถึงตอนปะทะด้วยศาสตราเท่านั้น มิเช่นนั้นเราจะมีพิไชย สงครามหรือ นักรบต้องรู้ตั้งแต่การเคลื่อนทัพ ตั้งทัพ และถอยทัพ พระเจ้าหงสาวดี ตะเบงชเวตี้ก็เคยถอยทัพ การรบอยู่ที่สมอง วิธีคิด เพียงการเคลื่อนพล การเข้าตี ผิด ยุทธวิธี ก็แพ้แล้ว วันนี้เราแพ้ด้วยกำลังพล ปะทะก็แหลกลาญ ทำไมเราไม่ชะลอเวลา เราไม่ รวมพลใหม่...ช้าเป็นการ...นานเป็นคุณ...วันพระมิได้มีหนเดียว วันนี้...เราต้องอดเปรี้ยวไว้ กินหวาน เราต้องน้ำขุ่นไว้ใน น้ำใสไว้นอก”^{๓๗}

จากบทประพันธ์ตอนที่ยกมานี้ ตัวละครพระมหาธรรมราชาทรงเห็นว่าฝ่ายพิษณุโลกควร ยอมละทิ้งศักดิ์ศรีของวีรกษัตริย์ได้บ้างด้วยการเข้าอ่อนน้อมและเจรจากับบุเรงนอง อันเป็นการ ประนีประนอมเพื่อมิให้ประชาชนต้องเดือดร้อนและบ้านเมืองต้องเสียหายจากการปะทะกันของไพร่ พลทั้งสองฝ่าย นอกจากนี้ คำกล่าวของตัวละครพระมหาธรรมราชายังแสดงให้เห็นความเข้าใจ ความหมายของคำว่า “นักรบ” (หรือ “กษัตริย์”) ในแนวทางที่แตกต่างจากตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ ด้วย กล่าวคือ ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ทรงเห็นว่าวีรกษัตริย์ต้องเป็นนักรบที่เผชิญหน้ากับข้าศึก อย่างเต็มศักดิ์ศรี แม้จะเสียเปรียบก็ควรเต็มใจสละพระชนม์ชีพด้วยความตระหนงเยี่ยงสมเด็จพระ ศรีสุริโยทัย แต่ตัวละครพระมหาธรรมราชาทรงเห็นว่าการรบนั้นต้องใช้สติปัญญา ต้องรู้จัก ประนีประนอม และอ่อนได้เมื่อจำเป็น นั่นคือ ทรงเห็นความสำคัญของการเป็นนักปฏิบัติมากกว่า ความหยิ่งในศักดิ์ศรี เพื่อจะได้ใช้วิธีการรบที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐ - ๑๔๑.

วิธีคิดที่แตกต่างกันในเรื่องความเป็นวีรกษัตริย์นี้เอง ที่เป็นคู่ตรงข้ามการสื่อความหมายของนวนิยายเรื่อง กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา ตลอดเรื่อง โดยที่ตัวบทชี้ให้เห็นว่าทั้งพระมหาธรรมราชาและพระวิสุทธิกษัตริย์ต่างก็ทรงตระหนักในความเป็นกษัตริย์ที่มีหน้าที่ต้องปกป้องบ้านเมือง แต่พื้นฐานความคิดความเข้าใจความหมายของคำว่าวีรกษัตริย์ของตัวละครทั้งสองนั้นแตกต่างกัน ปมขัดแย้งรองของนวนิยายเรื่องนี้จึงมุ่งแสดงให้เห็นการปะทะกันของวาทกรรมเรื่องวีรกษัตริย์โดยมีตัวละครพระมหาธรรมราชาและตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์เป็นตัวแทนของความรู้ความเข้าใจทั้งสองขั้วที่ต่างยึดมั่นในวิธีคิดของตนเองจนกระทั่งต้องสูญเสียความสัมพันธ์อันสามัคคีปรองมอดไป บทประพันธ์นำความใน พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต ที่ว่าพระมหาธรรมราชาทรงทำร้ายพระวิสุทธิกษัตริย์จนถึงพระโลหิตมาตีความดัดแปลงเพื่อสร้างเป็นปมขัดแย้งรองว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดจากความขัดแย้งในเรื่องการดำเนินนโยบายต่อข้าศึกพม่า

บทบาทของตัวละครพระมหาธรรมราชาในนวนิยายเรื่องนี้จึงเป็นบทบาทที่โดดเด่นคือเป็นตัวแทนของขั้วความคิดหนึ่งของกลุ่มตรงข้ามหลักที่ใช้สื่อความหมายของเนื้อเรื่อง และเป็นตัวแทนหนึ่งของวีรกษัตริย์ในอดีตที่ใช้ความรู้ความสามารถในการปกป้องประเทศชาติอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นบทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ไม่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ก่อนหน้านี้ ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าผู้ประพันธ์เลือกเอาประวัติศาสตร์นิพนธ์สำนวนที่แปลกไปจากวรรณกรรมเรื่องอื่นมาเป็นปมขัดแย้งรองในการดำเนินเรื่อง อีกทั้งยังมีจินตนาการถึงตัวละครและเหตุการณ์ในแง่มุมใหม่ที่เป็นอิสระจากประวัติศาสตร์นิพนธ์อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน

ส่วนนวนิยายเรื่อง พ่อ เป็นวรรณกรรมเรื่องเดียวในข้อมูลวิทยานิพนธ์นี้ที่เสนอบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นตัวละครเอกของเรื่อง บทประพันธ์เสนอแก่นเรื่องว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเป็นผู้หวังดีต่อชาติอย่างแท้จริง และมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการดำเนินการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอย่างใกล้ชิด

วิธีการเสนอแก่นเรื่องดังกล่าว ผู้ประพันธ์สร้างโครงเรื่องด้วยการเลือกเอาข้อมูลประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเป็นขุนพิเรนทรเทพ แสดงให้เห็นบทบาทความดีความชอบและความสามารถของขุนพิเรนทรเทพจนได้เป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชา และสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชตามลำดับ จากนั้นก็ดำเนินเรื่องในช่วงพระราชประวัติและวีรกรรมต่างๆของพระนเรศวรตั้งแต่การตามจับพระยาจันจันตุ การประกาศอิสรภาพ การยิงพระแสงปืนข้ามแม่น้ำสะโตง ไปตามลำดับจนจบเรื่องถึงการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ในการ

นำเสนอวีรกรรมเหล่านี้ บทประพันธ์แทรกรายละเอียดว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงมีส่วนร่วมด้วยทุกครั้ง เช่น แนะนำให้ดัดแปลงเรือจนพระนเรศวรสามารถใช้โล่ยิงพระยาจีนจันตุได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งกองทัพไปหนุนตอนประกาศอิสรภาพทำให้พระนเรศวรสามารถหนีกลับกรุงศรีอยุธยาได้ ให้ครูชาวโปรตุเกสมาสอนยิงปืนชุกคาบนกสับซึ่งเป็นเทคโนโลยีใหม่ที่ทำให้พระนเรศวรยิงพระแสงปืนข้ามแม่น้ำสะโตงไปตองสุกรรมาสิ้นชีวิต

ในโครงเรื่องตอนที่กล่าวถึงพระราชประวัติในช่วงที่ทรงเป็นขุนพิเรนทรเทพและพระมหาธรรมราชานั้น ผู้ประพันธ์จินตนาการรายละเอียดของเนื้อเรื่องเพิ่มเติมเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองและการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระมหาธรรมราชา กล่าวคือ บทประพันธ์ตอบโต้ข้อกล่าวหาทางประวัติศาสตร์ว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเข้าข้างพม่าเพื่ออาศัยอำนาจแย่งชิงราชบัลลังก์ ว่าแท้จริงแล้วสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงมีบุญญาธิการจะได้เป็นพระมหากษัตริย์อยู่แล้ว ดังปรากฏในบทประพันธ์ว่า ไทโรจน์ได้ทำนายโชคชะตาของพระมหาธรรมราชาว่ามีบุญถึงขั้นได้เป็นพระมหากษัตริย์ ดังนี้

ไทโรจน์เองก็เคยทำนายขุนพิเรนทรเทพไว้ว่าจะได้ทำงานใหญ่ที่เสี่ยงอันตรายแต่ก็จะประสบผลสำเร็จ และจะได้เป็นใหญ่จนถึงเป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อไป...เมื่อมีพระราชบัญชาจากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้พระมหาธรรมราชานำทัพมาไล่ติดตามกองทัพพม่า ไทโรจน์ก็ได้เตือนเจ้าผู้ครองพิษณุโลกว่าจะพ่ายแพ้ในศึกครั้งนี้แต่จะปลอดภัยและได้พบคนต่างแดนที่จะสนับสนุนให้พระมหาธรรมราชาได้เป็นใหญ่จนเป็นถึงพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาในอนาคต^{๓๔}

นอกจากนี้บทประพันธ์ยังเสริมว่า ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงมีบุคลิกสันโดษและไม่มักใหญ่ใฝ่สูงด้วย เพื่อย้ำให้แน่ใจว่าจะไม่ทรงคิดชิงราชบัลลังก์แน่นอน ผ่านทางคำกล่าวของตัวละครพระมหาธรรมราชาเอง ดังนี้

“ข้าบอกเอ็งตามตรงนะไอ้จัน ว่าข้ามันไม่เคยคิดมักใหญ่ใฝ่สูงเลย” เจ้าผู้ครองพิษณุโลกตรัสด้วยน้ำเสียงจริงจัง “ข้าพอใจจะเป็นข้าทหารรับใช้พระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น เมื่อปราบขุนรวงศาชได้แล้วก็หวังว่าถ้าพระเจ้าอยู่หัวจะแต่งตั้งข้าให้เป็นแม่ทัพก็ถือว่าดีที่สุดแล้ว ไม่นึกไม่ฝันว่าจะถูกสถาปนาให้เป็นเจ้า เมื่อพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระเมตตาสถาปนาให้เป็นเจ้าและและพระราชทานพระธิดาให้ ข้าก็ตั้งใจที่ได้มีครอบครัวเหมือนคนอื่นเขาบ้างและ

^{๓๔} ปองพล อติเรกสาร, พ่อ ภาคหนึ่ง, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๖.

อยากมีลูกหลายๆ คน ใช้ชีวิตกับลูกเมียอย่างสงบและมีความสุข ข้าขอบเมืองพิษณุโลก
อยากอยู่ที่นี้ไปจนตาย”

“ทุกอย่างจะเป็นไปตามลิขิตชีวิตพระเจ้าข้า”^{๓๙}

ส่วนบทบาทเกี่ยวกับพระนเรศวรผู้ทรงเป็นพระราชโอรสนั้น บทประพันธ์โครงเรื่องแสดง
วีรกรรมของพระนเรศวรไว้ตามลำดับทุกประการ แต่ได้จินตนาการเพิ่มเติมให้ตัวละครสมเด็จพระ
มหาธรรมราชาทรงมีบทบาทร่วมด้วยในทุกๆ วีรกรรม ดังปรากฏในบทประพันธ์ว่าสมเด็จพระ
มหาธรรมราชาพระราชโอรสให้เวชาโก้ชาวโปรตุเกสสอบการยิงปืนคาบซุด ซึ่งเป็นอาวุธชนิดใหม่ที่มี
อำนาจรุนแรงแก่พระนเรศวร ทำให้พระนเรศวรทรงสามารถนำความรู้ไปดัดแปลงใช้เป็นปืนติดกับ
เรือไล่ยิงพระยาจันจันตุได้อย่างมีประสิทธิภาพ บทสนทนาถึงความสำเร็จในตอนที่กำลังถึงนี้แสดง
ให้เห็นบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่มีส่วนร่วมในวีรกรรมในฐานะ
ผู้สนับสนุนพระราชโอรสอย่างชัดเจน ดังนี้

“นับเป็นพระมหากษัตริย์คุณของเสด็จพ่อที่ได้ทรงแนะนำให้หม่อมฉันทั้งสองหัดยิง
ปืนคาบซุดและได้ทรงหาครูที่สอนเก่งเช่นเวชาโก้มาฝึกสอนให้ยิงจนแม่นยำ” พระนเรศวร
กราบทูล

พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงสรวลด้วยความพอพระทัย “พ่อคิดอยู่นานแล้วเพราะเห็น
ว่านอกจากปืนใหญ่แล้วปืนคาบซุดนั้นก็สำคัญในการรบภายนอก กองทัพใดมี
ทหารปืนใหญ่และทหารปืนคาบซุดที่เข้มแข็งจะเป็นที่เกรงขามของอริราชศัตรูและจะ
ได้เปรียบในการรบ ดังนั้นการที่องค์ดำคิดเอาทั้งปืนจ่ารงและปืนคาบซุดเป็นอาวุธประจำเรือ
พายที่ลูกให้ต่อขึ้นนั้นเป็นการสร้างเครื่องมือจู่โจมที่พิเศษ เปรียบเสมือนป้อมลอยน้ำดังที่
องค์ขาวบอก”^{๔๐}

จากความที่ยกมาข้างต้น บทประพันธ์อ้างความสำเร็จของสมเด็จพระนเรศวรครั้งนี้ว่าเป็น
ผลมาจากวิสัยทัศน์ของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่จัดให้สมเด็จพระนเรศวรทรงเรียน
ปืนคาบซุดจากเวชาโก้เพราะทรงเล็งเห็นว่าลักษณะเด่นของปืนชนิดนี้ที่มีกำลังแรงทำให้สามารถรบ
ได้อย่างมีประสิทธิภาพจนกองกำลังทหารปืนคาบซุดจะเป็นที่นิยมในอนาคต ความรู้เรื่องปืนคาบซุด
นี้ยังถูกยกไปอธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นปาฏิหาริย์คือการยิงพระแสงปืนข้ามแม่น้ำสะโดงของสมเด็จพระ

^{๓๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๕.

^{๔๐}ปองพล อติเรกสาร, พ่อ ภาคสอง, หน้า ๒๖๙

พระนเรศวรให้เป็นเหตุผลเชิงประจักษ์ว่าทรงทำได้เพราะมีความรู้กว้างขวางกว่าผู้อื่น มิใช่ปาฏิหาริย์อย่างในพงศาวดาร

จะเห็นว่า ผู้ประพันธ์นวนิยายเรื่อง *พ่อ* ได้เลือกข้อมูลประวัติศาสตร์ตลอดพระชนม์ชีพของสมเด็จพระมหาธรรมราชาสร้างโครงเรื่อง นอกจากนี้ยังเสริมข้อมูลเข้าในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์เพื่อสร้างโครงเรื่องของวรรณกรรมให้สื่อความหมายในเชิงสรรเสริญเกียรติคุณของสมเด็จพระมหาธรรมราชาพร้อมกับแก้ต่างให้กับข้อกล่าวหาต่าง ๆ

ที่สำคัญคือ การคลี่คลายปมขัดแย้งโดยการประกอบวีรกรรมของวีรบุรุษในนวนิยายเรื่องนี้แตกต่างจากวรรณกรรมเรื่องอื่นในกลุ่มข้อมูลนี้ตรงการแทรกบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้มีส่วนร่วมในความสำเร็จของการประกอบวีรกรรมต่างๆของพระนเรศวรในฐานะผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง วีรกรรมต่างๆของพระนเรศวรในนวนิยายเรื่องนี้จึงถูกอ้างอิงให้เป็นความสำเร็จของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาด้วย การตีความและวางบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในโครงเรื่องเช่นนี้นับเป็นกลวิธีการจัดวางตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ไม่พบในวรรณกรรมเรื่องอื่นอย่างชัดเจนมาก่อนเช่นเดียวกับใน *กษัตริยา*

จากการศึกษาการสร้างโครงเรื่องของวรรณกรรมในกลุ่มที่เสนอแก่นเรื่องแสดงบทบาทของบุคคลในประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่วีรสตรี/วีรบุรุษ พบว่าวรรณกรรมกลุ่มนี้ทั้งสองเรื่องมีแก่นเรื่องเน้นบทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นพิเศษ โดยใช้วิธีการเลือกเอาประวัติศาสตร์นิพนธ์สำนวนรองมาผูกปมขัดแย้งของเรื่อง หรือไม่ก็เลือกช่วงเวลาประวัติศาสตร์ที่ครอบคลุมเรื่องราวของสมเด็จพระมหาธรรมราชาตลอดพระชนม์ชีพ ทำให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชามีบทบาทเด่นในตัวบทนวนิยาย นอกจากนี้ยังมีการจินตนาการบทบาทและความคิดความรู้สึกของตัวละครเพิ่มเติมในเนื้อเรื่อง ทำให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชามีบทบาทที่แปลกใหม่ต่างไปจากในวรรณกรรมเรื่องอื่นๆที่ประพันธ์ขึ้นในช่วงเวลาที่ผ่านมา ถึงขั้นเป็นตัวละครเอกชัดเจนในนวนิยายเรื่อง *พ่อ*

นอกจากวรรณกรรมจำนวน ๑๓ เรื่องที่วิเคราะห์ไปข้างต้น ยังมีวรรณกรรมอีก ๒ เรื่อง ที่ไม่สามารถจัดเข้ากลุ่มของแก่นเรื่องต่างๆได้อย่างแน่ชัด ได้แก่ *เสภาพระราชพงศาวดาร ตอน ตีหงสาวดี* และนวนิยายเรื่อง *ผู้ชนะสิบทิศ*

วรรณกรรมสองเรื่องนี้มีลักษณะเฉพาะที่แปลกไปจากวรรณกรรมเรื่องอื่นๆในกลุ่มข้อมูล กล่าวคือ *เสภาพระราชพงศาวดาร* เป็นวรรณกรรมที่พบต้นฉบับจบเรื่องอย่างห้วนๆทำให้ไม่แน่ใจว่าเรื่องจบหรือไม่ ส่วนนวนิยายเรื่อง *ผู้ชนะสิบทิศ* เป็นนวนิยายที่แต่งไม่จบ ทำให้หาแก่นเรื่องของวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ได้อย่างแน่นอนไม่ได้

อย่างไรก็ดี ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้และมีข้อมูลเพียงพอที่จะอนุมานแก่นเรื่องได้ และที่สำคัญคือปรากฏบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเพียงพอนำมาวิเคราะห์ได้ ดังจะแสดงให้เห็นเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

๓.๑.๕ แก่นเรื่องแสดงให้เห็นว่าพม่าเป็นศัตรูของชาติไทย

เสภาพระราชพงศาวดาร ตอน คีตกงสาวดี น่าจะแสดงแก่นเรื่องว่า พม่าเป็นศัตรูของไทยมายาวนานตั้งแต่อดีต โดยยกเอาประวัติศาสตร์ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิในช่วงสงครามช้างเผือกมาสร้างโครงเรื่อง การเลือกเอาประวัติศาสตร์ตอนนี้มาเสนอมีนัยสำคัญต่อการแสดงภาพตัวตนของพม่าในฐานะปรปักษ์ของชาติ เพราะพระนาม “สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ” นั้นสอดคล้องกับมโนทัศน์เรื่องพระญาจักรพรรดิราชซึ่งแสดงสภาวะพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ในชมพูทวีป นอกจากนี้โครงเรื่องที่เลือกมายังเน้นบทบาทการแย่งชิงของที่สามารถเทียบเคียงสมบัติคู่บารมีของพระญาจักรพรรดิราชไปที่ละอย่างจนจบตอน ของเหล่านี้ได้แก่ ช้างเผือกของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิซึ่งเปรียบได้กับช้างแก้ว พระราเมศวรและพระยาสุนทรสงคราม ซึ่งเปรียบได้กับขุนพลแก้ว การรุกรานของพม่าในครั้งนี้จึงเป็นการหมิ่นศักดิ์ศรีกรุงศรีอยุธยาอย่างรุนแรงเพราะเป็นการหมิ่นพระบารมีของพระมหากษัตริย์ในฐานะพระญาจักรพรรดิราช

นอกจากนี้ บทประพันธ์ยังสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้เป็นพระมหากษัตริย์ผู้เปี่ยมเมตตาต่อพสกนิกร ตรงข้ามกับตัวละครพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองผู้โหดร้ายกับไพร่พลและขาดความเมตตาต่อศัตรู ทำให้ภาพตัวตนของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิปรากฏเป็นตัวละครที่มีพระราชจริยาวัตรเยี่ยงพระโพธิสัตว์ ตรงข้ามกับภาพตัวตนของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองซึ่งเปรียบได้กับมารที่มารุกรานราชอาณาจักร

บทประพันธ์นำเสนอภาพตัวละครสมเด็จพระมหาจักรพรรดิในลักษณะของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีพระราชหฤทัยเมตตากรุณาต่อพสกนิกรได้รับพระบรมโพธิสมภารเป็นอย่างยิ่ง ดังเห็นได้จากเหตุผลที่ทรงยอมเสี่ยงชีวิตเข้าเจรจากับบุเรงนองนั้นเป็นเพราะหวังโยว่าไพร่พลและประชาชนจะ

สูญเสียชีวิต และเกรงพระศาสนาจะเศร้าหมอง จึงทรงยอม “มอบชีวิตเป็นทาน” ซึ่งเป็นพระราชจริยาวัตรอันดีงามเยี่ยงพระโพธิสัตว์ ดังนี้

ด้วยหงสาพาทัพมานับแสน	อเนกแน่นเนืองนองท้องสนาม
เหมือนศึกเสือเหลืองำราบจะปราบปราม	มั่นไม่ตามใจไปเหมือนใจจง
จะย้ายดีเมืองให้เคืองเข็ญ	จะยากเย็นยับยู่เป็นผุยผง
เวทนาข้าเฝ้าพวกเฝ้าพงศ์	จะปลดปลงแหลกเหลวเหมือนเปลวไฟ
ทั้งวัดวาอารามพระศาสนา	จะโรยราเศร้าหมองไม่ผ่องใส
ถึงเรานี้ชีวันจะบรรลัย	สู่ตายไปผู้เดียวเจียวจริงจริง
ให้ข้าเฝ้าชาวเมืองพันเคืองแค้น	สู่ตายแทนคนทั้งหลายพวกชายหญิง
ถึงฆ่าฟันฉันทไม่ไหวดิ้ง	จะสู้หนึ่งกึ่งชีวิตอุทิศทาน ^{๕๑}

ในทางตรงกันข้าม ภาพของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองนั้นถูกนำเสนอในลักษณะพระมหากษัตริย์ผู้ทรงขาดความเมตตาต่อไพร่พล จนเลือกใช้วิธีสู้รบอันโหดเหี้ยมสยดสยอง ดังปรากฏบทบาทของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองว่าทรงใช้ยุทธวิธีการรบโดยการใช้ศพของทหารมกฉวเมืองเพื่อให้ทหารที่เหลือข้ามฝั่งไปตีกรุงศรีอยุธยาได้ ดังนี้

ชาวเมืองยิงคนถมดินสิ้นชีวา	วันละห้าหกร้อยตายบ่อยู่ไป
เจ้าหงสาว์เสียพลคนหนึ่งนั้น	เป็นดินปั้นก้อนเข้าสักเท่าไหน
ผู้ตรวจว่าถ้าคนหนึ่งบรรลัย	ถมสักห้าก้อนได้ตามใหญ่หน่อย
เจ้าหงสาว์เช่นนั้นซึ่งมันเกิด	อันตายเกิดกรรมดาอย่าให้ถอย
ผู้ตรวจฟังบังคมก้มคลานคล้อย	มาค่อยค่อยทูลความตามพระองค์
เจ้าอังวะเจ้าแปรแลอุปราช	ก็ไม่อาจขัดความตามประสงค์
เร่งให้คนขนระดมทิ้งถมลง	จนเต็มคองคาข้ามทั้งสามทัพ ^{๕๒}

ในโครงเรื่องแบบนี้ ตัวละครจึงแบ่งเป็นสองขั้ว อาจกล่าวได้ว่าฝ่ายของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเป็นขั้วของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรม ส่วนฝ่ายของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเป็นฝ่ายพระมหากษัตริย์ผู้ขาดความเมตตาและเป็น “ผู้ร้าย” ที่มารุกรานกรุงศรีอยุธยา

ตัวละครพระมหาธรรมราชาธิบดีบทบาทในเรื่องตั้งแต่ครั้งที่ทรงเสียเมืองพิษณุโลกแก่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเพราะพ่ายแสนยานุภาพ หลังจากเสียเมืองพิษณุโลกแล้ว ตัวละครพระ

^{๕๑}รวมนิทาน บทเห่กล่อม และสุภาษิตของสุนทรภู่, หน้า ๔๔๐.

^{๕๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๔.

มหาธรรมราชาก็มีบทบาทสนับสนุนพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองในทุกทาง ทำให้กลายเป็นปรปักษ์ต่อฝ่ายกรุงศรีอยุธยาด้วย ดังปรากฏว่าพระมหาธรรมราชาทูลพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองว่าพระรามเมศวรและพระยาสุนทรสงครามคัดค้านมิให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงมอบช้างเผือกให้พม่า พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองจึงขอพระรามเมศวรและพระยาสุนทรสงครามไป เมื่อฝ่ายกรุงศรีอยุธยายกพระเทพกษัตริย์ให้พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคณหุตล้านช้างเพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรี พระมหาธรรมราชา ก็ทูลให้ฝ่ายหงสาวดีบุเรงนองส่งคนมาชิงพระเทพกษัตริย์ไป หรือเมื่อฝ่ายศรีสัตนาคณหุตส่งคนมาช่วยรบในสงครามไทย-พม่า พระมหาธรรมราชา ก็ช่วยปลอมพระราชสาส์นหลอกล่อจันทพ ครีสัตนาคณหุตถูกพม่าตีแตกพ่ายไป

บทบาทของตัวละครพระมหาธรรมราชาใน *เสภาพระราชพงศาวดาร* จึงเป็นบทบาทของคนไทยที่เป็นผู้ช่วยของศัตรูผู้เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ขาดเมตตา เป็นบทบาทที่ช่วยให้การคลี่คลายปมขัดแย้งของเรื่องดำเนินไปในทางที่กรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้อย่างราบคาบในทุกทาง ซึ่งส่งผลต่อการชี้ให้เห็นภาพตัวตนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในฐานะชาวไทยผู้แปรพักตร์ช่วยให้ข้าศึกสามารถประทุษร้ายชาติได้สะดวกขึ้นในบทประพันธ์ อาจกล่าวได้ว่า ตัวละครพระมหาธรรมราชา มีบทบาทสนับสนุนข้าศึกให้เอาชนะชาวไทยได้ ซึ่งเป็นบทบาทที่ช่วยสนับสนุนศัตรูของชาติโดยตรง

๓.๑.๖ แก่นเรื่องสัจดีวีรกรรมของบุเรงนอง

นวนิยายเรื่อง *ผู้ชนะสิบทิศ* น่าจะมุ่งเสนอแก่นเรื่องว่า บุเรงนองเป็นสามัญชนที่เป็นทั้งยอดนักรักและนักรบผู้มีทั้งความสามารถและคุณธรรมอย่างเต็มเปี่ยมจนสามารถไต่เต้าขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของพม่าได้

ในการเสนอแก่นเรื่องดังกล่าว โครงเรื่องของนวนิยายขนาดยาวเรื่องนี้มุ่งแสดงให้เห็นความสามารถด้านการรบโดยเฉพาะกลยุทธ์การวางแผนอันชาญฉลาดต่างๆไปพร้อมกับแสดงให้เห็นบทรักอันน่าประทับใจของตัวละครบุเรงนอง โดยแทรกปมขัดแย้งเกี่ยวกับความรักและการรบไปเรื่อย ๆ อย่างยาวนานจนถึงช่วงที่เนื้อเรื่องขาดหายไปเพราะผู้ประพันธ์เสียชีวิต

เนื้อเรื่องในตอนที่ปรากฏเนื้อความในประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยานั้นเริ่มตั้งแต่ตอน ฟ้าคำรณจากกรุงสยาม ซึ่งสมิงสอตุตผู้ต้องการชิงราชบัลลังก์หงสาวดีได้ยุยงให้พระเจ้าตะเบงชเวตี้และบุเรงนองยกทัพไปตีกรุงสยามซึ่งเป็นประเทศอิสระอยู่ทางตอนใต้ของกรุงหงสาวดี เพราะ

สมิงสอดสุดสืบทราบว่ากำลังทหารของสยามนั้นเข้มแข็งมาก หากพระเจ้าตะเบงชเวตี้ไปรบกับสยาม ก็จะทำให้กองทัพพม่าอ่อนกำลังลง ซึ่งจะเป็นโอกาสให้สมิงสอดสุดก่อการกบฏ

พระเจ้าตะเบงชเวตี้ทรงยั่วให้บุเรงนองออกรบ บุเรงนองจึงยกทัพไปและสามารถใช้อุบายตีเมืองทวาย เมืองกาญจน์ และเมืองสุพรรณได้ ท้าพระเจ้าตะเบงชเวตี้จึงมุ่งจะตีกรุงศรีอยุธยาให้ได้บ้าง แต่พระเจ้าตะเบงชเวตี้ทรงกระทำการไม่สำเร็จจึงยกทัพกลับ ในขณะที่เดินทาง บุเรงนองสามารถทำอุบายจับตัวพระมหินทร์และพระรามศวรได้ จนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิต้องนำช้างพลายมาแลกคืน แต่ช้างไม่คุ้นเสียงความจึงอาละวาดจนพม่าต้องส่งกลับ

ต่อมา บุเรงนองยกทัพไปตีพิษณุโลกได้โดยมิเสียเลือดเนื้อ แล้วยกทัพกลับกรุงหงสาวดี พร้อมกับวางแผนว่าจะจะให้พระมหาธรรมราชาแตกกับฝ่ายกรุงศรีอยุธยา และเมื่อตีกรุงศรีอยุธยาได้แล้วก็จะตั้งพระมหาธรรมราชาเป็นเจ้าประเทศราช ฝ่ายพระเจ้าตะเบงชเวตี้ทรงได้ทราบว่ามีผู้เปรียบเทียบว่าบุเรงนองเก่งกาจกว่าพระองค์ พระเจ้าตะเบงชเวตี้ก็ทรงพิโรธโศกเศร้าจนติดสุรา ไม่สามารถออกจากราชการได้

พิจารณาจากโครงเรื่องที่นำเสนอการตีกรุงศรีอยุธยาจากมุมมองของฝ่ายพม่าโดยมีจุดประสงค์ที่จะสรรเสริญความสามารถด้านการรบและสติปัญญาของบุเรงนอง อาจกล่าวได้ว่า สงครามไทย-พม่าในนวนิยายเรื่องนี้มีหน้าที่ต่อตัวบทคือเป็นเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นความสามารถด้านกลยุทธ์การรบของบุเรงนอง โดยชี้ให้เห็นว่าบุเรงนองมีความสามารถสูงจนสามารถตีเมืองต่างๆ ได้อาณัติของกรุงศรีอยุธยาได้อย่างง่ายดาย ในเชิงเปรียบเทียบ ตัวบทเสนอว่าพระเจ้าตะเบงชเวตี้ไม่สามารถตีกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จจนทรงรู้สึกว่าการรบที่พม่าดีกว่าบุเรงนอง สงครามไทย-พม่า ในเรื่องจึงเป็นพื้นที่สำหรับเปรียบเทียบความสามารถของตัวละครบุเรงนองและตัวละครพระเจ้าตะเบงชเวตี้เพื่อเชิดชูความสามารถของบุเรงนองซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องให้โดดเด่น

โดยนัยดังกล่าว บทบาทของชาวสยามที่รบกับพระเจ้าตะเบงชเวตี้จึงเป็นบทบาทของชาวไทยที่กล้าหาญองอาจและได้เปรียบในด้านภูมิศาสตร์ทำให้พระเจ้าตะเบงชเวตี้มีสามารถตีกรุงศรีอยุธยาได้ โดยเฉพาะบทบาทของสมเด็จพระสุริโยทัยที่ทรงสละพระชนม์ชีพด้วยความกล้าหาญ ซึ่งถูกนำเสนอเพื่อช่วยย้าภาพผู้ดีกว่าของพระเจ้าตะเบงชเวตี้ให้ชัดขึ้น

ในทางตรงกันข้าม ในกรณีของบุเรงนอง คนไทยที่เป็นศัตรูของบุเรงนองถูกวางบทบาทให้ตรงกันข้ามกับคนไทยที่ต่อสู้กับพระเจ้าตะเบงชเวตี้ คือเป็นบทบาทของคนไทยที่ขลาดกลัว

หลงกลและยอมอ่อนน้อมต่อศัตรูอย่างง่ายดายแทนที่จะสู้อย่างเต็มที่อย่างสมเด็จพระสุริโยทัย ได้แก่ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชา ดังที่ปรากฏในตอนที่ว่าตัวละครพระมหาธรรมราชาช่วยยกทัพมาตีกระหนาบพม่า เมื่อได้ทราบข่าวว่าพระราเมศวรและพระมหินทร์ถูกจับ ตัวละครพระมหาธรรมราชาก็รีบยกทัพกลับให้พันหน้าศึกทันที ต่อมา บุเรงนองยกทัพมาตีเมืองพิษณุโลก เมื่อบุเรงนองนำทัพใหญ่มาล้อม พระมหาธรรมราชาก็มีกล้าออกไปสู้ อ้างว่าแผ่นดินเป็นของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระมหาธรรมราชาจึงมีทรงมีอำนาจจะตัดสินใจ เมื่อบุเรงนองยกแสนยานุภาพมาซุ่มอีก พระมหาธรรมราชาก็นิมนต์พระสงฆ์ออกไปแทน บุเรงนองก็นิมนต์พระสงฆ์ไปดูมูลดินและบันไดพาดซึ่งเป็นเครื่องมือที่จะใช้บุกเข้าเมืองพิษณุโลก เมื่อพระมหาธรรมราชาทราบก็ทรงหวาดกลัว ยอมสวามิภักดิ์ด้วยเหตุผลว่าไม่มีทางเลือก “พระราชบุตรเขยพระจอมสยามก็ว่าแม่ทัพนายกองทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายจงเป็นพะยานข้าพเจ้า ว่าครั้งนี้จวนตัวอยู่ มิใช่เป็นข้านอกเจ้า จึงจะออกไปหาศัตรูแผ่นดิน”^{๔๓} บุเรงนองจึงสามารถเอาชนะพระมหาธรรมราชาได้อย่างง่ายดายโดยไม่เสียเลือดเนื้อ

บทบาทของตัวละครพระมหาธรรมราชาใน *ผู้ชนะสิบทิศ* ถูกกำกับโดยแก่นเรื่องที่มีลักษณะแตกต่างจากรรณกรรมเรื่องอื่นๆที่เป็นข้อมูลของวิทยานิพนธ์นี้เพราะเป็นวรรณกรรมเรื่องเดียวที่เขียนจากมุมมองของพม่า ส่งผลให้ตัวละครพระมหาธรรมราชามีฐานะเป็นเพียงอุปสรรคหนึ่งที่ตัวเอกของเรื่องคือบุเรงนองสามารถฝ่าฟันไปได้โดยง่ายเพื่อจะยกย่องความสามารถของตัวเอง ตัวละครพระมหาธรรมราชาจึงเป็นส่วนหนึ่งของปมขัดแย้งย่อยของเรื่องที่คลี่คลายไปในทางที่แสดงให้เห็นความสามารถของบุเรงนอง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นบทบาทที่ช่วยยกย่องบุเรงนองในทางอ้อม

ในแก่นเรื่อง ๒ กลุ่มสุดท้ายนี้ บทประพันธ์แต่ละเรื่องมีต้นฉบับไม่ครบถ้วนทำให้ต้องอนุมานแก่นเรื่องและโครงเรื่องจากแนวโน้มที่ปรากฏในตัวบท ซึ่งผู้วิจัยอนุมานว่าวรรณกรรมทั้งสองเรื่องน่าจะมีโครงเรื่องลำดับเหตุการณ์ยาวนานแบบพงศาวดาร ซึ่งมีปมขัดแย้งย่อยๆจำนวนมาก เพื่อแสดงให้เห็นแก่นเรื่องว่าด้วยการรุกรานของพม่าเหนือกรุงศรีอยุธยา และแก่นเรื่องว่าด้วยความสามารถของบุเรงนองตามลำดับ ในโครงเรื่องแบบนี้ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชามีบทบาทรองในการสนับสนุนตัวละครเอกให้คลี่คลายปมขัดแย้งย่อยของโครงเรื่องไปในทางที่เป็น

^{๔๓} ยาชอบ, *ผู้ชนะสิบทิศ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพฯ : ผดุงศึกษา, ๒๕๓๒), หน้า ๕๒๘๔.

ประโยชน์ต่อตัวละครบุเรงนองทั้งทางตรงและทางอ้อม บทบาทเหล่านี้ทำให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกนำเสนอในทางไม่ดีให้เป็นผู้ช่วยของข้าศึกของชาติในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง

จากการศึกษาลักษณะการสร้างโครงเรื่องเพื่อเสนอแก่นเรื่องของวรรณกรรมที่นำมาศึกษา พบว่าโครงเรื่องของวรรณกรรมสามารถแบ่งอย่างกว้างๆ ได้ ๒ ลักษณะ ลักษณะแรกคือ โครงเรื่องแบบพงศาวดารที่นำเอาเหตุการณ์หลายๆอย่างมาเรียงต่อกันทำให้มีโครงเรื่องย่อยและปมขัดแย้งจำนวนมากและจะสื่อถึงแก่นเรื่องได้เมื่อนำโครงเรื่องทั้งหมดมารวมกันเป็นโครงเรื่องใหญ่ โครงเรื่องแบบนี้มักจะปรากฏในงานที่ใช้รูปแบบวรรณคดีแบบฉบับของไทยเช่น *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* หรือ *เพลงยาวอุยฺรยาวสาน* เป็นต้น บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในโครงเรื่องแบบนี้จะแตกต่างกันโดยขึ้นอยู่กับมุมมองของบทประพันธ์แต่ละเรื่องต่อบทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในประวัติศาสตร์แต่ละตอนว่าเป็นตัวอย่างที่สาธิตให้เห็นความเป็นมิตรหรือเป็นปรปักษ์ต่อชาติ เนื่องจากวรรณกรรมแต่ละเรื่องจะใช้พฤติกรรมและเหตุการณ์จำนวนมากในโครงเรื่องมาเสนอแก่นเรื่อง โดยที่วรรณกรรมแต่ละเรื่องจะมีแบบแผนในการสื่อความหมายของตนเองอย่างเป็นระบบ

นอกจากนี้ ยังปรากฏโครงเรื่องในอีกลักษณะหนึ่งเป็นโครงเรื่องแบบที่มีปมขัดแย้ง มีจุดสุดยอด และมีการคลี่คลายปมขัดแย้งของเรื่อง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลักษณะของบันเทิงคดีสมัยใหม่ อย่างเช่นนวนิยายทุกเรื่องในกลุ่มข้อมูล และมีโครงเรื่องลักษณะนี้ปรากฏในวรรณคดีที่มีรูปแบบวรรณคดีโบราณบ้าง เช่น *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์* ในโครงเรื่องลักษณะนี้ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมแต่ละเรื่องจะปรากฏบทบาทในโครงเรื่องแตกต่างกันขึ้นอยู่กับบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่มีต่อปมขัดแย้งของเรื่องว่าจะเป็นการสร้างปมขัดแย้ง หรือช่วยคลี่คลายปมขัดแย้ง ซึ่งส่งผลต่อภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของปมขัดแย้งนั้น ๆ ตามกรอบของแก่นเรื่อง

ที่เป็นเช่นนี้น่าจะเป็นเพราะโครงเรื่องแบบพงศาวดารมีจุดเน้นอยู่ที่เหตุการณ์ต่างๆในโครงเรื่องจึงมีความสำคัญเพียงพอที่จะมากำกับบทบาทของตัวละคร ในขณะที่โครงเรื่องแบบบันเทิงคดีมีจุดเน้นที่บทบาทของตัวละครเป็นสำคัญ บทบาทของตัวละครจึงมากำหนดความเป็นไปของเรื่อง หรือส่งผลต่อปมขัดแย้งของโครงเรื่องได้

อีกประเด็นหนึ่งคือการเลือกข้อมูลประวัติศาสตร์มาสร้างเป็นโครงเรื่องวรรณกรรม ในมิติประวัติศาสตร์นั้น ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในสถานภาพต่าง ๆ มีบทบาทเด่นแตกต่างกันไปทั้งสิ้น การเลือกเอาเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่ต่างกันมาสร้างโครงเรื่องในวรรณกรรมแต่ละเรื่อง จึงส่งผลต่อการกำหนดบทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมด้วย กล่าวคือ

- วรรณกรรมในกลุ่มที่มีแก่นเรื่องแสดงพระมหากษัตริย์คุณของบูรพกษัตริย์ไทย และแก่นเรื่องแสดงบทเรียนจากวิกฤตการณ์ในอดีต เลือกประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาตลอดทั้งช่วงประวัติศาสตร์มาเสนอ และใน *ผืนแผ่นดินไทยนี้ล้ำ หลังคุณ* เสนอประวัติศาสตร์ยาวนานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน โครงเรื่องของวรรณกรรมกลุ่มนี้จึงครอบคลุมพระราชประวัติของสมเด็จพระมหาธรรมราชาตลอดทั้งพระชนม์ชีพ ทำให้บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมปรากฏอย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับการตีความของผู้ประพันธ์วรรณกรรม

- วรรณกรรมในกลุ่มที่มีแก่นเรื่องสดุดีวีรกรรมของวีรสตรี/วีรบุรุษ เรื่องที่สดุดีสมเด็จพระศรีโยทัยส่วนใหญ่จะมีโครงเรื่องครอบคลุมประวัติศาสตร์ช่วงที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเป็นขุนพิเรนทรเทพไปจนถึงต้นรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่ขุนพิเรนทรเทพได้เป็นพระมหาธรรมราชาครองเมืองพิษณุโลก ซึ่งทำให้ปรากฏบทบาทของตัวละครขุนพิเรนทรเทพที่เป็นผู้ปราบยุคเข็ญที่ขุนรวงศาธิราชครองเมืองในวรรณกรรมอย่างเต็มที่ ยกเว้นใน *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์* เสนอเฉพาะบทบาทของพระมหาธรรมราชาที่ยกทัพมาตีกระหนาบทัพพม่า

ส่วนวรรณกรรมกลุ่มที่มีแก่นเรื่องสดุดีสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระสุพรรณกัลยา จะเลือกประวัติศาสตร์ในตอนที่แตกต่างกัน คือเลือกเฉพาะตอนที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้ทรงขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาแล้ว ทำให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชมีบทบาทในฐานะพระราชบิดาของวีรสตรี/วีรบุรุษทั้งสองพระองค์ และเป็นผู้สนับสนุนการประกอบวีรกรรมของวีรสตรี/วีรบุรุษในด้านต่าง ๆ

- วรรณกรรมกลุ่มที่มีแก่นเรื่องแสดงบทบาทของบุคคลที่มีใช้วีรสตรี/วีรบุรุษ แก่นเรื่องแสดงให้เห็นว่าพม่าเป็นศัตรูของชาติ และแก่นเรื่องสดุดีบุเรงนอง จะมีการเลือกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์มาอย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับแก่นเรื่องที่บทประพันธ์ต้องการนำเสนอ ในจำนวนนี้ นวนิยายเรื่อง *พ่อ ของปองพล อติเรกสาร* เป็นวรรณกรรมเรื่องเดียวที่มีแก่นเรื่องมุ่งเสนอพระราชประวัติและพระ

ราชกรณียกิจของสมเด็จพระมหาธรรมราชาโดยตรง ส่งผลให้มีการสร้างโครงเรื่องจากประวัติศาสตร์
ครอบคลุมตลอดพระชนม์ชีพของสมเด็จพระมหาธรรมราชา

ความแตกต่างของแก่นเรื่องและโครงเรื่องในวรรณกรรมแต่ละเรื่องจึงส่งผลต่อการเลือก
นำเสนอพระราชประวัติของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในแง่มุมที่ต่างกัน เพราะการเลือก
ประวัติศาสตร์ที่ต่างกันนับเป็นการเลือกเล่าเรื่องของสมเด็จพระมหาธรรมราชาคนละสถานภาพ
หรือในบางกรณีอาจจะเป็นการเล่าเรื่องของสมเด็จพระมหาธรรมราชาคนละเรื่องเลยก็ได้ เช่น
นวนิยายเรื่อง *สุริโยทัย* ของคึกเดช กันตามระ เล่าเรื่องของขุนพิเรนทรเทพผู้มีความสามารถในการ
รบและมีบารมีในท้องถิ่นทางเหนือ และได้ช่วยเหลือตัวละครพระสุริโยทัยล้มล้างอำนาจ
ขุนรวงศาธิราช ส่วนในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง *พระสุพรรณกัลยา* ของ สมภพ จันทรประภา เล่า
เรื่องของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชผู้วางแผนให้พระราชโอรสและพระราชธิดาออกบวชเณร
คืนจากพม่า เป็นต้น

เราอาจพิจารณาเปรียบเทียบการเลือกประวัติศาสตร์ที่ต่างกันในวรรณกรรมแต่ละเรื่องได้ดัง
ตารางต่อไปนี้

สถานภาพ		ขุนทิรนครเทพ		พระมหาธรรมราชาเดี่ยเมือง		สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช		
แก่นเรื่อง	บทประพันธ์	อัครมโหสถ วงศาราช	พม่าบุกรุก พระสุริโยทัย พระทอริศ	พระมหาธรรมราชา เดี่ยเมือง	เมื่อกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๑	สมเด็จพระมหาธรรม ราชาธิราชขณะศึกษา ที่เมืองหงสาวดี	พระนเรศวรมหาราช กับยกทัพมาตี	สมเด็จพระมหา ธรรมราชาธิราช สวรรคต
แสดงพระมหา กรุณาธิคุณของ บูรพกษัตริย์ไทย	๑. โคลงภาพพระราชพงศาวดาร	X	X			X		
	๒. สีนแผ่น ไททนต์้า แห่งกรุง		X	X	X		X	
แสดงบทเรียนจาก วิกฤตการณ์ใน ประวัติศาสตร์	๓. เพลงยาวออกอุบายสวน	X	X	X	X		X	X
	๔. ร้อยกรองประวัติศาสตร์ สงคราม		X	X	X			
สดุดีพระสุริโยทัย	๕. เถลิงเกียรติกษัตริย์		X					
	๖. สมเด็จพระสุริโยทัย	X	X					
	๗. สุริโยทัย	X	X					
สดุดีสมเด็จพระ นเรศวรมหาราช	๘. ลีลิตนเรศวร						X	X
	๙. อธิราชา						X	X
สดุดีพระสุพรรณ กัลยา	๑๐. บทละคร "พระสุพรรณกัลยา"						X	X
	๑๑. พระที่นั่งสุพรรณกัลยาณี						X	X
แสดงบทบาทของ บุคคลใน ประวัติศาสตร์ที่ มีชีวิตจริง	๑๒. พ่อ	X	X	X	X	X	X	X
	๑๓. กษัตริย์			X	X			
แก่นเรื่องอื่นๆ	๑๔. ภาพพระราชพงศาวดาร			X				
	๑๕. ผู้ชนะสิบทิศ		X	X				

ตาราง ๒ แสดงการเลือกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์มาสร้างโครงเรื่องของวรรณกรรม

๓.๒ กลวิธีการสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชา (characterization)

หลังจากที่ได้ทราบประเด็นที่บทประพันธ์แต่ละเรื่องเลือกนำประวัติศาสตร์มาตีความเป็นแก่นเรื่อง และบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ถูกจัดวางในแก่นเรื่อง ซึ่งเป็นกรอบอย่างกว้างๆที่กำหนดบทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมแต่ละเรื่องแล้ว ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นวิธีการนำข้อมูลเกี่ยวกับสมเด็จพระมหาธรรมราชาจากประวัติศาสตร์มาสร้างให้เป็นตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่สามารถแสดงบทบาทได้สอดคล้องกับแก่นเรื่องและโครงเรื่องของวรรณกรรม

ผู้วิจัยเห็นว่า ประวัติศาสตร์นิพนธ์นั้นแสดงให้เห็นได้เพียงข้อมูลเกี่ยวกับ คำพูด และการกระทำของสมเด็จพระมหาธรรมราชาตามที่ได้มีการบันทึกไว้ เพราะมีกรอบของการนำเสนอความ

จริงกำกับอยู่ แม้ประวัติศาสตร์นิพนธ์แต่ละสำนวนจะมีความน่าเชื่อถือต่างกัน แต่ก็มีได้หมายความว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์จะสามารถแต่งเติมบทบาทและเหตุการณ์ต่างๆได้อย่างอิสระ ในขณะที่ผู้ประพันธ์วรรณกรรมมีอภิสิทธิ์ที่จะสามารถเพิ่มเติมบุคลิก และอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เกินจากประวัติศาสตร์นิพนธ์และกลายเป็นตัวละครที่มีชีวิตชีวาขึ้นจากจินตนาการได้อย่างค่อนข้างอิสระ เพียงแต่ต้องอยู่ภายในกรอบของโครงเรื่องและเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่น่าเสนอในวรรณกรรมเท่านั้น

ตัวอย่างของการสร้างตัวละครจากประวัติศาสตร์ เช่น ในนวนิยายเรื่อง กษัตริยาบทประพันธ์ยกการทะเลาะเบาะแว้งของออกญาพิษณุโลก(สมเด็จพระมหาธรรมราชา)กับพระวิสุทธิกษัตริย์ใน พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต มาตีความในตัวบทวรรณกรรมในลักษณะที่ส่งผลให้ภาพตัวแทนของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเปลี่ยนแปลงไป

เรื่องราวความสัมพันธ์ของบุคคลสองพระองค์ดังกล่าวปรากฏใน พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต ดังนี้

“พระเทียนราชาได้พระราชทานพระธิดา ให้อภิเษกกับออกญาพิษณุโลก (Oija Poucelouck) แต่เนื่องจากบุคคลทั้งสองมีความแตกต่างกันมาก ชีวิตสมรสจึงมีแต่การทะเลาะเบาะแว้ง และไม่ลงรอยกัน

ในการทะเลาะครั้งหนึ่ง ออกญาพิษณุโลกได้ตีพระเศียรพระราชธิดาแตก พระราชธิดาจึงใช้ผ้าซับพระพักตร์เช็ดพระโลหิต ใส่ถ้วยทองไปถวายพระราชบิดาที่กรุงศรีอยุธยา พร้อมทั้งมีพระราชสาส์นทูลฟ้องว่าถูกพระสวามีทารุณเพียงใด

ด้วยเหตุนี้ พระเจ้าแผ่นดินสยามจึงพิโรธพระราชบุตรเขยเป็นอย่างมาก มีรับสั่งให้ทหารยกกำลังไปฆ่าออกญาพิษณุโลก

ออกญาพิษณุโลกได้ทราบข่าว ก็ไม่รอให้กองทัพจากกรุงศรีอยุธยามาถึง รีบทิ้งบ้านเมืองหนีไปยังเมืองพะโค

พระเจ้าแผ่นดินแห่งพะโคทรงทราบข่าวว่าออกญาพิษณุโลกหนีมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ก็ทรงต้อนรับอย่างดี”^{๔๔}

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตอนที่ยกมานี้วิพากษ์วิจารณ์ความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นระหว่างสมเด็จพระมหาธรรมราชากับพระวิสุทธิกษัตริย์ว่าเป็นเพราะทั้งสองพระองค์มีฐานะแตกต่างกัน นอกจากนี้

^{๔๔} พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. ๒๑๙๒, หน้า ๔๓.

ยังฉายภาพสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เป็นบุคคลผู้เข็มโหด ทำร้ายพระมเหสี และทรยศต่อกรุงศรีอยุธยาโดยการไปชักชวนพม่า (พะโค) ให้มารุกรานกรุงศรีอยุธยา

ในนวนิยาย บทประพันธ์ได้ขยายความเรื่องความแตกต่างของบุคคลทั้งสองพระองค์โดยชี้ให้เห็นว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาและพระวิสุทธิกษัตริย์มิได้ทรงทะเลาะวิวาทกันเพราะแตกต่างกันทางชาติกำเนิดแต่เพียงอย่างเดียว แต่ทรงแตกต่างกันในด้านอุดมการณ์ซึ่งแสดงออกผ่านทางทัศนคติที่ขัดแย้งกันของตัวละครทั้งสองเมื่อเกิดวิกฤติการณ์พม่ายกทัพมาล้อมเมืองพิษณุโลก กล่าวคือ พระวิสุทธิกษัตริย์ทรงมีอุดมการณ์แบบ “ผู้ขังเลือดวีรกษัตริย์” ผู้ต้องการต่อสู้กับข้าศึกแบบซึ่งหน้ามิยอมผ่อนปรนตามที่ถ่ายทอดมาจากพระราชมารดาคือสมเด็จพระสุริโยทัย ในขณะที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงมีอุดมการณ์แบบ “เสนาธิการ” ผู้ทรงดำเนินกลยุทธ์ที่มีการผ่อนปรน รวมถึงเจรจาทางการทูตเพื่อเอาชนะในระยะยาว บทประพันธ์ชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งทางอุดมการณ์ในลักษณะดังกล่าวเป็นเหตุแห่งความขัดแย้งของกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ ดังข้อสังเกตที่ให้ไว้ในบทประพันธ์ว่า การโต้แย้งจากขุนทหาร มองการณ์ไกล เช่นเสนาธิการ ประสบปัญหากับผู้ขังเลือดวีรกษัตริย์เสมอ^{๔๔}

จากที่พระมหาธรรมราชาทรงตีพระเศียรพระวิสุทธิกษัตริย์แตกตามพงศาวดารนั้น ในนวนิยายนำมาดัดแปลงเป็นว่าพระเศียรพระวิสุทธิกษัตริย์แตกเพราะการทะเลาะเบาะแว้งเรื่องที่พระวิสุทธิกษัตริย์ไม่ทรงยอมให้พระราชโอรสและพระราชธิดาออกไปถือน้ำพระพิพัฒน์สวามีภักดีต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ดังนี้

“การไม่เสด็จพระองค์เดียว คงจะพอลาข้อกล่าวอ้างได้บ้าง แต่การไม่ให้ลูกออกไปด้วยนั้นจะอ้างประการใด?”

“อ้างเช่นคนกล้ากระทำสัตย์สองแผ่นดินนั้นแหละ”

“สวัสดีราช!” พระสุรเสียงพิโรธจัด “เธอหมิ่นเราอีกครั้งแล้วนะ!”

“ฤาเรากล่าวเท็จ?”

“เธอไว้พระยศไปเถิด แต่เราจะคงเศียรลูกเราไว้”

“ลูกเรา เลือดเรา!”

เป็นครั้งแรกเช่นกันที่พระอัครมเหสีทรงลูแก่พระโทสะ แล่นตามเข้ายึดชายฉลองพระองค์พระสวามี ซึ่งทรงสะบัดอย่างแรงดุจเดียวกัน

^{๔๔} ทมยันตี, กษัตริยา ดอน แก้วกษัตริยา, หน้า ๑๑๔.

พระวิสุทธิกษัตริย์ทรงชวนพระองค์ ไปปะทะพระแท่นที่วางพระศรี ดกเป็รื่องปราง
จากนั้นทรงล้มตาม พระนลาฏกระทบขอบพานพระศรี
พระโลหิตตกตามรอยเจาะเป็นรู^{๔๖}

จะเห็นว่า ในนวนิยายเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของเหตุการณ์ไปเป็นว่าตัวละคร
พระวิสุทธิกษัตริย์ทรงเสียหลักล้มไปกระแทกโดนพานพระศรีเองในระหว่างซุลมุนทะเลาะกับ
ตัวละครพระมหาธรรมราชา มิได้ถูกพระมหาธรรมราชาทำร้ายโดยตรงอย่างในประวัติศาสตร์นิพนธ์
นอกจากนี้ ประเด็นที่ทั้งสองพระองค์ทรงทะเลาะกันก็มีใช้เรื่องความแตกต่างด้านฐานะ แต่เป็น
ประเด็นทางการเมืองที่เกิดจากความแตกต่างทางอุดมการณ์ ลักษณะเช่นนี้ส่งผลให้ตัวละคร
พระมหาธรรมราชาที่ถูกสร้างขึ้นในวรรณกรรมแตกต่างไปจากในประวัติศาสตร์นิพนธ์ คือมีภาพ
ตัวแทนเป็นพระราชบิดาผู้เป็นห่วงพระราชโอรสและพระราชธิดามากกว่าจะเป็นผู้ร้ายที่รังแกพระ
มเหสีอย่างในพงศาวดาร

กลวิธีการสร้างตัวละคร (characterization) จึงเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่วรรณกรรมแต่ละเรื่อง
สามารถนำมาใช้เพื่อนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้แตกต่างจาก
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ และสามารถดำเนินเรื่องให้สอดคล้องกับแก่นเรื่องของวรรณกรรมได้

ในประเด็นกลวิธีการสร้างตัวละครในวรรณกรรมนั้น ริมมอน – เคนเนน (Rimmon-Kenan)
กล่าวถึงวิธีการสร้างตัวละครไว้ว่ามีหลายวิธี ได้แก่ การรู้จักนิสัยตัวละครทางตรง ซึ่งอาจจะเป็นการ
รู้จักนิสัยตัวละครผ่านผู้เล่าหรือรู้จักผ่านตัวละครตัวอื่นก็ได้ ส่วนการรู้จักตัวละครทางอ้อมนั้นอาจ
รู้จักผ่านการกระทำของตัวละคร รู้จักผ่านบทสนทนา รู้จักจากความคิดของตัวละครเอง หรือรู้จัก
จากบทบรรยายลักษณะภายนอกของตัวละครก็ได้ นอกจากนี้ยังมีการแนะนำตัวละครผ่านการตั้งชื่อ
ตัวละคร หรือการสร้างตัวละครอื่นๆขึ้นมาเทียบเคียงด้วย^{๔๗}

ในที่นี้ ผู้วิจัยจะใช้กรอบการจำแนกวิธีสร้างตัวละครของริมมอน-เคนเนนมาประยุกต์เพื่อ
แสดงให้เห็นวิธีการสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในดวับทวรรณกรรมดังนี้

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

^{๔๗} Rimmon-Kenan อ้างถึงใน อิวาวดี ไคลังคะ, ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง, หน้า ๕๔-๕๕.

๓.๒.๑ การรู้จักลักษณะนิสัยตัวละครทางตรง

การรู้จักลักษณะนิสัยตัวละครทางตรง เป็นวิธีสื่อความที่ตรงไปตรงมาไม่ซับซ้อนด้วยการกล่าวเป็นถ้อยคำออกมาตรง ๆ ว่าตัวละครสมเด็จพะมหาธรรมราชา มีนิสัยอย่างไรบ้าง ซึ่งเป็นกลวิธีที่เหมาะสมกับการนำเสนอเรื่องราวของตัวละครสมเด็จพะมหาธรรมราชาซึ่งมีบทบาทที่ซับซ้อนพลิกผัน เกี่ยวพันกับการวางแผนรบและความขัดแย้งทางการเมืองให้ชัดเจนขึ้น

การรู้จักลักษณะนิสัยตัวละครทางตรงอาจวิเคราะห์จำแนกได้เป็นสองประเด็นคือ การรู้จักลักษณะนิสัยตัวละครโดยผู้เล่า และการรู้จักลักษณะนิสัยตัวละครผ่านตัวละครอื่น

๓.๒.๑.๑ การรู้จักลักษณะนิสัยตัวละครโดยผู้เล่า

ผู้เล่า (narrator) ในที่นี้คือผู้เล่าเรื่องราว*ในดับทวรรณกรรม การรู้จักตัวละครผ่านเสียงที่มีหน้าที่เล่าเรื่องราวอยู่แล้วจึงเป็นการสร้างตัวละครสมเด็จพะมหาธรรมราชาให้มีชีวิตขึ้นมาตามการตีความของผู้ประพันธ์อย่างง่ายที่สุด

ตัวอย่างเช่น เสียงของผู้เล่าในนวนิยายเรื่อง *อิริราชา* ช่วงศึกเขมร กล่าวถึงคุณลักษณะของตัวละครสมเด็จพะมหาธรรมราชาธิราชอย่างตรงไปตรงมาดังนี้

นักรบ เสนาธิการ เยี่ยงสมเด็จพะมหาธรรมราชาทรงอดทนและอดกลั้น...ยิ่ง! ทรงนิ่งดูว่า ทหารพม่าจะทำอะไร ทรงนิ่ง...ให้พม่าเห็นว่า ถ้าไทยไม่มีกำลังเลยจะเป็นอย่างไร เขมรในอดีตกระทำการไม่ผิดปัจจุบัน^{๔๔}

ความที่ยกมานี้ ระบุถึงคุณลักษณะของตัวละครพระมหาธรรมราชาอย่างตรงไปตรงมาว่า ทรง อดทนอดกลั้น เพื่อรอดูท่าทีพม่า นอกจากนี้ ผู้เล่ายังให้สมญานามแก่ตัวละครพระมหาธรรมราชาว่าเป็น “เสนาธิการ” และขนานพระนามว่า “นักรบ” ซึ่งเป็นการเน้นว่าทรงมีความสามารถในการวางแผนรบ และเป็นนักรบอย่างแท้จริง

การระบุถึงคุณลักษณะ และการให้สมญานามแก่ตัวละครพระมหาธรรมราชาด้วยเสียงของผู้เล่าดังที่ยกมาข้างต้น จึงเป็นการสร้างตัวละครพระมหาธรรมราชาให้เป็นนักรบผู้เฉลียวฉลาดและ

^{๔๔} ทมยันตี, *อิริราชา*, หน้า ๑๗.

*ผู้วิจัยจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับผู้เล่าอย่างละเอียดในหัวข้อต่อไปข้างหน้าคือหัวข้อ ๓.๓

เชี่ยวชาญด้านกลยุทธ์ ผ่านเสียงของผู้เล่าซึ่งสามารถให้ข้อมูลอย่างตรงไปตรงมาและเป็นการสื่อสารถึงลักษณะตัวละครได้อย่างมีประสิทธิภาพ

และในนวนิยายเรื่อง *สุริโยทัย* กล่าวถึงคุณลักษณะของตัวละครขุนพิเรนทรเทพไว้ดังนี้

ล่วงมาวันหนึ่ง มีบุรุษชาติอาชาไนยชื่ออาชาอย่างเหาะโผล่จากเนินทุ่งมะขามหย่อง
บุรุษผู้นี้ดูอาจองสุภาพสมชายชาติตรี^{๔๘}

ความที่ยกมาข้างต้นแสดงคุณลักษณะของตัวละครขุนพิเรนทรเทพให้มีลักษณะองอาจสมชายชาติตรีโดยการกล่าวอย่างตรงไปตรงมาว่า บุรุษผู้นี้ดูอาจองสุภาพสมชายชาติตรี และผ่านความเปรียบว่าขุนพิเรนทรเทพเป็น บุรุษชาติอาชาไนย

ส่วนใน *ร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ* บทประพันธ์นำเสนอภาพตัวแทนของพระมหาธรรมราชาในทางไม่ดีให้เป็นผู้แปรพักตร์และทรยศต่อชาติ โดยใช้เสียงของผู้เล่ากล่าวประณามตัวละครพระมหาธรรมราชาดังนี้

พระมหาธรรมราชาผู้หลงผิด	ก็ช่วยพม่าคบคิดหาเรื่องใส่
เพื่อตัดรอนกำลังข้างฝ่ายไทย	เพื่อจะได้ความดีสำหรับตน
ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี	พยายามต้อยุธยามาหลายหน
ไม่สามารถยึดได้ตั้งกมล	ก็กังวลว่าฝนจะตกมา
เฝ้าแต่คิดขุ่นข้องและตรองตรีภ	แล้วจึงเรียกไส้ศึกมาปรึกษา
นั่นคือพระมหาธรรมราชา	โดยถามว่าจะทำประการใด ^{๔๙}

ในดวับทที่ยกมานี้ ผู้เล่าใช้คำตำหนิตัวละครพระมหาธรรมราชาอย่างตรงไปตรงมาว่าเป็น “ผู้หลงผิด” ที่ช่วยเหลือฝ่ายพม่าต่อสู้กับฝ่ายไทย ดวับทแสดงทรรศนะเกี่ยวกับการเข้าข้างพม่าของตัวละครพระมหาธรรมราชาไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นเพราะต้องการความดีความชอบ ด้วยเหตุนี้ดวับทจึงประณามตัวละครพระมหาธรรมราชาผ่านการขนานพระนามว่า “ไส้ศึก”

ตัวละครพระมหาธรรมราชาใน *ร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ* จึงถูกสร้างให้เป็นตัวละครชาวไทยผู้แปรพักตร์และทรยศต่อประเทศชาติไปเข้าข้างพม่า ผ่านการประณามของบทประพันธ์

^{๔๘} คึกเดช กันตามระ, *สุริโยทัย*, หน้า ๑๒๘

^{๔๙} สนิท พูลหงษ์, *บทร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามไทย-พม่า การเสียดวงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑*, หน้า ๖๐-๖๑.

ด้วยเสียงของผู้เล่าซึ่งเป็นการสื่อสารทางตรง ทำให้ผู้อ่านเข้าใจลักษณะนิสัยของตัวละครตามที่บทประพันธ์ต้องการนำเสนอได้ทันที

จะเห็นว่า การรู้จักนิสัยตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านผู้เล่า เป็นกลวิธีที่นำเสนอตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาทั้งทางดีและทางร้ายอย่างง่ายและตรงไปตรงมา ทำให้ผู้ประพันธ์สามารถสื่อสารทรรคนะที่มีต่อตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้สัมฤทธิ์ผล

๓.๒.๑.๒ การรู้จักลักษณะนิสัยตัวละครผ่านตัวละครอื่น

การรู้จักนิสัยตัวละครผ่านตัวละครอื่นนี้เป็นกลวิธีการสร้างตัวละครที่คล้ายคลึงกับการรู้จักตัวละครผ่านผู้เล่าในแง่ที่ตัวบทจะกล่าวถึงนิสัยใจคอของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาตามที่ตัวบทตีความไว้อย่างตรงไปตรงมา ทำให้สื่อสารได้ตรงจุดประสงค์ เพียงแต่ว่าการรู้จักนิสัยตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านตัวละครแต่ละตัวนั้นมีความน่าเชื่อถือไม่เท่ากันตามตรรกะของบทประพันธ์ ขึ้นอยู่กับความสำคัญของตัวละครที่ทำหน้าที่นำเสนอบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในโครงเรื่อง

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าการรู้จักตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านคำพูดของตัวละครอื่น ต้องพิจารณาว่าตัวละครใดเป็นผู้พูดด้วยนั้น อาจพิจารณาจากในนวนิยายเรื่อง พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี นวนิยายเรื่องนี้วิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองไว้หลายแห่ง เช่น ในความคิดของสมเด็จพระมหินทราธิราชว่า “นำสงสารพระเจ้าหลานองค์หญิงยี่นั๊ก ‘พ่อมันทรยศ ลูกกลับต้องมารับกรรม เวรกรรมอะไรหนอ’ ทรงคิดพลางถอนพระทัยลึกลงในอก”^{๕๖} ในคำกล่าวของพระวิสุทธิกษัตริย์ว่า “อย่าลืมนะ เจ้าพ่อน่ะถูกคนเขาหาว่าขายเมือง ลูกต้องเข้าใจว่า เจ้าพ่อช่วยรักษาเมืองไว้ไม่ให้พินาศวอดวายไปกว่านี้ เหมือนน้ำน้อยต้องแพ้ไฟ จำไว้ล่ะ ไฟยังมีเวลามอด น้ำนิดเดียวก็ดับได้ ลูกจะต้องช่วยกันกอบกู้บ้านเมือง กู้หน้าเจ้าพ่อไว้ด้วย สาบานกับแม่เตี๋ยนี่”^{๕๗} และความคิดของขุนอารักษ์ว่า “ผู้คนไทยทั้งปวงดิโทษว่า (พระมหาธรรมราชา)เอาใจฝักฝายเข้าศึกจนบ้านเมืองตกเป็นเมืองขึ้นพม่าเข้าศึก แต่-อารักษ์เข้าใจและซึ่งในพระทัยของพระองค์ท่าน ถึงท่านไม่เข้าด้วยเข้าศึก และสู้รบจนใจขาดดิน ก็ไม่สามารถจะ

^{๕๖} กัญจนนา นาคันนันทน์, พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี, หน้า ๑๗.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

คำร้องเอกราชไว้ได้ ด้วยพระเจ้าแผ่นดินมีเอาพระทัยใส่ในงานสงคราม แม้ข้าศึกมาล้อมพระนครก็
เสวยสุขอยู่ในพระราชวัง^{๔๓}

จากคำกล่าวของตัวละครต่าง ๆ ซึ่งล้วนมีความเห็นแตกต่างกันไปคือ สมเด็จพระมหินทราธิราช
ทรงเห็นว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงศ พระวิสุทธิกษัตริย์เห็นว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรง
รักษายบ้านเมืองเอาไว้ไม่ให้บอบช้ำ และขุนอาร์ักษ์เห็นว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาต้องทรงยอมแพ้
พม่าเพราะว่ามีได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระมหินทราธิราชผู้ไม่ทรงเอาพระทัยใส่บ้านเมือง
อาจกล่าวได้ว่า ทรรศนะของบทประพันธ์นั้นตรงกับทรรศนะของขุนอาร์ักษ์ซึ่งเป็นตัวละครเอก
เพราะขุนอาร์ักษ์ก็คือหลวงปู่โง่ในชาติก่อน อีกทั้งนวนิยายเรื่องนี้ก็เล่าจากมุมมองของหลวงปู่โง่
จึงอาจสรุปได้ว่าบทประพันธ์เห็นใจสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ต้องเข้าข้างพระเจ้าหงสาวดี
บุเรงนองด้วยความจำเป็น ส่วนการวิพากษ์วิจารณ์สมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านพระราชดำรัสของ
สมเด็จพระมหินทราธิราชนั้นมีใช้ความเห็นของบทประพันธ์ เพราะว่าสมเด็จพระมหินทราธิราชเป็น
ตัวละครที่บทประพันธ์ประณามว่าทรงบกพร่องและเป็นสาเหตุของการเสียกรุงศรีอยุธยา

จะเห็นว่า การสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เป็นตัวละครฝ่ายดีหรือฝ่ายร้าย
ผ่านตัวละครอื่นนั้นไม่สามารถนำคำกล่าวของตัวละครใดตัวละครหนึ่งมาสรุปว่าเป็นการสร้าง
ตัวละครได้ในทันที แต่ต้องพิจารณาว่าตัวละครนั้น ๆ ถูกกำหนดให้เป็นตัวละครที่มีคำพูดน่าเชื่อถือ
ตามนัยของตัวบทหรือไม่ด้วย การสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านตัวละครอื่นจึง
นับเป็นวิธีการนำเสนอตัวละครที่แยบยลวิธีหนึ่ง

ตัวอย่างอื่น ๆ ของการรู้จักลักษณะนิสัยของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านตัวละคร
อื่น เช่น ในนวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* เมื่อตัวละครขุนพิเรนทรเทพถูกเจ้าพระยามหาเสนา
รังแกให้ปลด ตัวละครพระเชียรราชา และพระสวัสดิราชทรงสนทนากันเพื่อหาทางช่วยเหลือโดย
ต่างก็ทรงระบุว่าขุนพิเรนทรเทพเป็น “คนดี” ดังนี้

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

(คำกล่าวของตัวละครพระเจ้ายรราช)

“นี่บ้านเมืองมันเกิดอาเพศอะไรขึ้นมา ความยุติธรรมหายไปไหนหมด คนเลวคนชั่ว ทำผิดกลับถูกปล่อยลอยนวลออกมา แต่คนดี ๆ กลับถูกให้ร้าย เร่งให้ลงโทษ...กฎหมายมันหมดความศักดิ์สิทธิ์แล้วหรือไร”^{๕๔}

(คำกล่าวของตัวละครพระสวัสดิราช)

“แต่สำหรับขุนพิเรนทรเทพ เสด็จพ่อต้องช่วยให้ได้นะเพคะ...เพราะเขาเป็นคนดี”^{๕๕}

(คำกล่าวของตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัย)

“นั่นไม่ใช่เหตุผลนะลูกหญิง เราก็คงรู้ว่าเขาเป็นคนดี แต่เราจะอ้างคำนี้แก้ต่างให้เขาไม่ได้หรอก”^{๕๖}

ในนวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* ตัวละครพระเจ้ายรราช ตัวละครพระสวัสดิราช และตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัย นั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด รู้จักตัวละครขุนพิเรนทรเทพเป็นอย่างดี ตัวละครทั้งสามจึงถูกจัดวางให้มีหน้าที่ในการกล่าวถึงคุณลักษณะของขุนพิเรนทรเทพว่าเป็นคนดี ซึ่งเป็นการแสดงลักษณะนิสัยของตัวละครขุนพิเรนทรเทพอย่างตรงไปตรงมา

ที่สำคัญ ทรศนะของตัวละครในฝ่ายของสมเด็จพระสุริโยทัยที่ตัวบทนวนิยายยกย่องให้เป็นตัวละครเอกนั้นย่อมเป็นทรศนะของบทประพันธ์เองด้วย การที่ตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัย พระสวามี และพระราชธิดาของพระนางกล่าวว่าตัวละครขุนพิเรนทรเทพเป็นคนดีจึงเป็นการสร้างตัวละครขุนพิเรนทรเทพให้เป็นคนดีตามกรอบของบทประพันธ์

ในเชิงเปรียบเทียบ ภาพด้านไม่ดีของตัวละครพระมหาธรรมราชาใน *เสภาพระราชพงศาวดาร* ก็ถูกสร้างผ่านคำพูดของตัวละครพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตและตัวละครพระยาราม ด้วยวิธีการเดียวกัน ดังนี้

(คำกล่าวของพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตหลังจากถูกพม่าชิงพระเทพกษัตริย์)

เพราะพระธรรมราชาอิจฉาจิต

สมคบคิดให้มอญมาซ่อนอยู่

เจ้ากรุงไทยได้ช่วยชุบเลี้ยงดู

ก็ไม่รู้จักคุณทำบุญวาย”^{๕๗}

^{๕๔} วรยุทธ พิชัยศรีทัต และชเนต เนติโพธิ์, *สมเด็จพระสุริโยทัย*, หน้า ๘๘.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

^{๕๗} รวมนิทาน บทเห่กล่อม และสุภาษิตของสุนทรภู่, หน้า ๕๕๕.

(คำกราบทูลของพระยารามต่อสมเด็จพระมหินทราธิราชเมื่อจะถูกส่งตัวไปให้
พระมหาธรรมราชา)

ฝ่ายข้างพระยารามทูลความว่า	แม้พระธรรมราชาตรัสว่าขาน
บังคับสิทธิ์คิดขาดราชการ	คงเสียดสมตทหารทั้งแผ่นดิน
เหมือนชักน้ำเข้าเรือเสื่อเข้าบ้าน	ไปคิดอ่านกับหงษาอารมณ์ถวิล
แม้พระองค์ส่งไปให้ไพริน	จะสูญสิ้นเสนาในธานี ^{๔๔}

ตัวละครใน *เสภาพระราชพงศาวดาร* นั้นแบ่งเป็นสองฝ่ายคือฝ่ายไทยและฝ่ายพม่า โดยกำหนดให้ฝ่ายพม่าเป็นผู้ร้าย และตัวละครฝ่ายไทยเป็นฝ่ายธรรมะ เมื่อตัวละครพระมหาธรรมราชาทรงเข้าข้างฝ่ายพม่า ตัวบทก็นำเสนอตัวละครพระมหาธรรมราชาให้เป็นผู้ร้ายไปด้วย บทประพันธ์นำเสนอภาพผู้ร้ายของตัวละครพระมหาธรรมราชาผ่านคำกล่าวของตัวละครฝ่ายไทยซึ่งโดยนัยมีค่าเท่ากับทรศนะของบทประพันธ์ด้วย กล่าวคือ ตัวละครพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตผู้ทรงเป็นพันธมิตรกับฝ่ายไทยกล่าวตำหนิตัวละครพระมหาธรรมราชาว่าอกตัญญูต่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ด้วยการไปสมคบกับพม่าให้มาชும்ชิงตัวพระเทพกษัตริย์ ส่วนตัวละครพระยารามผู้จงรักภักดีต่อกรุงศรีอยุธยาถึงกับเรียกพระมหาธรรมราชาว่า “ไพริน” (ศัตรู) ด้วยเหตุผลว่าพระมหาธรรมราชาทรงชักนำศึกมาให้กรุงศรีอยุธยาด้วยการไปช่วยเหลือฝ่ายพม่า จึงอาจกล่าวได้ว่าตัวละครพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมเรื่องนี้ถูกสร้างให้เป็นผู้ร้ายผู้แปรพักตร์ผ่านคำกล่าวของตัวละครฝ่ายไทยซึ่งมีพลังในการสื่อความหมายมากกว่าตัวละครฝ่ายพม่าตามตรรกะของตัวบท

บางครั้งตัวละครที่น่าเชื่อถือตามตรรกะของตัวบทวรรณกรรมนั้นก็คือพระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของความดีงามและความถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ดังปรากฏว่าในนวนิยายเรื่อง *สุริโยทัย* ให้พระสงฆ์เป็นผู้กล่าววิจารณ์ตัวละครขุนพิเรนทรเทพว่าเป็น “คนเขื่อง” หรือผู้มีบารมีในท้องถิ่น ดังนี้

“กระผมมาจากอยุธยา ตามหาขุนพิเรนทรเทพ พระคุณเจ้ารู้บ้างหรือไม่ ไปหนทางใด”

“เขาเป็นคนเขื่องใครก็รู้จัก โยมข้ามน่านน้ำหน้าวัดนี้เอง ถ้ามคนฝั่งตรงข้ามว่าค่ายบ้านจันทร์ไปทางไหน เขาจะบอกเองนะแหละ ไม่ไกลดอก”^{๔๕}

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๐.

^{๔๕} คึกเดช กันตามระ, *สุริโยทัย*, หน้า ๑๑๓.

คำกล่าวของพระสงฆ์ที่ว่า ขุนพิเรนทรเทพเป็นคนเขื่อง ใครก็รู้จัก นี่เป็นการแสดงคุณลักษณะของตัวละครขุนพิเรนทรเทพอย่างน่าเชื่อถือผ่านคำกล่าวของพระสงฆ์ผู้ทรงศีล ที่ต้องพูดความจริงเสมอ การใช้ตัวละครพระสงฆ์แสดงคุณลักษณะของขุนพิเรนทรเทพจึงถือเป็นการแนะนำตัวละครขุนพิเรนทรเทพที่มีพลังในการสื่อความหมายให้ตรงกับทรรศนะของบทประพันธ์ได้เช่นกัน

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นตัวอย่างของการใช้กลวิธีการแนะนำให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาทางตรงในวรรณกรรมเรื่องต่างๆ ซึ่งเป็นวิธีการสื่อสารที่ตรงประเด็น ไม่ซับซ้อนเท่าใดนัก อย่างไรก็ตาม นอกจากการรู้จักลักษณะนิสัยตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาทางตรงแล้ว บทประพันธ์แต่ละเรื่องยังใช้กลวิธีการนำเสนอตัวละครทางอ้อมซึ่งเป็นกลวิธีที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ดังจะแสดงให้เห็นในหัวข้อต่อไป

๓.๒.๒ การรู้จักลักษณะนิสัยตัวละครทางอ้อม

การรู้จักลักษณะนิสัยตัวละครทางอ้อมเป็นกลวิธีนำเสนอตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ซับซ้อนขึ้นกว่าการแนะนำตัวละครทางตรง การสร้างตัวละครในลักษณะนี้ทำให้บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกนำเสนอในเชิงแนะนำให้ผู้อ่านตีความเอง

การรู้จักตัวละครทางอ้อมนั้นอาจรู้จักผ่านการกระทำของตัวละคร รู้จักผ่านบทสนทนา รู้จักจากความคิดของตัวละครเอง หรือรู้จักจากบทบรรยายลักษณะภายนอกของตัวละคร ดังนี้

๓.๒.๒.๑ การรู้จักนิสัยจากการกระทำของตัวละคร

การรู้จักนิสัยจากการกระทำของตัวละครอาจแบ่งได้เป็นสองแบบ แบบแรกคือ การรู้จักนิสัยของตัวละครผ่านการกระทำครั้งเดียวของตัวละครแต่มีความสำคัญต่อเนื้อเรื่อง คือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในโครงเรื่อง ในกรณีของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชานั้น ได้แก่ การกระทำของขุนพิเรนทรเทพที่ปราบขุนวรวงศาธิราช และการกระทำของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่เข้าข้างพม่า ซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่บทประพันธ์แต่ละเรื่องนำมาตีความเพิ่มเติมเพื่อสร้างบทบาท เหตุผล และความรู้สึกนึกคิดของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้แตกต่างกันตามนัยของบทประพันธ์

ส่วนการรู้จักนิสัยตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาจากการกระทำของตัวละครอีกประเภท คือการรู้จักผ่านการกระทำที่เกิดเป็นนิสัยโดยไม่เปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นกลวิธีที่ผู้ประพันธ์จะเน้นและย้ำ การกระทำของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่มีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกันจนผู้อ่านสามารถสังเกตเห็นได้

จะแสดงตัวอย่างให้เห็นกลวิธีการสร้างตัวละครผ่านการกระทำทั้งสองแบบให้เห็นดังนี้

๓.๒.๒.๑.๑ การกระทำครั้งเดียว

ตัวอย่างการรู้จักนิสัยของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาจากการกระทำครั้งเดียวนั้นอาจพิจารณาได้จาก เพลงยาวอุยธยาวิสาข ซึ่งบรรยายการกระทำของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในแต่ละเหตุการณ์อย่างกะทัดรัดชัดเจน ทำให้ผู้อ่านทราบลักษณะนิสัยตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้เองจากการกระทำของตัวละคร โดยที่บทประพันธ์ไม่วิจารณ์ตัวละครออกมาเองตรงๆแต่วิจารณ์ตัวเหตุการณ์แทน ดังนี้

๑๙๗. เสมือนเร่งเหตุร้ายให้อุบัติ	แถลงรัฐเห็นสมอารมณ์มั่น
ธรรมราชามหินทรราชวิวาทกัน	จนถึงขั้นรบรบไทยกับไทย
๑๙๘. พระมหินทร์และพระไชยเชษฐา	หมายขย้าธรรมราชาให้ตักสย
ออกอุบายย้ายพยุห้สู่ทรงชัย	พระแจ้งในกลศึกนึกโกรธา
๑๙๙. มอญจึงยุพิษณุโลกพิโยคยาตรา	ไปเป็นประเทศราชชาติหงสา
แล้วร่วมกันสรรพพหลยกพลมา	หมายเข้าคร่าอุยธยาจับกับมือมอญ ^{๖๐}

จะเห็นว่า บทประพันธ์ไม่ได้วิจารณ์ตัวละครพระมหาธรรมราชาอย่างตรงไปตรงมาหรือใช้คำวิเศษณ์แสดงลักษณะนิสัยของตัวละคร แต่ใช้วิธีเล่าเหตุการณ์ว่า พระมหาธรรมราชาและพระมหินทร์ทะเลาะกันเป็นที่สมหวังของฝ่ายพม่า พระมหินทร์และพระไชยเชษฐาธิราชจึงใช้อุบายยกทัพมาแก้แค้นพระมหาธรรมราชา พระมหาธรรมราชาพิโรธจึงเข้าข้างพม่าตามคำยุยงแล้วยกทัพมาหมายทำลายกรุงศรีอยุธยา แต่ว่าในการเล่าเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ผู้ประพันธ์วิพากษ์วิจารณ์ตัวเหตุการณ์ว่าการทะเลาะวิวาทนี้เป็นตัวเร่งให้ “เหตุร้าย” เกิดขึ้น เหตุร้ายที่ว่านี้คือการที่คนไทยกับคนไทยด้วยกันรบกันเอง นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังแฝงเสียงวิจารณ์การกระทำของตัวละครพระมหาธรรมราชาที่ทรงเข้าข้างพม่าผ่านการใช้คำแสดงให้เห็นความเลวร้ายของพฤติกรรม

^{๖๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔-๘๖.

ดังกล่าวว่าเป็นการแสดงความประสงค์ที่จะ “คร่ำอูฐยับกับมือนมอญ” นั่นคือ ใช้คำว่า “คร่ำ” ที่แสดงให้เห็นความโหดร้ายของการพรากกรุงศรีอยุธยาอันเป็นที่รักไป และใช้กลุ่มคำว่า “ยับกับมือนมอญ” ซึ่งแสดงให้เห็นความสยดสยองของภาพบ้านเมืองที่ย่อยยับ และความน่าคับแค้นใจที่ความย่อยยับนี้เกิดขึ้นด้วยน้ำมือของข้าศึกที่คนไทยชักนำมาเอง ในลักษณะเช่นนี้ ตัวละครพระมหาธรรมราชาจึงถูกสร้างให้เป็นตัวละครที่หลงผิดถูกอารมณ์โมโหครอบงำจนนำความสูญเสียมาที่บ้านเมืองของตนเองโดยเสนอในทางอ้อมผ่านการกระทำของตัวละครและเสียงเล่าที่วิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ในเรื่องที่ผู้อ่านจะต้องเชื่อมโยงเข้าด้วยกันเองตามแนวที่แนะไว้ในตัวบท

ส่วนใน *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* รูปที่ ๘ ภาพพระเจียรราชาเสียงเทียน ใช้เหตุการณ์การเสียงเทียนของพระเจียรราชาเสนอการกระทำของขุนพิเรนทรเทพที่แสดงบุคลิกกล้าหาญตัดสินใจฉับไว และมั่นใจในตัวเอง ดังนี้

พิเรนทร์อินทรเทพทั้ง	สองสมาน
ศรียศหลวงบ้านลาน	ตากฟ้า
หมื่นราชเสนห์รงงาน	เรือเอก ไชยเอย
กับพระเจียรร่วมหน้า	เพียบพร้อมปฤษาฯ
จักเสียงเทียนเทียบให้	เห็นจริง จิตรเอย
ขุนพิเรนทรเทพดิง	ดีห้าม
ผิวกิจหวัดประวิง	ดกไป ทำฤฯ
การใหญ่ใจอย่าคร้าม	ว่าแล้วลาจรัลฯ
พระเจียรเสียงสัตยแก้	กังขา
เทียนพระเจียรราชา	หนึ่งแล้ว
เทียนขุนวรวงศา	อิราชเล่ม หนึ่งนอ
ในโบสถ์วัดป่าแก้ว	กอบเกือกกลางคินฯ
ขณะนั้นขุนใหญ่ซ้าย	สวนกลับ ไกรธสี
ซานหมากกายทิ้งถับ	ถูกต้อง
เทียนขุนวรวงศ์ดับ	ดาลขึ้น ชมฮา
พอกิกขูอวยพรพร้อม	พระนั้นพลันหาย ^{๖๐}

^{๖๐}โคลงภาพพระราชพงศาวดาร, หน้า ๑๔.

ความที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นนิสัยของตัวละครขุนพิเรนทรเทพผ่านการกระทำ ได้แก่ การห้ามมิให้คณะก่อการเสี่ยงตาย เพราะเชื่อว่าการทำการใหญ่เช่นการล้มล้างอำนาจขุนรวงศาธิราชนั้นต้องไม่มีความลังเล การกระทำข้างต้นแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยของขุนพิเรนทรเทพว่าเป็นคนหนุ่มที่เชื่อมั่นในความสามารถของตนมากกว่าพลังลึกลับของโชคชะตาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ ในการพรรณนาภาพการกระทำที่ต่อเนื่องกันคือการบุกเข้าไปทำลายพิธีเสี่ยงทายด้วยการคายขานหมากไปโดนเทียนเสี่ยงทายนั้น บทประพันธ์เลือกใช้คำตายสัมผัสกันที่แสดงภาพที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วคือเสียง /ท/ ในคำ คายขานหมากทั้งถึ ถูกต้อง ภาพการกระทำที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วต่อเนื่องดังที่ยกมานี้แสดงให้เห็นภาพการตัดสินใจอย่างฉับพลันไม่ลังเล ส่งผลให้ตัวละครขุนพิเรนทรเทพถูกนำเสนอให้มีภาพของคนหนุ่มที่ใจร้อนและกล้าตัดสินใจ ซึ่งเป็นเหตุเป็นผลกับลักษณะที่ขุนพิเรนทรเทพเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง จึงกล้าตัดสินใจอย่างรวดเร็ว บุคลิกเช่นนี้สอดคล้องกับบทบาทของขุนพิเรนทรเทพที่เป็นผู้นำก่อการใหญ่คือการล้มล้างอำนาจขุนรวงศาธิราช

การสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านการกระทำครั้งเดียวที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของโครงเรื่องดังตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นนี้ เป็นกลวิธีการสร้างตัวละครที่เหมาะสมกับลักษณะโครงเรื่องแบบพงศาวดาร เพราะวรรณกรรมที่ใช้โครงเรื่องแบบนี้ไม่ได้เล่าพระราชประวัติของสมเด็จพระมหาธรรมราชาแต่เพียงพระองค์เดียว แต่ต้องเล่าเรื่องราวของบุคคลและเหตุการณ์อื่นอีกมากมาย การเลือกเอาการกระทำที่สำคัญครั้งเดียวหรือน้อยครั้งมาสร้างตัวละครจึงสามารถสื่อสารลักษณะนิสัยตัวละครได้อย่างรวดเร็วกะทัดรัด

๓.๒.๒.๑.๒ การกระทำที่เกิดเป็นนิสัย

วรรณกรรมที่ไม่ได้มีโครงเรื่องแบบพงศาวดารนั้น บทบาทของตัวละครสำคัญแต่ละตัวละครมีความสำคัญต่อโครงเรื่องมาก เพราะตัวละครหลักมีจำนวนน้อยและการกระทำของตัวละครแต่ละครั้งมักจะส่งผลต่อปมขัดแย้งของเรื่อง ในลักษณะเช่นนี้ บทประพันธ์สามารถจะสร้างตัวละครผ่านการกระทำหลาย ๆ อย่างที่มีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกันทำให้ผู้อ่านสามารถรับรู้ลักษณะนิสัยของตัวละครได้จากการเน้นย้ำของตัวบท

ตัวอย่างของกลวิธีการสร้างตัวละครผ่านการกระทำที่เกิดเป็นนิสัยอาจพิจารณาได้จากการสร้างตัวละครพระมหาธรรมราชาให้เป็นตัวละครที่อ่อนแอและขาดกลัวในนวนิยายเรื่อง

ผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งตัวละครพระมหาธรรมราชา มีบทบาทตั้งแต่ครั้งที่ทรงยกทัพมาช่วยกรุงศรีอยุธยาตีกระหนาบพม่า เมื่อทราบว่าพระมหินทร์และพระราเมศวรถูกจับได้แล้ว ก็ทรงยกทัพกลับทันที ดังนี้

แต่มหาธรรมราชาแจ้งซึ่งสองพระยาเสียที่แก่ข้าศึกทุกประการแล้ว พอดีคนที่ลงไปสอดแนมฟังราชการ ณ กรุงเทพมหานครกลับขึ้นมาทูลว่า พระเจ้าหงสาวดีเลิกทัพขึ้นมาทางเหนือสิ้น สมเด็จพระมหาธรรมราชาก็ปรารภว่าพะม่าทำอันตรายพระนครมิได้แล้ว แลถอยบ่าขึ้นมา กำลังศึกกล้ามากเหลือกำลัง เห็นจะรับมิหยุด ก็คิดจะเลิกทัพเสียให้พ้นหน้าศึก ถอยกลับเมืองพิษณุโลกเสีย จึงบัญชาการให้นายทัพนายกองถอยเสียจากค่ายชัยนาทเป็นหมวดเป็นกองกันด้วยดี^{๖๒}

ต่อมา บุเรงนองยกทัพไปล้อมเมืองพิษณุโลก บทประพันธ์ก็แสดงให้เห็นว่าตัวละครพระมหาธรรมราชา มีทรงกล้าออกมาเจรจา กลับส่งพระสงฆ์ไปแทน จนเมื่อทราบถึงแสนยานุภาพของทัพพม่า จึงทรงยอมออกไปเจรจาความเมือง และเมื่อได้ประจักษ์ถึงแสนยานุภาพของพม่าด้วยพระองค์เอง ก็ทรงทำดีต่อบุเรงนองด้วยความเกรงกลัว ดังนี้

พระมหาธรรมราชาเห็นทิวแถวพะม่าที่ปักม้าปักช้างเป็นแนวไปสุดสายดากระนั้น ก็ครั้นคร้ามแก้อัธยาศัยบุเรงนอง แลตอบเป็นโวหารผูกพันน้ำใจฝ่ายหนึ่งไว้ว่า ความเมตตาแห่งท่านครั้งนี้ ทำให้อาณาประชาราษฎร์มิได้ตระหนก แลสมณะพระพุทธานามิได้บังเกิดเศร้ามอง ก็เป็นคุณแก่สิ่งทั้งสองนี้ยิ่งใหญ่อยู่ จะเด็ดขวนเจ้าสองแควนี้คุ้มทัพตัวจนเย็นจึงกลับ^{๖๓}

เหตุการณ์ทั้งสองอย่างที่แสดงให้เห็นในโครงเรื่องนี้ช่วยย้ำลักษณะนิสัยอ่อนแอและขลาดกลัวให้เป็นลักษณะนิสัยของตัวละครพระมหาธรรมราชาอย่างเห็นได้ชัด เพราะผู้ประพันธ์เขียนให้ตัวละครพระมหาธรรมราชาทรงตอบสนองต่อเหตุการณ์ทั้งสองอย่างหวาดกลัวในลักษณะเดียวกัน

แม้ว่าเหตุการณ์ส่วนใหญ่เหล่านี้ นวนิยายเรื่อง ผู้ชนะสิบทิศ จะกล่าวตรงกับประวัติศาสตร์นิพนธ์แทบทั้งสิ้น แต่ความหมายใหม่ที่บทประพันธ์สร้างให้กับลักษณะนิสัยของตัวละครพระมหาธรรมราชาผ่านการกระทำของตัวละครให้ต่างจากประวัติศาสตร์ดังที่เห็นข้างต้นนั้น น่าจะ

^{๖๒} ยายชอบ, ผู้ชนะสิบทิศ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : มติศึกษา, ๒๕๓๒), หน้า ๕๒๗๒ - ๕๒๗๓.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๘๕ - ๕๒๘๖.

เกิดขึ้นได้จากการคัดเลือกเฉพาะเหตุการณ์ที่แสดงความอ่อนแอของตัวละครพระมหาธรรมราชา มานำเสนอซ้ำ ๆ ต่อเนื่องกันในตัวบทนวนิยายดังที่แสดงให้เห็นแล้ว

ส่วนในนวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* ตัวละครพระมหาธรรมราชาถูกสร้างให้มีคุณลักษณะรักชาติ จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ มีความสามารถในการรบ ไปพร้อมกับความกล้าหาญมากจนเป็นความใจร้อนหุนหันอยู่ในที่ ลักษณะนิสัยกล้าหาญ/ใจร้อนหุนหันนี้ถูกนำเสนอผ่านการกระทำของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาหลายอย่าง ทั้งการกระทำตามประวัติศาสตร์ และการกระทำที่จินตนาการขึ้นต่อเนื่องกันตลอดทั้งเรื่อง ตั้งแต่ตัวละครขุนพิเรนทรเทพใจร้อนโต้เถียงกับพระยามหาเสนาเรื่องยุทธวิธีการรบในครั้งตีเมืองเชียงใหม่จนถูกกลั่นแกล้ง เมื่อหนีไปอยู่บ้านลานตากฟ้าในช่วงขุนวรวงศาธิราชเรืองอำนาจก็ลอบเข้ามาสืบข่าวและอารักขาพระสุริโยทัยด้วยตัวคนเดียวในวังหลวงจนเกือบจะถูกจับได้ เมื่อพวกของขุนวรวงศาธิราชจะทำร้ายพระสุริโยทัย ขุนพิเรนทรเทพก็ไม่เพียงเข้าช่วยเหลือ แต่เกือบจะฆ่านายทหารที่มาทำร้ายพระสุริโยทัย ขุนพิเรนทรเทพยังวางแผนจะยกกำลังมารบกับเมืองหลวงเพื่อล้มล้างอำนาจของขุนวรวงศาธิราชจนพระสุริโยทัยต้องห้ามไว้เพราะเกรงจะเกิดสงครามกลางเมือง จนกระทั่งเมื่อได้เป็นพระมหาธรรมราชาแล้ว ตัวละครพระมหาธรรมราชา ก็เกือบจะหลงกลยกทัพที่มีจำนวนน้อยกว่าเข้าไปสู้กับทัพพม่าเพราะเสียใจที่ทราบข่าวการสิ้นพระชนม์ของพระสุริโยทัย พฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นตลอดทั้งเรื่อง เป็นกลวิธีการย้ำลักษณะใจร้อนหุนหันของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาอย่างต่อเนื่อง

การสร้างตัวละครผ่านการกระทำที่เป็นนิสัยนั้นเหมาะสมกับลักษณะโครงเรื่องแบบบันทึงคดีที่มีตัวละครน้อยและมีจุดเน้นของเรื่องอยู่ที่ตัวละคร เพราะบทประพันธ์จะมีพื้นที่เพียงพอให้สามารถเน้นย้ำการกระทำของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เห็นในเนื้อเรื่องอย่างซ้ำ ๆ จนผู้อ่านสามารถสังเกตเห็นลักษณะนิสัยที่ผู้ประพันธ์ต้องการสร้างได้ง่าย

จะเห็นว่า การรู้จักนิสัยของตัวละครผ่านการกระทำของตัวละครนั้นสามารถเลือกนำเสนอได้สองวิธีคือการนำเสนอการกระทำครั้งเดียวและการนำเสนอการกระทำซ้ำ ๆ จนเป็นนิสัยของตัวละคร เกณฑ์ที่ผู้ประพันธ์จะเลือกนำเสนอการกระทำของตัวละครครั้งเดียวหรือซ้ำ ๆ นั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของโครงเรื่องที่ต่างกัน การสร้างตัวละครผ่านการกระทำจึงนับได้ว่าเป็นกลวิธีสร้างตัวละครที่ค่อนข้างจะซับซ้อนวิธีหนึ่ง

๓.๒.๒.๒ การรู้จักนิสัยตัวละครจากบทสนทนา

การรู้จักนิสัยตัวละครจากบทสนทนาได้แก่การใช้บทสนทนาที่แสดงให้เห็นบุคลิกและลักษณะนิสัยของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชา ซึ่งเป็นกลวิธีที่พบมากในวรรณกรรมประเภทนวนิยายที่มักดำเนินเรื่องด้วยบทสนทนา

อาจพิจารณาตัวอย่างได้จากนวนิยายเรื่อง *พ่อ* ซึ่งสร้างตัวละครพระมหาธรรมราชาให้เป็นผู้ปกครองที่มีสติปัญญาและไหวพริบ รวมทั้งมีความรักชาติและไม่คิดทรยศต่อกรุงศรีอยุธยา บทสนทนาที่จะยกมานี้แสดงให้เห็นนิสัยดังกล่าวของตัวละคร บทสนทนานี้เป็นบทสนทนายกหว่างตัวละครพระมหาธรรมราชากับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองที่ต้องการจะเจรจาให้พระมหาธรรมราชาช่วยคิดแผนตีกรุงศรีอยุธยา ดังนี้

“ข้าเชิญน้องท่านมาหารือเรื่องการโจมตีกรุงศรีอยุธยา” พระเจ้าบุเรงนองตรัสขึ้นหลังจากที่พระมหาธรรมราชาได้ถวายบังคมแล้วประทับบนตั่งตรงข้าม ภายในพลับพลาของค่ายหลวงพม่า

“เสด็จพี่จะมีพระบัญชาประการใดพระเจ้าข้า”

“เราล้อมกรุงศรีอยุธยามาเกือบสี่เดือนแล้ว เสียทหารไปสองหมื่นกว่าคน ยังเข้ายึดไม่ได้แม้พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจะสิ้นพระชนม์ไปแล้วก็ตาม ข้าต้องขอชมว่าทหารกรุงศรีอยุธยารบได้ห้าวหาญมาก ป้องกันการโจมตีของเราได้ทุกจุด น้องท่านมีข้อเสนอบ้างไหมว่าต้องทำอะไรจึงจะยึดกรุงศรีอยุธยาได้ นี่ก็จวนเข้าหน้าฝนแล้ว ถ้าน้ำหลากมาเราจะตั้งค่ายอยู่ไม่ได้”

พระมหาธรรมราชาทรงนิ่งไปสักครู่แล้วกราบทูลว่า “หม่อมฉันขอพระราชานุญาตที่จะต้องกราบทูลเสด็จพี่ตรงๆ ว่าหม่อมฉันลำบากใจมากที่ต้องมาเป็นศัตรูกับคนไทยด้วยกัน และนับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณของเสด็จพี่ที่มีได้มีพระบัญชาให้กองทัพของหม่อมฉันเข้าสู้รบโดยตรง หม่อมฉันเองก็อยากเห็นสงครามยุติโดยเร็วเพื่อมิให้ทั้งสองฝ่ายต้องเสียไพร่พลมากไปกว่านี้ ทั้งนี้ไม่นับความเป็นห่วงของหม่อมฉันที่มีต่อพระวิสุทธิกษัตริ์และลูกอีกสองคนที่ติดอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งอาจโดนกระสุนปืนใหญ่เป็นอันตราย และต่อกรุงศรีอยุธยาที่อาจถูกกองทัพของเสด็จพี่เผาทำลายเป็นจุนเมื่อยึดเมืองได้”

พระเจ้าบุเรงนองตรัสแทรกขึ้นมาทันทีเมื่อพระองค์ทรงนึกอะไรขึ้นมาได้ “ถ้าข้ารับปากว่าจะไม่เผาและทำลายกรุงศรีอยุธยา น้องท่านจะช่วยให้ข้ายึดกรุงศรีอยุธยาได้โดยเร็วได้หรือไม่ ข้าเชื่อว่าน้องท่านคิดอยู่แล้วว่าจะทำประการใด”

พระมหากษัตริย์ราชามีพระพักตร์เข้มขื่นขึ้นแล้วกราบทูลว่า “พอมือช่องทางอยู่พระเจ้าข้า”^{๖๔}

บทสนทนาที่ยกมานี้แสดงให้เห็นคุณลักษณะเฉลียวฉลาดมีไหวพริบและรักชาติของตัวละครพระมหากษัตริย์ราชา คุณลักษณะเฉลียวฉลาดแสดงให้เห็นผ่านบทบาทการเจรจาต่อรองที่เป็นการพูดอ้อม ๆ ว่าลำบากใจที่จะต้องเป็นศัตรูกับคนไทย และเกรงจะถูกเผาเมืองทำให้ครอบครัวของพระมหากษัตริย์ราชาเองต้องเป็นอันตราย ในการพูดที่เสมือนเป็นการปรับทุกข์หรือแจ้งให้ทราบนั้น แท้จริงแล้วเป็นการแจ้งเงื่อนไขว่าถ้าหากให้ช่วยตีกรุงศรีอยุธยา ก็ต้องไม่เผากรุงศรีอยุธยา เมื่อพระมหากษัตริย์ราชาทรงกล่าวเช่นนี้ ตัวละครพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองก็เข้าใจถึงเงื่อนไขดังกล่าวและรับปากทันที พระมหากษัตริย์ราชาจึงยอมเสนอหนทางตีกรุงศรีอยุธยาให้ ความตอมนี่จึงแสดงให้เห็นไหวพริบของพระมหากษัตริย์ราชาที่ทรงใช้วิกฤตการณ์ที่ตกอยู่ใต้อาณัติของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเป็นโอกาสที่จะผ่อนหนักเป็นเบาให้กรุงศรีอยุธยาถูกทำลาย ผ่านบทสนทนาที่ไม่พูดตรงไปตรงมา ในลักษณะของการเจรจาทางการทูต

ส่วนคุณลักษณะความรักชาตินั้นแสดงให้เห็นผ่านคำกล่าวของตัวละครพระมหากษัตริย์ราชาเองว่าไม่ทรงอยากเป็นศัตรูกับคนไทยด้วยกัน นอกจากนี้ คำกล่าวที่ว่าพระมหากษัตริย์ราชาเกรงครอบครัวของพระองค์เองจะเป็นอันตรายนั้นเป็นข้อพิสูจน์ที่บ่งชี้ให้เห็นถึงความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ราชาทรยศต่อชาติโดยจินตนาการคำกล่าวของพระมหากษัตริย์ราชาที่ชี้ให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ราชามีน่าจะคิดร้ายต่อกรุงศรีอยุธยา เพราะน่าจะทรงเกรงว่าพระมหาลี พระราชโอรส และพระราชธิดาจะเป็นอันตรายหากกรุงแตก

อีกตัวอย่างหนึ่งอาจพิจารณาได้จากในนวนิยายเรื่อง *สุริโยทัย* ที่สร้างตัวละครขุนพิเรนทรเทพให้เป็นคนหนุ่มที่ใจร้อนหุนหันจนเกิดความเดือดร้อน และเป็นการสร้างปมให้พระสุริโยทัยเข้ามาช่วยแก้ไข ดังปรากฏในดวับทวรรณกรรมตอนที่ขุนพิเรนทรเทพได้เถียงกับพระยามหาเสนาผู้ไม่เชื่อฟังความเห็นของขุนพิเรนทรเทพในศึกเชียงใหม่เพราะถืออาวุธ ส่งผลให้เสียไพร่พลมากโดยไม่จำเป็น ดังนี้

^{๖๔} ปองพล อติเรกสาร, *พ่อ ภาคสอง*, หน้า ๕-๖.

ขุนพิเรนทรเทพโกรธจนลืมตัว ยกมือขึ้นชี้หน้าพระยามหาเสนา
 “เจ้าคุณนั่นแหละสั่งเขาเข้าไปตาย รบแบบทุ่มกำลังรบแบบโง่ ๆ ก็มีแต่เจ้าคุณ
 เท่านั้น”

เจ้าคุณสมุหพระกลาโหมใบหน้าแดงก่ำ
 “อย่าพูดอย่างนั้นนะ ท่านขุน”
 ขุนทหารหนุ่มไม่ยอมฟังเสียง
 “รบเพียงหวังเอาชื่อเอาชอบใส่ตัว ส่วนไพร่ราบพลเลวจะเป็นยังไงเจ้าคุณไม่เคย
 สนใจ”

พระยามหาเสนาตวาดสุดเสียง
 “หยุดนะ ขุนพิเรนทร หยุดดูหมิ่นฉันเดี๋ยวนี้”
 ขุนพิเรนทรยังระบายความคั่งแค้นต่อไป
 “กระผมเสียดายชีวิตทหารเป็นร้อย ๆ พัน ๆ ที่ต้องมาตายเปล่าเพราะไอ้แกที่นี้กว่า
 ตัวเองรู้ทุกอย่างนี่แหละ”
 เจ้าคุณมหาเสนาโกรธจนตัวสั่น คำรามลั่น
 “หน้อย ไอ้ป่ากระยา”^{๖๔}

บทสนทนาที่ยกมานี้ แม้ขุนพิเรนทรเทพจะเป็นฝ่ายถูกที่มองเห็นสถานการณ์ทะลุปรุโปร่ง และแค้นใจจากความสูญเสียที่เกิดเพราะความผิดพลาดของพระยามหาเสนาผู้เป็นผู้บังคับบัญชา แต่คำพูดของขุนพิเรนทรเทพก็แสดงให้เห็นความใจร้อนและอารมณ์ลุแก่อหิวของขุนพิเรนทรเทพ ด้วยการใช้คำบริภาษว่ากล่าวรุนแรง เช่น รบแบบโง่ ๆ รบเพียงหวังเอาชื่อเอาชอบใส่ตัว ไอ้แกที่นี้กว่าตัวเองรู้ทุกอย่าง และยังแสดงให้เห็นนิสัยดังกล่าวผ่านจังหวะของการสนทนาที่พระยามหาเสนาห้ามมิให้ขุนพิเรนทรเทพที่เป็นผู้ได้บังคับบัญชาดูหมิ่นตนถึงสองครั้ง ในแต่ละครั้ง แทนที่จะหยุดขุนพิเรนทรเทพกลับว่ากล่าวพระยามหาเสนารุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ จนท้ายที่สุดพระยามหาเสนา ก็โกรธจนสั่งลงโทษด้วยการเขี่ยนและปลด ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การพูดด้วยความโมโหนี้ส่งผลเสียต่อขุนพิเรนทรเทพเองที่ควบคุมอารมณ์ไม่ได้

อย่างไรก็ดี ในวรรณกรรมที่ใช้รูปแบบวรรณคดีโบราณบางเรื่อง ผู้ประพันธ์ก็เลือกใช้บทสนทนาดำเนินเรื่องในบางแห่งด้วย เช่น ใน *ลิลิตนเรศวร* บทสนทนาของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชกับพระนเรศวรและพระเอกาทศรถในครั้งที่ทรงแสดงความยินดีที่พระนเรศวรไล่พระยาจันจันตู่ไปได้เป็นดังนี้

^{๖๔} วารุท พิชัยศรัทธ และธนศ เนติโพธิ์, *สมเด็จพระสุริโยทัย*, หน้า ๗๖-๗๗.

บุญเพิ่มสองลูกแก้ว คลาดแคล้วภัยบมี ยินดีด้วยโอรส ตัวกบฏขุนนางจีน ดูหมิ่นตัวเราได้ เห็นไทยแหลกเพลิงพล้ำ ทำที่มาพินอบ มอบตัวได้เบื่องบาท เห็นไทยหวาดหมดตัว เกรงกลัวพม่าไซร์ เหมใจหยิ่งยะโส พิโซ่จีนจันตุ มุมานะโอหังก์หวังดีไทยซ้ำสอง ให้หมองใจตายซาก ประมาทมากกระมัง กำลังอ่อนจริงอยู่ กรคู้ยังไม่ขาด ชาติเรายังหายใจ หลู่ไทยเกินไปอีก^{๖๖}

รายนี้อาจแสดงทรรศนะของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชว่าเขมรคงจะรุกรานไทย เพราะเห็นว่าชาติไทยอ่อนแอเนื่องจากตกอยู่ใต้อำนาจของพม่า ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นความเจ็บช้ำน้ำใจของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชว่าข้าศึกรุกรานอาณาจักรของพระองค์เพราะไม่เกรงกลัวพระบารมีด้วย คำกล่าวของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในที่นี้จึงแสดงบุคลิกลักษณะของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในลักษณะพระมหากษัตริย์เมืองประเทศราชที่ทรงเจ็บช้ำน้ำใจและกดดันจากสภาวะที่พ่ายแพ้และการขาดอำนาจต่อรองกับพม่า

มีข้อสังเกตว่า บทสนทนาที่ยกมาทั้งสามแห่งข้างต้นนั้น นอกจากจะนำเสนอลักษณะนิสัยของตัวละครแล้ว ยังเป็นบทสนทนาที่สร้างขึ้นสอดคล้องกับโครงเรื่องและการดำเนินเรื่องด้วย กล่าวคือ บทสนทนาของตัวละครพระมหาธรรมราชาธิราชกับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองใน พ้อ นั้นเป็นการเจรจาตัดสินใจที่จะนำไปสู่การเสียกรุงศรีอยุธยา บทสนทนานี้แสดงให้เห็นว่าตัวละครพระมหาธรรมราชาธิราชมีพระมหากรุณาธิคุณต่อชาติไทยด้วยการใช้ไหวพริบพยายามผ่อนสถานการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาจากหนักเป็นเบา ส่วนบทสนทนาของขุนพิเรนทรเทพกับเจ้าพระยามหาเสนาใน สมเด็จพระสุริโยทัย นั้นแสดงให้เห็นผลเสียจากความใจร้อนของขุนพิเรนทรเทพอันเป็นการผูกปมให้ตัวละครพระสุริโยทัยทรงเข้ามาช่วยเหลือ เพื่อแสดงให้เห็นพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระสุริโยทัยที่มีต่อขุนนางและไพร่พล และบทสนทนาใน ลิลิตนเรศวร เป็นการสรุปเหตุการณ์ว่าหลังจากพระนเรศวรและพระเอกาทศรถเสด็จกลับสู่กรุงศรีอยุธยาและปราบพระยาจีนจันตุไปได้แล้ว ต่อจากนี้อาณาจักรต่างๆ จะไม่สามารถมารังแกกรุงศรีอยุธยาได้ง่ายๆ อีกต่อไป ความตอนนี้อย่างนี้จึงเป็นสัญญาณการเริ่มบทบาทของพระนเรศวรในการออกรบเพื่อปกป้องอาณาจักรและกอบกู้เอกราชแทนสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่กำลังจะหมดบทบาทลง บทสนทนาจึงเป็นองค์ประกอบของการประพันธ์ที่ช่วยเชื่อมโยงลักษณะนิสัยของตัวละครเข้ากับการดำเนินเรื่องด้วย

^{๖๖} ชุมพร แสนเสนา, ลิลิตนเรศวร, (กรุงเทพฯ : แผนกการพิมพ์วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, ๒๕๑๗), หน้า ๔๐.

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น จะเห็นว่าการสร้างตัวละครผ่านบทสนทนานั้นเป็นกลวิธีที่ผู้ประพันธ์ต้องจินตนาการคำพูด น้ำเสียง และวิธีการแสดงออกต่างๆ ของตัวละครเพิ่มเติมขึ้นจากประวัติศาสตร์เป็นอย่างมาก ส่งผลให้ตัวละครถูกนำเสนอให้เป็นบุคคลที่มีชีวิตชีวาขึ้นเป็นมนุษย์จริงๆ และมีลักษณะนิสัยที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการประพันธ์

๓.๒.๒.๓ การรู้จักนิสัยและทัศนคติของตัวละครจากความคิดของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเอง

ในวรรณกรรมที่นำมาศึกษา พบว่า ผู้ประพันธ์ส่วนใหญ่มักจะเลือกใช้กลวิธีสร้างตัวละครแบบนี้แสดงความรู้สึกที่แท้จริงของตัวละครพระมหาธรรมราชาในเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะ เพื่อชี้ให้เห็นความกดดัน ความทุกข์ใจและขมขื่นใจที่ต้องเสียสละยอมถูกประณาม เพื่อรักษากรุงศรีอยุธยาเอาไว้มิให้เสียหาย การใช้ความคิดคำนึงของสมเด็จพระมหาธรรมราชาเอง ช่วยแสดงทรรณะที่บทรบประพันธ์มีต่อเหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาในทางเห็นใจพระมหาธรรมราชาและแสดงความซับซ้อนทางความคิดของตัวละครได้ดี

อนึ่ง แม้กลวิธีนี้จะเป็นการนำเสนอตัวละครผ่านความคิดคำนึงของตัวละครโดยตรง แต่กลวิธีนี้ก็เป็นการสร้างตัวละครทางอ้อม เพราะที่ผู้อ่านจะต้องตีความเองว่าความคิดคำนึงดังกล่าวสะท้อนลักษณะนิสัยอย่างไรของตัวละคร และแสดงให้เห็นท่าทีของตัวละครพระมหาธรรมราชาต่อพม่าและต่อการเสียกรุงศรีอยุธยาอย่างไรบ้าง

ตัวอย่างความคิดคำนึงของตัวละครพระมหาธรรมราชาในช่วงเสียกรุงศรีอยุธยาดังกล่าวอาจพิจารณาได้จากความคิดคำนึงของตัวละครพระมหาธรรมราชาใน *ผืนแผ่นดินไผ่น้ำนี้ล้ำ แหล่งคุณ* ดังนี้

ผืนหน้าผืนศักดิ์สร้าง	ทำสัตย์
เขาร้าวจาหวาน	หวานล้อม
ยกยศพี่น้องถนัด	นับเนื่อง
เจ็บยิ่งสาวช่อม่อม	นั่งคอย
คอยวันจะเฟื่องพิน	พูนาม ไทยนา
มิใช่หลงลมลอย	เลื่อนด้วย
เราหน่อเนื้อไทยสยาม	จำนิง
ดีกว่าศึกล้างม้วย	หมดเมือง
ใจเจ็บใจยิ่งเดิน	ตือก อยู่ฮา

ชื่อว่าไทยยังเรื่อง
หากถือว่าตายตก
ดีกว่าสักดีสิ้นไซ้

อยู่ได้
เถ่าถ่าน
สูญพันธุ์^{๖๗}

ความที่ยกมานี้แสดงความรู้สึกเจ็บช้ำน้ำใจของตัวละครพระมหาธรรมราชาที่ต้องเสียเมืองพิษณุโลกให้แก่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองไปพร้อมกับแสดงให้เห็นความรักและทะนงในเชื้อชาติไทย ไม่ต้องการอยู่ใต้อาณัติของชนชาติอื่น โดยชี้ให้เห็นว่า แม้ตัวละครพระมหาธรรมราชาจะแสวงฝืนเข้าทำสัตย์สวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง แต่ในพระทัยของพระมหาธรรมราชาก็ยังคงเป็นคนไทยเต็มตัว และทรงรอคอยเวลาที่ชาติไทยจะกลับเป็นใหญ่อีก นอกจากนี้ ความคิดคำนึงของตัวละครพระมหาธรรมราชายังชี้ให้เห็นความจำเป็นในการเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองว่าทรงฝืนใจเป็นอย่างมากถึงขั้นเปรียบเทียบการเสียเมืองครั้งนี้ว่าเป็นความตาย แต่ก็ต้องทรงยอมทำเพื่อผ่อนคลายสถานการณ์มิให้ชาติไทยต้องสูญสิ้นไปหมดด้วยแสนยานุภาพของพม่า ความคิดคำนึงนี้จึงมีส่วนในการสร้างตัวละครพระมหาธรรมราชาให้เป็นตัวละครที่มีความรักชาติอย่างจริงจัง

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ใช้ความคิดคำนึงของตัวละครพระมหาธรรมราชาแสดงลักษณะนิสัยตัวละครนั้นปรากฏในนวนิยายเรื่อง *กษัตริย์* ในครั้งที่ทรงยกพระสุพรรณกัลยาให้พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเพื่อผูกสัมพันธ์ไมตรี ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงเศร้าใจเป็นอย่างมากแต่ก็ทรงมีอุดมการณ์ของวีรกษัตริย์ที่ยอมเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อชาติ จึงต้องทรงตัดสินใจยอมส่งพระราชธิดาไป ดังแสดงให้เห็นจากความคิดของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเอง ดังนี้

ลูก...ใครจะไม่รัก
ยิ่งลูกสาวคนเดียวของพ่อ!
เจ้าดอกอุบลกลางชลธิ์กว้าง
ภมรใดฤฯข้ามไปถึงได้
จะตกในหัตถ์เหี้ยวชรามิสมวัย
ชนกชนนีคนไหนต้องอาดูร
ผู้ชาย...รู้จักผู้ชาย...ยิ่งผู้ชายเยี่ยงพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง! จากวัยฉกรรจ์
จนวัยชรามิเคยร้างไร้เสนาหา หัวใจพ่อเอง ก็ร้อนผ่าวดังเพลิงผลาญ

^{๖๗} ศุกร บุณนาค, *ผืนแผ่นดินนี้ล้ำ* แหล่งคุณ, หน้า ๔๖-๔๗.

เห็นภาพธิดาน้อยในอุ้งมือมารแต่บัดนี้
 ยอดหทัยของพ่อ พ่อฤากล้าหลับเนตรสนิท
 นิมิตรร้ายจะทรมมา แต่...พ่อต้องทำ!^{๖๔}

...

ลูกเอ๋ย...พ่อรักเจ้ายิ่งสิ่งใด
 ลูกเอ๋ย...ชีวิตพ่อให้เจ้าได้ด้วยยินดี
 ลูกเอ๋ย...ประคองสมบัติของโลกนี้หาเทียบเจ้าไม่
 ลูกเอ๋ย...ยกไว้แต่แผ่นดิน!^{๖๕}

ความที่ยกมานี้ชี้ให้เห็นว่าการที่ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชยกพระสุพรรณกัลยาให้บุเรงนองนั้นมีได้ทำไปเพราะหวังผลประโยชน์ทางการเมืองโดยไม่คำนึงถึงความทุกข์ของพระราชธิดา แต่กลับแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงรักพระราชธิดามากเท่าพระชนม์ชีพ เพียงแต่ความรักชาติที่นั่นสำคัญที่สุดเหนือสิ่งอื่นใด การส่งพระสุพรรณกัลยาไปพม่าจึงถูกแปลความหมายใหม่ว่าเป็นการแสดงให้เห็นความรักชาติของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชแรงกล้าจนถึงขั้นยอมเสียสละสูญเสียพระราชธิดาที่ทรงรักใคร่เป็นอันมากไป

การที่ตัวบทวรรณกรรมต้องเลือกใช้กลวิธีการนำเสนอตัวละครผ่านความคิดคำนึงของสมเด็จพระมหาธรรมราชาเองนั้นน่าจะเป็นเพราะเหตุการณ์ทางการเมืองตั้งแต่พระมหาธรรมราชาเสียเมืองพิษณุโลกไปจนถึงการเสียกรุงศรีอยุธยาเป็นเหตุการณ์ที่ซับซ้อนวุ่นวายและเข้าใจยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทของพระมหาธรรมราชาเองยังเป็นที่กังขาอยู่มาก บทประพันธ์ที่ต้องการนำเสนอภาพตัวตนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในทางดีว่าทรงรักและหวังดีต่อชาติ จึงต้องใช้ห้วงคำนึงของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชามานำเสนอ “ทรรศนะที่แท้จริง” และอุดมการณ์ชาตินิยมอันแรงกล้าของตัวละครเพื่อจะได้สามารถโน้มน้าวให้ผู้อ่านเข้าใจตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาไปในทางดีอย่างที่ผู้ประพันธ์ต้องการได้อย่างมีพลังกว่าการใช้คำพูดของผู้เล่าตรงๆ และชัดเจนตรงประเด็นกว่าการใช้กลวิธีนำเสนอตัวละครทางอ้อมวิธีอื่น

^{๖๔} ทมยันตี, กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา, หน้า ๔๐๐.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๘.

๓.๒.๒.๔ การรู้จักนิสัยตัวละครจากลักษณะภายนอกของตัวละคร

การรู้จักลักษณะนิสัยตัวละครจากลักษณะภายนอกของตัวละครเอง คือการที่ผู้ประพันธ์ให้รายละเอียดของการแต่งกาย การแต่งหน้า ขาวของเครื่องใช้ สภาพแวดล้อม ที่สะท้อนถึงลักษณะนิสัยของตัวละคร

ตัวอย่างเช่น การเปิดตัวตัวละครขุนพิเรนทรเทพในนวนิยายเรื่อง *พ่อ* เป็นดังนี้

แสงเทียนและแสงได้จับใบหน้ายาวคมสันของชายวัยสามสิบต้น ๆ ที่แลเห็นเด่นชัดคือหน้าผากอันกว้างใหญ่และนูนออกพร้อมด้วยรอยย่นหลายเส้นซึ่งเป็นลักษณะของผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ใจคอกว้างขวาง มีความอดทนสูง สุขภาพแข็งแรงและอายุยืน ผมสีดำเข้มตัดสั้นและคิ้วคดหนายาวทำให้หน้านั้นมีชีวิตชีวาและคุ่น่าเกรงขาม ปากใหญ่ได้สัดส่วนเคี้ยวหมากช้าๆ^{๗๐}

ตอนที่ยกมานี้แสดงรูปร่างหน้าตาของขุนพิเรนทรเทพซึ่งผู้ประพันธ์ได้จินตนาการขึ้นให้สอดคล้องกับบทบาทของขุนพิเรนทรเทพในบทประพันธ์ กล่าวคือ ผู้ประพันธ์ให้ความหมายของรูปร่างหน้าตาของขุนพิเรนทรเทพว่ามีสติปัญญาเฉลียวฉลาดซึ่งสอดคล้องกับบทบาทสำคัญทางการเมืองที่ขุนพิเรนทรเทพ/พระมหาธรรมราชา/สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเป็นผู้ดำเนินการทางการทูตและวางกลยุทธ์หลายอย่างในเรื่อง คุณลักษณะใจคอกว้างขวางสอดคล้องกับบทบาทในฐานะผู้นำกลุ่มขุนนางฝ่ายเหนือ ผู้ปกครองเมืองพิษณุโลก และพระมหากษัตริย์ คุณลักษณะมีความอดทนสูงเป็นเสมือนการเตรียมการตัวละครให้มีความอดทนรับความกดดันในเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเรื่องได้อย่างมีสติ เช่น การเสียเมืองพิษณุโลกและเสียกรุงศรีอยุธยา รวมถึงความพยายามวางแผนกอบกู้เอกราชให้พระราชโอรสภายใต้ความกดดันในฐานะเมืองขึ้น ส่วนคุณลักษณะแข็งแรงและมีอายุยืนนั้นสอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ว่าตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาต้องมีอายุยืนนานและผ่านเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาถึง ๕ รัชสมัย ความแข็งแรงนั้นยังสร้างลักษณะความเป็นนักรบให้กับตัวละครขุนพิเรนทรเทพด้วย

อีกตัวอย่างหนึ่งอาจพิจารณาได้จากในนวนิยายเรื่อง *อิริราชา* ฉากที่พระวิสุทธิกษัตริย์เสด็จไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเมื่อพระมหาธรรมราชาธิราชประชวรหนัก

^{๗๐} ปองพล อดิเรกสาร, *พ่อ ภาคหนึ่ง*, หน้า ๒๓.

พระวิสุทธิกษัตริย์ทรงรำพึงถึงภาพของขุนพิเรนทรเทพในวัยหนุ่มเทียบกับภาพสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่ทรงประจวบไว้ดังนี้

พระวิสุทธิกษัตริย์เสด็จขึ้นพระแท่นลดข้างพระราชอาสน์ ถวายอภิวาทแล้วทอด
ถอนพระราชหฤทัย...ทรงจำเกือบมิได้!

บุรุษร่างสูงใหญ่ งามสมชายฉกรรจ์

ทว่า ท่าขยันแคล่วคล่องว่องไว

บัดนี้ ชูบพระองค์ละม้ายท่อนไม้แห้ง

เรียวแรงจะลืมพระเนตรยังไม่มี

สองพระโอรสเสด็จเฝ้าที่แท่นลดอีกด้าน ค่อยทูลความ

“แม่เสด็จ...”

คำเดียวแท้ๆเท่านั้น ราวกับทรงรอมาทูกลมหายพระทัย ดวงพระเนตรค่อย
กระพริบเร็วๆ พยายามลืมให้ได้ พระเนตรเฝ้า ขาว พยายามจับดวงพักตร์ โอรสขยับขาน
แจ่มใส

“สวัสดีราช!”

ในทิวโหลฐาน พระสวามีจะขานพระนามเดิมอย่างรักใคร่ วันนี้ พระสุรเสียงแหบแห้ง
เท่าไร ก็ยังดังอยู่ดี รอยแย้มพระโอษฐ์นุ่มนวล ดัง...

ออกขุนพิเรนทรเทพ คนเก่า^{๗๖}

ความที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ว่าทรงรักใคร่พระมเหสีเป็นอย่างมาก จึงมีพระทัยจดจ่ออยู่ที่พระมเหสีผู้ซึ่งหมางพระทัยกันอยู่ใน
เวลาที่ทรงพระประจวบหนัก ภาพอาการเจ็บป่วยใกล้จะสวรรคตของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ให้อารมณ์สะท้อนใจของความเปลี่ยนแปลงทางสังขารของบุรุษผู้มีพระคุณกับประเทศชาติ แต่ถูก
เข้าใจผิดทำให้ต้องประจวบอย่างโดดเดี่ยวไม่มีพระมเหสีเฝ้าดูแลใกล้ชิดจนต้องทรงฉวยหา

ในการนำเสนอภาพน่าสะท้อนใจของสังขารที่เจ็บป่วยนั้น บทประพันธ์เน้นภาพดังกล่าว
โดยนำเสนอให้ภาพความเจ็บป่วยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่ทรงมีพระวรกายกายชুব
ผอม และพระสุรเสียงแหบแห้ง ตัดกันกับภาพขุนพิเรนทรเทพวัยหนุ่มในห้วงคำนึงของพระวิสุทธิ
กษัตริย์ที่ขุนพิเรนทรเทพเคยมีร่างสูงใหญ่ และท่าทางแคล่วคล่องว่องไว ลักษณะดังกล่าวเป็นการ
สร้างตัวละครขุนพิเรนทรเทพในอดีตที่แสดงให้เห็นถึง “ความเป็นนักรบ” ที่มีร่างกายแข็งแรงและ

^{๗๖} ทมยันตี, อิริยาฎา, หน้า ๒๙๘-๒๙๙.

กระฉับกระฉ่าง ซึ่งเป็นภาพตรงข้ามกับภาพของร่างกายที่ผุพังเพราะความเจ็บป่วยในปัจจุบันซึ่งสื่อความหมายถึง “ความน่าเห็นพระทัย” ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

การพรรณนาลักษณะภายนอกของตัวละครขุนพิเรนทรเทพ/สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่ยกมานี้ จึงเป็นกลวิธีการสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านลักษณะภายนอกที่ชี้ให้เห็นธรรมชาติของบทประพันธ์ที่มีต่อตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในทางเห็นใจที่ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อประเทศชาติ และเน้นย้ำให้เห็นถึงความรักใคร่เสนาหาพระวิสุทธิกษัตริย์อย่างจริงจังตลอดพระชนม์ชีพ

การสร้างตัวละครผ่านคำบรรยายลักษณะภายนอกของตัวละคร จึงเป็นกลวิธีการสร้างตัวละครอีกวิธีหนึ่งที่สัมพันธ์กับโครงเรื่องเป็นอย่างมาก เพราะลักษณะภายนอกตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมบางเรื่องถูกสร้างให้สอดคล้องกับบทบาทของพระองค์ที่จะมีต่อไปข้างหน้า หรือไม่ก็สอดคล้องกับบทบาทของพระองค์ในอดีต

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าการสร้างตัวละครให้ผู้อ่านรู้จักลักษณะนิสัยของตัวละครทางอ้อมนั้นเป็นกลวิธีการสร้างตัวละครที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับโครงเรื่องของบทประพันธ์เป็นอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่าการเลือกใช้กลวิธีการแนะนำตัวละครทางอ้อมแบบต่าง ๆ นั้นมิได้ถูกกำหนดโดยเหตุผลเชิงสุนทรียะของผู้ประพันธ์เพื่อนำเสนอตัวละครอย่างมีชั้นเชิงแต่เพียงอย่างเดียว แต่ถูกกำหนดโดยวัตถุประสงค์ของการประพันธ์อันได้แก่การสร้างโครงเรื่องเพื่อสนับสนุนแก่นเรื่องด้วย

๓.๒.๓ การรู้จักนิสัยตัวละครจากการสร้างตัวละครอื่นขึ้นมาเทียบเคียง

นอกจากกลวิธีที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ริชมอน-เคแนนได้กล่าวถึงกลวิธีการสร้างตัวละครแบบอื่น ๆ ที่ไม่อาจจะนับได้ว่าเป็นการรู้จักตัวละครทางตรงหรือทางอ้อม หนึ่งในกลวิธีที่ว่านี้ได้แก่กลวิธีการสร้างตัวละครอื่นขึ้นมาเทียบเคียง

กลวิธีการสร้างตัวละครแบบนี้คือการสร้างตัวละครสองตัวละครขึ้นไป ที่อยู่ในสภาพเดียวกัน แต่กลับมีคุณลักษณะหรือนิสัยแตกต่างกันอย่างชัดเจน จึงสามารถชี้บ่งให้บุคลิกตัวละครที่ต้องการสร้างปรากฏให้เห็นชัดเจนขึ้น

การสร้างตัวละครด้วยวิธีการเช่นนี้พบในนวนิยายเรื่อง *ผู้ชนะสิบทิศ* ตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยและตัวละครพระมหาธรรมราชาต้องเผชิญหน้าข้าศึกพม่าที่มารุกรานเหมือนกัน แต่ตัวละครพระสุริโยทัยออกต่อกรกับข้าศึกจนสิ้นพระชนม์ ในขณะที่ตัวละครพระมหาธรรมราชาไม่กล้าต่อสู้ กลับยอมตามข้าศึกทุกอย่างเพราะเกรงแสนยานุภาพ การเทียบเคียงตัวละครแบบนี้จึงส่งผลให้ตัวละครพระมหาธรรมราชาถูกนำเสนอในด้านไม่ดีให้เป็นคนไทยผู้ฉลาดกลัว

ในตัวบทวรรณกรรมเสนอภาพการสละพระชนม์ชีพของตัวละครพระสุริโยทัยไว้ดังนี้

เบื้องนั้นพระจอมกษัตริย์สุริโยทัยแม้อยู่หัว มีจิตภักดีสวามิภักดิ์มั่นอยู่ในพระเจ้าอยู่หัว ครั้นเห็นมหันตรายพึงบังเกิดแก่พระเป็นเจ้าฉะนั้น กตัญญูในพระราชสามียิ่งกว่าชีวิตแลสิ่งอื่น ก็มีได้เกรงแก่ศาสตราวุธราชศัตรู เห็นพระราชสามีเสียที่ไม่พ้อมมือข้าศึกแล้ว ก็ใสพระคชาธารพลายทรงสุริยะกษัตริย์สือกออกรับ ให้พลายแก้วจักรรัตน์เบนพาพระมหาจักรพรรดิเบนหนีออกไปเสียจากทางใต้ แลข้างต้นของพระเจ้าแปรก็แบกเอาคชาธารพระแม้อยู่หัวถนัดพระคชาธารพระสุริโยทัยหงายหงายแห่งนเสียที่พระเจ้าแปรสำคัญแก่เครื่องนุ่งห่มเป็นชาย คงเป็นนายทหารผู้ใหญ่ผู้หนึ่ง ก็จ้วงพินด้วยพระแสงของ้าว ต้องอังสะพระสุริโยทัยขาดกระทั่งถึงราวพระถันประเทศ พระเจ้าลูกยาเธอทั้งสองจะขับช้างทรงถลันเข้ารับแต่มีทันท่วงที่^{๗๖}

ตอนที่ยกมาเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระสุริโยทัยในลักษณะ “คนไทยผู้กล้าหาญ” อย่างชัดเจน เห็นได้จากความที่พรรณนาเหตุการณ์ว่าสมเด็จพระสุริโยทัยทรง *กตัญญูในพระราชสามียิ่งกว่าชีวิตแลสิ่งอื่น* ก็มีได้เกรงแก่ศาสตราวุธราชศัตรู นอกจากนี้ด้วยทวนิยายยังเสนอภาพเหตุการณ์อย่างรวบรัดชัดเจนทำให้ได้ภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรวดเร็วโดยใช้คำกริยาที่สื่อให้เห็นจินตภาพ เช่น *ใสพระคชาธารพลายทรงสุริยะกษัตริย์สือกออกรับ ให้พลายแก้วจักรรัตน์เบนพาพระมหาจักรพรรดิเบนหนีออกไปเสียจากทางใต้ แลข้างต้นของพระเจ้าแปรก็แบกเอาคชาธารพระแม้อยู่หัวถนัดพระคชาธารพระสุริโยทัยหงายหงายแห่งนเสียที่* *จ้วงพินด้วยพระแสงของ้าว ต้องอังสะพระสุริโยทัยขาด* ทำให้ได้ภาพตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยที่ทรงยอมเสียดวงพระชนม์ชีพโดยไม่ลังเล

ในทางตรงข้าม ภาพของตัวละครพระมหาธรรมราชาที่ต้องเผชิญหน้ากับบุรณงในวรรณกรรมเรื่องเดียวกัน ถูกนำเสนอไว้ดังนี้

^{๗๖} ยาขอบ, *ผู้ชนะสิบทิศ*, หน้า ๕๒๓๗ - ๕๒๓๘.

พระมหาธรรมราชาเห็นทิวแถวพม่าที่พักม้าพักช้างเป็นแนวไปสุดสายตาระนั้น ก็ ครั้นคร้ามแก้อัธยาศัยบุเรงนอง แลตอบเป็นโวหารผูกพันน้ำใจฝ่ายหนึ่งไว้ว่า ความเมตตา แห่งท่านครั้งนี้ ทำให้อาณาประชาราษฎร์มิได้ตระหนก แลสมณะพระพุทธานามิได้ บังเกิดเศร้าหมอง ก็เป็นคุณแก่สิ่งทั้งสองนี้ยิ่งใหญ่อยู่ จะเด็ดชนเจ้าสองแควนั่งดูทัพตัวจน เย็นจึงกลับ^{๗๓}

เมื่อเปรียบเทียบกับภาพสมเด็จพระสุริโยทัยผู้กล้าหาญและภาพข้างพลายผู้รักชาติที่เสนอ ไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่าภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกนำเสนอในลักษณะตรงกัน ข้ามกับภาพคนไทยผู้กล้าหาญอย่างชัดเจน ภาพของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในนวนิยายปรากฏ เป็นภาพของกษัตริย์ผู้อ่อนแอ หวาดกลัว และยอมแพ้ศัตรูโดยง่าย ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อบุเรงนอง (จะเด็ด) แสดงให้เห็นแสนยานุภาพเพื่อบูช สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่หวาดกลัวและเจรจา กับ บุเรงนองในเชิงสรรเสริญและเป็นมิตรด้วยดีทันที

ตัวละครพระมหาธรรมราชาใน *ผู้ชนะสิบทิศ* จึงถูกสร้างให้มีบุคลิกอ่อนแอขลาดกลัวอย่าง เห็นได้ชัดจากการเทียบเคียงกับตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัย การสร้างตัวละครทั้งสองตัวละครใน ลักษณะเช่นนี้ส่งผลต่อการเทียบเคียงตัวละครเอกคือบุเรงนองกับพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ในโครงเรื่อง หลักเพื่อชี้ให้เห็นความสามารถในเชิงกลยุทธ์ของบุเรงนองที่สามารถเอาชนะตัวละคร พระมหาธรรมราชาได้โดยง่ายและไม่เสียเลือดเนื้อ

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นแล้วว่า จากข้อมูลของสมเด็จพระมหาธรรมราชาใน ประวัติศาสตร์นิพนธ์ ผู้ประพันธ์มีการเลือกใช้กลวิธีที่หลากหลายและซับซ้อนในการสร้างตัวละคร ขึ้นมาให้มีบทบาทโลดแล่นไปในบทประพันธ์และกลายเป็นมนุษย์จริงๆที่มีชีวิตจิตใจต่างจากใน ประวัติศาสตร์นิพนธ์ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชามีบทบาททั้งดีและร้ายขึ้นอยู่กับการตีความ ของบทประพันธ์เพื่อสร้างโครงเรื่องที่จะสามารถสนับสนุนแก่นเรื่องซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของการ ประพันธ์

ในหัวข้อต่อไปผู้วิจัยจะกล่าวถึงผู้เล่าและมุมมองของการเล่าเรื่อง ที่เปรียบเสมือนกล้องถ่าย ภาพยนตร์ที่ผู้ประพันธ์ใช้เลือกมุมและทิศทางที่ผู้อ่านจะได้เห็นเหตุการณ์ในมุมต่างๆ การเลือก

^{๗๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๘๕ - ๕๒๘๖.

“มุมมอง” ด้วยวิธีการดังกล่าวส่งผลต่อภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ต่างกัน
 ในวรรณกรรมแต่ละเรื่องด้วย ดังจะกล่าวต่อไป

๓.๓ การเลือกใช้ผู้เล่า (narrator) และมุมมองของการเล่าเรื่อง (focalization)

ในการวิเคราะห์เรื่องเล่า นักวรรณกรรมแนวศาสตร์เรื่องเล่าหันเหความสนใจจากการพินิจดู
 บทบาทของผู้แต่ง (author) และมุมมอง (point of view) มาสนใจบทบาทของผู้เล่า (narrator)
 มุมมอง (focalization) ของการเล่าเรื่อง และเสียงเล่า (narrative voice) เพื่อให้สามารถเข้าถึงความ
 ลุ่มลึกและแยบยลของวรรณกรรมได้มากขึ้น^{๗๔}

การใช้กลวิธีการเล่าเรื่อง ได้แก่การเลือกผู้เล่าและมุมมองของการเล่าเรื่องที่แตกต่างกันนั้น
 เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งที่บดบังประพันธ์แต่ละเรื่องให้นำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระ
 มหาธรรมราชาให้แตกต่างกัน เพราะกลวิธีทั้งสองประการนี้เป็นเสมือนการเลือกวิธีการและทิศทาง
 ในการรับรู้เรื่องเล่าของผู้อ่านที่ต่างกันในวรรณกรรมแต่ละเรื่อง

ผู้วิจัยจะกล่าวถึงกลวิธีการเล่าเรื่องของวรรณกรรมในกลุ่มข้อมูลแยกตามประเด็นต่อไปนี้

๓.๓.๑ การเลือกใช้ผู้เล่า (narrator) ต่างประเภท

ผู้เล่า (narrator) หมายถึง ผู้ที่ปรากฏตัวอยู่ในตัวบทและเป็นผู้เล่าเรื่องราว ในเรื่องเล่าแต่ละ
 เรื่องจะต้องมีผู้เล่าเรื่องที่อยู่ในระดับเดียวกันกับผู้อ่าน/ชม/ฟังเรื่องเล่าอยู่เสมอ ในเรื่องเล่าเรื่อง
 เดียวกันอาจจะมีผู้เล่า (narrator) และผู้อ่าน/ชม/ฟัง (narratee) หลายคนก็ได้^{๗๕} ผู้เล่า (narrator)
 ไม่ใช่ผู้ประพันธ์ (author) เพราะผู้เล่าเรื่องไม่จำเป็นต้องเป็นตัวผู้แต่งเองเสมอไป ในวรรณกรรม
 บางเรื่อง ผู้แต่งอาจจะเป็นผู้ชายแต่ผู้เล่าเป็นผู้หญิง ผู้แต่งเป็นผู้ใหญ่ ผู้เล่าเป็นเด็ก หรือแม้แต่
 ผู้เล่าเป็นสัตว์ก็ได้ การเลือกผู้เล่าที่แตกต่างกันเป็นกลวิธีการนำเสนอเรื่องที่ต่างกัน เพราะผู้เล่าจะ
 เป็นตัวควบคุมความรู้เรื่องราวของผู้อ่านได้ เช่น ในนวนิยายเรื่อง *ข้างหลังภาพ* ของศรีบูรพา

^{๗๔} ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, “มุมมองและเสียงเล่าในวรรณกรรม” ใน *อ่าน (ไม่)เอาเรื่อง* (กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๕๕), หน้า ๗๔-๗๕.

^{๗๕} Gerald Prince, *A Dictionary of Narratology*, p.66.

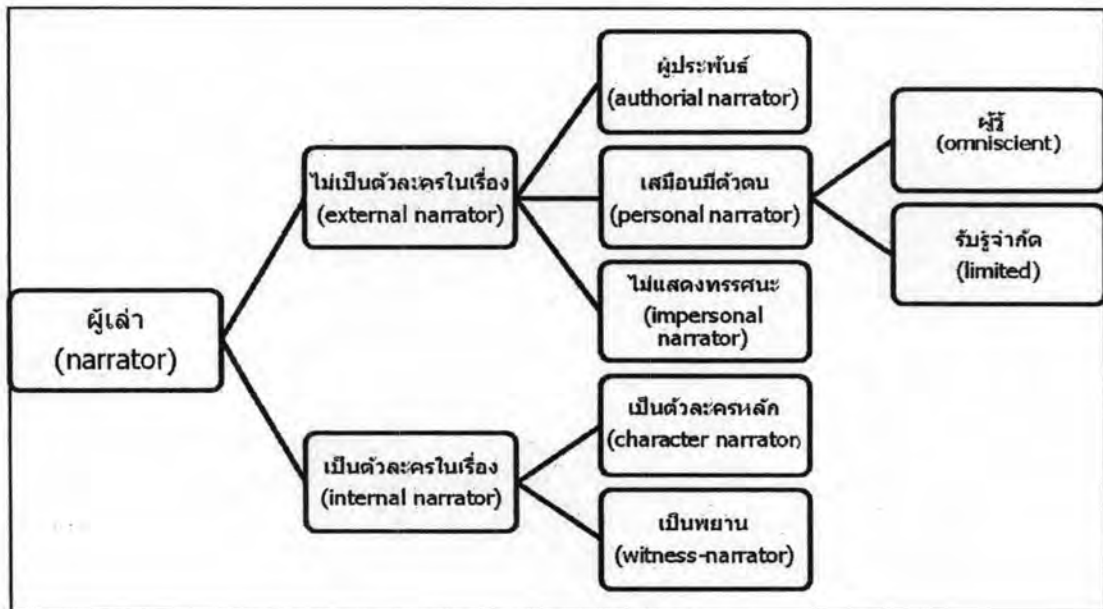
กำหนดให้คนพพรเป็นผู้เล่าเรื่อง ผู้อ่านก็จะถูกจำกัดให้รับรู้เฉพาะความรู้สึกของนพพร แต่ไม่สามารถรับรู้ความรู้สึกของม.ร.ว.กীরติได้^{๖๖}

ตามทฤษฎี ผู้เล่าแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ผู้เล่าที่เป็นตัวละครในเรื่อง (internal narrator) และผู้เล่าที่ไม่ใช่ตัวละครในเรื่อง (external narrator) ผู้เล่าที่เป็นตัวละครในเรื่องอาจแบ่งได้อีกเป็น ผู้เล่าเรื่องที่ตนเองประสบมา หรือผู้เล่าที่เป็นตัวละครหลัก (character narrator) คือผู้เล่าเรื่องของตนเอง และผู้เล่าที่เป็นพยาน (witness-narrator) คือผู้เล่าที่รับรู้สิ่งที่ตัวละครอื่นประสบแล้วนำมาเล่า ส่วนผู้เล่าที่ไม่ใช่ตัวละครในเรื่องนั้นแบ่งได้เป็น ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ (authorial narrator) คือผู้เล่าที่เรียกตัวเองว่า “ผู้เขียน” หรือ “ข้าพเจ้าผู้เขียน” คอยวิพากษ์วิจารณ์ชีวิตของตัวละครทุกตัว ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตน (personal narrator) คือผู้เล่าที่ปรากฏเฉพาะเสียงเล่าวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ในเรื่อง แต่ไม่ปรากฏตัวตน ไม่ใช่สรรพนามว่า “ข้าพเจ้า” ซึ่งอาจแบ่งย่อยได้อีกเป็นผู้เล่าเสมือนมีตัวตนแบบผู้รู้ (omniscient) ที่หยั่งรู้อดีต ปัจจุบัน อนาคตของตัวละครทุกตัว และผู้เล่าเสมือนมีตัวตนแบบรับรู้จำกัด (limited) ซึ่งรู้ความเป็นไปและความรู้สึกนึกคิดของตัวละครตัวเดียว และผู้เล่าแบบไม่แสดงทรรศนะของตน (impersonal narrator / objective / camera eye) คือผู้เล่าที่บรรยายเฉพาะภาพที่เห็นแต่ไม่เข้าไปในความคิดของตัวละคร^{๖๗}

จากประเภทของผู้เล่าข้างต้น อาจสรุปเป็นแผนภูมิแสดงประเภทของผู้เล่าได้ดังนี้

^{๖๖} อีราวดี ไตลิ่งคะ, ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง, หน้า ๓๑.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑ - ๔๐.

แผนภูมิ ๗ แสดงประเภทของผู้เล่าตามทฤษฎีศาสตร์เรื่องเล่า

พิจารณาจากกลุ่มข้อมูล พบว่าวรรณกรรมแต่ละเรื่องเลือกใช้ผู้เล่าแบบไม่ใช่ตัวละครในเรื่อง (external narrator) ทั้งสิ้น โดยอาจจำแนกได้เป็น ๒ แบบ คือ

๓.๓.๑.๑ ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ (authorial narrator)

ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์คือ ผู้เล่าเรื่องที่ไม่ใช่ตัวละคร แต่เรียกตัวเองว่า “ข้าพเจ้าผู้เขียน” หรือ “ผู้เขียน”^{๗๔} ผู้เล่าประเภทนี้พบใน เพลงยาวอุโฆษยาวสาน ของจินตนา ปิ่นเฉลียว นวนิยายเรื่อง พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี ของกาญจนา นาคันทน์ กษัตริยา ดอน แก้วกษัตริยา และ อธิราช ของทมยันตี ในนวนิยายกลุ่มนี้ ผู้เล่ามิได้ปรากฏเพียงแต่เสียงเล่าเท่านั้น แต่ผู้เล่ามีตัวตน มีบทบาทในการวิจารณ์ ชำระ และแสดงความเห็นต่อประวัติศาสตร์รวมทั้งมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อ่านในฐานะ “ผู้ฟังเรื่องเล่า” (narratee) แทรกไปตลอดเรื่อง เช่น ในนวนิยายเรื่อง กษัตริยา ดอน แก้วกษัตริยา และ อธิราช ของทมยันตี ซึ่งแต่งเป็นชุดต่อเนื่องกัน ปรากฏผู้เล่าที่กล่าวถึงวิธีการรวบรวม ชำระเอกสารประวัติศาสตร์ และแนวทางการใช้ภาษาอย่างผู้เล่าที่มีตัวตน และมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อ่านอย่างเห็นได้ชัด แม้จะละคำว่า “ผู้เขียน” หรือ “ข้าพเจ้า” ไว้ก็ตาม เช่น

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

จาก 'กษัตริยา' ได้เล่าถึงพระนเรศยามเยาว์พระชันษา ว่าทรงมีมหาดเล็กเด็กชามากมาย ฉะนั้น ในวันที่เสด็จคืนมา 'เด็ก' เหล่านั้นย่อมเติบโตใหญ่ อายุไล่เลี่ยกับพระองค์ หลายคนก็ทรงเล่นด้วยนั้น ทำให้ทรงทราบอชญาศัย หัวหาญ ว่องไว ถ้าฝึกให้จะได้ดี จากตรงนี้ทำให้ 'พออ่านได้' ทหารคู่พระทัย

พระชัยบุรี พระศรีธมมรัตน์ พระราชมนู
ปรากฏในหน้าประวัติศาสตร์ได้อย่างไร^{๙๙}

...

ศึกยั้งเชิง

ปีพุทธศักราช ๒๑๑๗

ถ้าใครอ่าน 'กษัตริยา' มาแล้ว จะทราบว่าพม่ากับกรุงศรีสัตตนาคนหุต คือล้านช้าง มีข้อพิพาทกันรุนแรงติดต่อก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา จะย่อความให้พอเข้าใจ ดังนี้...^{๑๐๐}

...

การตอนนี้จะเล่าไปตามเนื้อผ้า คือยึดพงศาวดารเป็นแกนเรื่อยๆไป ยกเว้นข้อสอดแทรกอันจะยกตามหนังสือเล่มอื่นบ้าง^{๑๐๑}

จากความที่ยกมานี้ ปรากฏบทบาทของผู้เล่าที่ เป็นผู้ประพันธ์ให้เห็นชัดเจน ได้แก่ การบรรยายว่า (ผู้ประพันธ์) ได้เล่าถึงพระนเรศยามเยาว์พระชันษาไว้แล้วในนวนิยายเรื่อง กษัตริยา และ (ผู้ประพันธ์) จะย่อความเรื่องราวการพิพาทระหว่างพม่ากับศรีสัตตนาคนหุต หรือ (ผู้ประพันธ์) จะเล่าเรื่องราวตอนนี้ไปตามพงศาวดาร เป็นต้น แสดงว่านวนิยายเรื่องนี้ใช้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ แต่การที่ไม่ปรากฏคำว่า "ผู้เขียน" หรือ "ข้าพเจ้า" อยู่ในเนื้อเรื่องอย่างที่ไหว้ในนิยามของผู้เล่าประเภทนี้ เป็นเพราะว่าผู้เขียนละสรรพนามบุรุษที่หนึ่งที่ใช้แทนตัวผู้เขียน

ส่วนนวนิยายเรื่อง พระพี่น้องสุพรรณกัลยาณี ของกาญจนา นาคนนท์นั้นเล่าเรื่องในลักษณะที่ซับซ้อนกว่านวนิยายของทมยันตี แต่ก็ปรากฏผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ปะปนอยู่ด้วย กล่าวคือนวนิยายเรื่องนี้ใช้ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนเล่าเรื่องตามปกติเหมือนที่พบในนวนิยายเรื่องอื่นๆโดยแบ่งเนื้อเรื่องออกเป็นบทๆ แต่ในตอนท้ายของแต่ละบท บทประพันธ์จะย้ายฉากมาในปัจจุบันที่วัดพระพุทธรบาทเขารวก แล้วเสนอบทสนทนาของผู้เขียนกับหลวงปู่โง้ง ถึงรายละเอียดของเนื้อหา

^{๙๙} ทมยันตี, อธิราชฯ, หน้า ๔๙.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๕.

คติธรรม และวิพากษ์วิจารณ์ประวัติศาสตร์แต่ละตอน นวนิยายเรื่องนี้จึงอาจจัดเป็น “เรื่องเล่าแบบซ้อนกรอบ” (frame narrative)^{๕๒} ทำนองเดียวกับนิทานพันหนึ่งราตรี

ในเนื้อหาส่วนที่หลงปู่โง่สนทนากับผู้เล่าที่เป็นตัวผู้เขียนนี้ ได้ให้รายละเอียดและแสดงทัศนคติเกี่ยวกับเนื้อเรื่อง ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการเล่าเรื่องด้วย ผู้เล่าในส่วนของกรอบที่ซ้อนอยู่ภายนอกนี้จึงมีลักษณะเป็นผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

วัดพระพุทธรบาทเขารวก

“หลวงปู่เจ้าคะ ใจคอเจ้าบุเรงนองน่าจะให้เจ้าหญิงน้อย ๆ ของเรากับพระอนุชาตัวน้อย ๆ เดินไปเมืองหงสาวดีเจียวหรือคะ”

“ทหารทั้งหลายก็ต้องเดินกันทั้งนั้น” หลวงปู่ผู้รจนาเรื่องนี้ตามฝันในญาณของท่านชี้แจงแก่ข้าพเจ้า

“ข้างมามีตั้งมากมาย จะให้เจ้านางของเรานั่งไม่ได้เจียวหรือคะ”

“เจ้าไม่รู้ ข้างมานั้นเขาบรรทุกสัมภาระในการสงคราม ปืนผาหน้าไม้ทั้งปวงยังไม่หมด เขายังใช้ให้พวกเราที่เป็นเชลยชนของให้เขไปอีก ปืนในเมืองไทยที่เราซื้อจากฝรั่งบ้าง หล่อเองบ้าง เขาขนไปเกือบเกลี้ยงเมือง พระเจ้าอยู่หัวท่านทูลขอไว้เขาก็ไม่ยอม บอกว่าจะเอาไว้รบกับใคร กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองขึ้นของพม่าแล้วใครจะกล้ามารบกวน ถ้าใครมารบกวน ท่านจะจัดการเอง ไม่ต้องห่วง”^{๕๓}

จะเห็นว่า เรื่องเล่าในส่วนที่เป็นกรอบที่ซ้อนอยู่ภายนอกใช้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ชัดเจนโดยการแทนตัวผู้เล่าว่า “ข้าพเจ้า” และยังโยงใยสัมพันธ์กับเรื่องเล่าชั้นในที่เล่าเรื่องประวัติศาสตร์ด้วยการวิพากษ์วิจารณ์และขยายความเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ผ่านบทสนทนาระหว่างผู้เล่ากับตัวละคร หลวงปู่โง่ด้วย

พิจารณาการกล่าวถึงตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ในนวนิยายทั้งสามเรื่อง พบลักษณะร่วมที่สำคัญคือ ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์จะแสดงความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจสมเด็จพระมหาธรรมราชา และกล่าวถึงสมเด็จพระมหาธรรมราชาอย่างเคารพยกย่อง แม้ว่าในเนื้อหาจะมีการวิพากษ์วิจารณ์และเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในทางไม่ดีอยู่บ้าง แต่การเสนอภาพไม่ดีจะกระทำผ่านผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตน มิใช่ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์

^{๕๒}Gerald Prince, *A Dictionary of Narratology*, p.33 ระบุว่า frame narrative หมายถึง เรื่องเล่าที่เรื่องเล่าอื่น ๆ ถูกผนวกเข้ามาด้วย เรื่องเล่าหนึ่งทำหน้าที่เสมือนเป็นกรอบเพื่อให้ฉากกับเรื่องเล่าอีกเรื่องหนึ่ง

^{๕๓}กาญจนา นาคันทน์, *พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี*, หน้า ๙ - ๑๐.

ตัวอย่างการเล่าเรื่องสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ เช่น ในนวนิยายเรื่อง *กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา* ในตอนที่ตัวละครพระมหาธรรมราชาเข้าสวามีภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง และพาพระนเรศวรไปหงสาวดี ผู้เล่าได้ให้ความเห็นว่า

การเสด็จไปสู่หงสาวดีคราวนี้ พงศาวดารบางฉบับกล่าวว่า...ทรงพาพระนเรศวรราชบุตรเสด็จขึ้นไปถึงเมืองหงสาวดี...

ฉะนั้นพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง จึงเคยทรงพบ พระนเรศหรือพระนเรศวรมาแต่ทรงพระเยาว์ กับน่าจะทรงโปรดเพราะ...เห็นแวว...อะไรบางอย่าง...

...

การนำข้อปลีกย่อยต่าง ๆ มาเรียบเรียงร้อย ก็เพื่อให้สนุก และคิดหาเหตุผลมาเล่าให้สอดคล้อง พอเป็นไปได้ แต่หากจะมีผู้ใดมีความเห็นเป็นอย่างอื่นก็มีเป็นไร เนื่องด้วยต้องการให้ 'อ่านประวัติศาสตร์ไทยให้รู้เรื่อง' บ้างเท่านั้น ยิ่งนำมาถกเถียงกัน ควรจะยิ่งดี

...

พระมหาธรรมราชา ขุนศึกผู้จัดเจน 'อ่าน' เกมการเมืองระหว่างประเทศขณะนั้น ทะลุปรุโปร่ง ในยามนั้นย่อมมีใคร 'ยิ่งใหญ่' เกินพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง

ลุ่มน้ำอริวัตต์ทั้งหมดอยู่ในพระราชอำนาจ

แลยังอาจเอื้อมถึงล้านนา ต่อไปคือล้านช้าง

ไทย...อยู่กลาง...จะเหลืออะไร?

การผูกพันไมตรีไว้ จะบรรเทาภัยย่อยยับ...

วันนี้มิใช่วันของเรา ควรยังยอ

ผู้ที่สืบสานต่อ คือพระโอรส

ถ้าตอนนั้นพระนเรศวรพระชนม์มราว ๑๐ - ๑๑ พระเอกาทศรถก็ยังทรงพระเยาว์มากนัก ผู้ที่จะสืบทอดพระปณิธานได้ มีพระองค์เดียว แล้วใครว่าพระมหาธรรมราชาผิด?

...ศึกกระชั้น กำลังน้อย ลาดล่อ

รอดต่อ รวมพลหาญ มองการได้สบช่อง

จ้องโจมจู่บ่าดู คู่ชั้นเชิงจงดี...

พระมหาธรรมราชา ฝ่ายเสนาธิการวางกลการศึกยึดเยื่อ ถอยหนึ่งก้าวไปตั้งหลักให้มัน เพื่อ...วันข้างหน้า!^{๕๔}

เนื้อเรื่องในส่วนนี้ใช้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ เห็นได้จากการเผยแพร่กระบวนการประพันธ์ (พงศาวดารบางฉบับกล่าวว่า... , การนำข้อปลีกย่อยต่าง ๆ มาเรียบเรียงร้อย ก็เพื่อให้สนุก และคิด

^{๕๔} ทมยันตี, *กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา*, หน้า ๒๓๗ - ๒๔๑.

หาเหตุผลมาเล่าให้สอดคล้อง) และปฏิสัมพันธ์โดยการตั้งคำถามเชิงวาทศิลป์กับผู้อ่าน (ไทย...อยู่กลาง...จะเหลืออะไร? แล้วใครว่าพระมหากษัตริย์ราชามีผิด?) ซึ่งแสดงถึงความมีตัวตนของผู้เล่า เนื้อหาของเรื่องแสดงความเข้าใจการกระทำของตัวละครสมเด็จพระมหากษัตริย์ว่า การยอมอ่อนน้อมต่อหงสาวดี ในขณะที่พระเจ้าบุเรงนองมีอำนาจนั้นเป็นวิธีคิดที่แยบยลและจัดเจนอย่างเสนาธิการ ทั้งยังแก้ต่างให้ว่าการยอมอ่อนต่อข้าศึกเพื่อผลประโยชน์ในระยะยาวของสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชานั้นไม่ใช่ความผิด แต่เป็นการมองการณ์ไกลกว่าผู้อื่น

ส่วนใน พระที่นั่งสุพรรณหงส์ นั้น ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์กล่าวถึงตัวละครสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชไว้เพียงแห่งเดียว แต่ก็กล่าวถึงอย่างเคารพในฐานะพระเจ้าอยู่หัว ผ่านคำพูดของหลวงปู่โง่ซึ่งแม้จะเป็นผู้เล่าที่เป็นตัวละครในเรื่อง แต่ก็สัมพันธ์โดยตรงกับผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ เพราะวาทประพันธ์เสนอเรื่องให้หลวงปู่โง่กับผู้ประพันธ์สนทนากัน ดังนี้

“เจ้าไม่รู้ ช่างมันนั้นเขาบรรทุกสัมภาระในการสงคราม ปีนผาหน้าไม้ทั้งปวงยังไม่หมด เขายังใช้ให้พวกเราที่เป็นเชลยชนของให้เขานึก ปีนในเมืองไทยที่เราซื้อจากฝรั่งบ้าง หล่อเองบ้าง เขาขนไปเกือบเกลี้ยงเมือง พระเจ้าอยู่หัวท่านทูลขอไว้เขาก็ไม่ยอม บอกว่าจะเอาไว้รบกับใคร กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองขึ้นของพม่าแล้วใครจะกล้ามารบกวน ถ้าใครมารบกวน ท่านจะจัดการเอง ไม่ต้องห่วง”^{๔๔}

การที่วรรณกรรมข้างต้นใช้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์เล่าเรื่องสมเด็จพระมหากษัตริย์เฉพาะในด้านดีและเคารพนบเนียนเป็นอย่างมากนั้น น่าจะเป็นเพราะผู้ประพันธ์ทั้งสองมีแนวโน้มจะเชื่อมโยงผู้ประพันธ์เข้ากับตัวผู้ประพันธ์ในชีวิตจริง แม้ตามทฤษฎีจะบ่งชี้ว่าผู้เล่าเรื่องแบบผู้ประพันธ์มิใช่ตัวผู้ประพันธ์เองเสมอไป แต่ลีลาการเล่าเรื่องของผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ของทมิฬยันตีและกาญจนาก็ชวนให้เชื่อมโยงไปถึงตัวผู้ประพันธ์ที่เป็นบุคคลจริงในโลกภายนอกบทประพันธ์ได้มาก เพราะมีการพาดพิงถึงกระบวนการแต่ง การชำระประวัติศาสตร์ เหตุการณ์อื่น ๆ ที่ตัวผู้ประพันธ์เป็นตัวละคร และวรรณกรรมเรื่องอื่นที่ผู้ประพันธ์คนเดียวกันแต่ง ผู้ประพันธ์จึงน่าจะต้องการใช้ผู้เล่าประเภทนี้เพื่อหมายถึงตัวผู้ประพันธ์เอง

ด้วยเหตุนี้ ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ทั้งสองจึงไม่น่าจะต้องการกล่าวถึงบุรพกษัตริย์ไทยอย่างสมเด็จพระมหากษัตริย์ราช ผู้เป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในทางไม่ดีด้วย

^{๔๔}กาญจนานาคันนันทน์, พระที่นั่งสุพรรณหงส์, หน้า ๙ - ๑๐.

“เสียงเล่า” ของตนเอง อันจะชวนให้ผู้อ่านเข้าใจว่าตนลบหลู่ จึงหลีกเลี่ยงไปแสดงความเห็นวิพากษ์วิจารณ์ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านทางผู้เล่าแบบอื่นหรือมุมมองของตัวละครอื่นแทน ดังพบว่า ใน พระพิณางสุพรรณกัลยาณี มีการกล่าวถึงตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในทางไม่ดีบ้าง แต่กล่าวผ่านวิธีการเล่าเรื่องแบบอื่นๆ เช่น กล่าวบริภาษตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่าทรยศต่อชาติผ่านคำพูดของตัวละครสมเด็จพระมหินทราธิราช ซึ่งไม่ใช่ตัวละครเอกที่บทประพันธ์ชื่นชม คำพูดดังกล่าวเห็นได้จากคำกล่าวแสดงความเห็นใจพระสุพรรณกัลยาณีว่า *“นำสงสารพระเจ้าหลานองค์หญิงยิ่งนัก ‘พ้อมันทรยศ ลูกกลับต้องมารับกรรม เวรกรรมอะไรหนอ’”*^{๔๖}

จึงอาจกล่าวได้ว่า การใช้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ (authorial narrator) เป็นกลวิธีที่วรรณกรรมในกลุ่มข้อมูลส่วนใหญ่เลือกใช้เพื่อนำเสนอภาพตัวตนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านดีและเคารพยกย่องโดยเฉพาะ เพื่อให้เชื่อมโยงไปถึงความจงรักภักดีและสำรวมในการกล่าวถึงบุคคลในประวัติศาสตร์ของผู้ประพันธ์ในชีวิตจริง การเลือกใช้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์จึงน่าจะมีนัยสำคัญต่อการนำเสนอภาพตัวตนสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านดี

อย่างไรก็ดี วรรณกรรมบางเรื่องที่เขียนในรูปแบบวรรณคดีโบราณที่มีการเล่าเรื่องก็มีลักษณะที่อาจจัดได้ว่าเป็นการเล่าเรื่องโดยผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ด้วย เพราะพบขบขันการไหว้ครูและการเกริ่นนำซึ่งบ่งชี้ตัวตนของผู้เล่าที่เป็นผู้ประพันธ์ในตอนต้นเรื่อง ดังที่ปรากฏใน *เสภาพระราชพงศาวดาร เณริมเกียรติ์กษัตริ์คำฉันท์ ลิลิตนเรศวร และ ผีนแผ่นดินไผ่น้ำนี้ล้ำ* แหล่งคุณ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(เสภาพระราชพงศาวดาร)

จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงศักดิ์
เฉลิมวงศ์มังกุฎอุษยา

มหากักรพรรดิราชนาถนาถา
บำรุงราษฎร์ศาสนาให้ถาวร^{๔๗}

(ลิลิตนเรศวร)

ตัวข้าบาทลิลิต แต่งลิลิตกลอนสาร ให้ลูกหลานรำลึก นึกถึงคุณทรงเดช ที่ปกแผษ
ครอบเกล้า คอยเฝ้าเป่าภัยพาล ประทานไทเป็นไท บุญญาบันดาลให้ เสนียดไร้ แรงเกษม
มานา^{๔๘}

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๔๗} กรมศิลปากร, *รวมบทนิทานเห่กล่อมและสุภาษิตของสุนทรภู่*, หน้า ๕๔๑.

^{๔๘} ชุมพร แสนเสนา, *ลิลิตนเรศวร*, หน้า ๓.

แต่หลังจากการเกริ่นนำตอนต้นเรื่องแล้ว ในส่วนที่เป็นเนื้อหาของวรรณกรรมกลุ่มนี้ก็ไม่ปรากฏผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์แบบที่ปรากฏใน กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา อธิราช และ พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี เลย ในขอบเขตของเนื้อหานั้น ผู้เล่ามิได้มีการสนทนากับผู้ฟังเรื่องเล่า กล่าวถึงกระบวนการแต่ง หรือแสดงตัวคนออกมานอกเหนือไปจากการวิจารณ์เหตุการณ์แทรกในบางครั้ง อาจพิจารณาลักษณะของผู้เล่าในเนื้อหาของวรรณกรรมกลุ่มนี้ได้จาก ลิลิตนเรศวร ที่เล่าเรื่องสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชและพระวิสุทธิกษัตริย์ในครั้งที่ทรงต้อนรับพระนเรศวรกลับจากหงสาวดี ดังนี้

สององค์เห็นลูกแก้ว	กลอยใจ
ต่างกอดยอเนื้อไข	ปลาบปลื้ม
ปิตินลเนตรไหล	พลางคร่ำ ครวญเฮย
เทพพิโยคฟ้าครีမ်	ครีกครื้นรับขวัญ
จาบัลย์จนแม่เจ้า	อกกรวง
พระชนกสุดแหนหวง	ดั่งแก้ว
ดวงเนตรจากหอหลวง	วังเจียบ เย็นนา
อกผากเหมือนดั่งแห้ว	ตากแล้ง ลานสวน
ครวญครางรำหกฟ้า	เป่นรอง ลูกเอย
กินคำเลือดตานอง	หลังล้น
เสียเมืองและเสียสอง	สุดสวาท ไปพ่อ
เหลืออดเมืองถูกปล้น	ลูกน้อยพลอยผสม ^{๔๔}

จะเห็นได้ว่า ผู้เล่าบรรยายกิริยาอาการและความรู้สึกของตัวละครไปตามลำดับว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชและพระวิสุทธิกษัตริย์ทรงทอดพระเนตรเห็นพระนเรศวรแล้วทรงสวมกอดพระราชโอรสด้วยความปลาบปลื้ม ท้องฟ้ามีดครีမ်แสดงให้เห็นว่าเทพดาต้องการรับขวัญพระนเรศวร แล้วสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชและพระวิสุทธิกษัตริย์ก็คร่ำครวญถึงความโศกเศร้าในคราวที่พระนเรศวรจากไป การบรรยายกิริยาอาการและพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกที่ยกมานี้ไม่มีการแสดงตัวตนของผู้เล่าปะปนเลย ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการใช้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ในตอนเปิดเรื่องและปิดเรื่องในวรรณกรรมกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นไปตามขนบของการประพันธ์วรรณคดีไทยเท่านั้น วรรณกรรมกลุ่มนี้มีเส้นแบ่งระหว่างผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์กับผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนชัดเจนในส่วน

^{๔๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

ของการเกริ่นนำเรื่องกับเนื้อเรื่อง ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์จึงมิได้มีบทบาทต่อการเล่าเรื่องทั้งเรื่องเสมอไป ผู้วิจัยจึงมิได้จัดว่าวรรณกรรมกลุ่มนี้ใช้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยพบวรรณกรรมบางเรื่องใช้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์เสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านไม่ดีด้วย ได้แก่ ใน เพลงยาวอุยฺชยาวสาน เสนอว่าทรงเป็นกษัตริย์ที่มีโมหะและโทสะทำให้บ้านเมืองเสียหาย แต่ในส่วนที่วิพากษ์วิจารณ์ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชานั้นไม่ปรากฏเสียงเล่าที่ตำหนิตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาตรง ๆ โดยผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์เลย ด้วยทกกลับกล่าวเป็นเชิงแนะที่ผู้อ่านจะต้องตีความและเชื่อมโยงกับแก่นเรื่องเอง ดังพบความในบทประพันธ์กล่าวว่า

๑๙๗. เสมือนเร่งเหตุร้ายให้อุบัติ	แถลงรัฐเห็นสมอารมณ์มั่น
ธรรมราชามหินทราชวิวาทกัน	จนถึงขั้นรบรับไทยกับไทย
๑๙๘. พระมหินทร์และพระไชยเชษฐา	หมายขย้าธรรมราชาให้ตักสย
ออกอุบายย้ายพยู่ให้สู่ทรงชัย	พระแจ้งในกลศึกนิกโกธธา
๑๙๙. มอญจึงยุพิษณุโลกพิโยคยาตรา	ไปเป็นประเทศราชชาติหงสา
แล้วร่วมกันสรรพพหลยกผลมา	หมายเข้าคร่าอุรุษยับกับม้อมอญ
๒๐๐. พระมหินทรียนศึกนิกอะคัก	ทูลพระจักรพรรดิลาบวชมาก่อน
เชิญบัญชาการรักษาทพระนคร	จัดนิกรฉลาดรับทัพทุกทาง
๒๐๑. ศีกหงสา-อุยฺชยาเพลานั้น	ปีสองพันหนึ่งร้อยสิบเอ็ดอ้าง
พงศาวดารจารเลศเหตุระคาง	เป็นศึกสร้างความเศร้าแก่เผ่าไทย
๒๐๒. สงครามโหดโหดเผชิญเกินจะกล่าว	ทุกครั้งคราวคิดพาน้ำตาไหล
อนาถสุดอุยฺชยาลือชาชัย	“ปราบไม่ได้” ดังสมญาถึงคราวจม ^{๑๐}

ความที่ยกมานี้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่สมเด็จพระมหินทราธิราชรบกับสมเด็จพระมหาธรรมราชาและสมเด็จพระมหาธรรมราชา ก็ไปพาทัพมอญมาร่วมตีกรุงศรีอยุธยาจนเกิดเป็นสงครามอันโหดร้ายที่สิ้นคลอนความมั่นคงของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งทำให้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ในฐานะคนไทยรู้สึกเศร้าใจเป็นอย่างมาก ดังแสดงอาการสะท้อนใจของผู้เล่าไว้ในดับทว่า “ทุกครั้งคราวคิดพาน้ำตาไหล”

^{๑๐}จินตนา ปิ่นเฉลียว, เพลงยาวอุยฺชยาวสาน, หน้า ๘๔-๘๗.

ความตอนนี้เป็นข้อยกเว้นแห่งเดียวที่พบในกลุ่มข้อมูลว่ามีการใช้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ กล่าวถึงสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านไม่ดี แต่ในเนื้อหาที่ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์จะกล่าวตำหนิตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาโดยตรงเลย กลับเล่าเรื่องไปเรื่อยๆตามลำดับแล้วจึงสรุปความรู้สึกของตนในตอนท้ายว่าเสียใจที่กรุงศรีอยุธยาจะต้องล่มสลายไป อีกทั้งมีการอ้างอิงว่า เหตุการณ์นี้มีบันทึกไว้ในพงศาวดาร ซึ่งเป็นการสร้างระยะห่างระหว่างตัวผู้เล่ากับเหตุการณ์ว่าผู้เล่ามิได้กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ด้วยตนเอง เพียงแต่อ้างอิงจากพงศาวดารเท่านั้น ผู้ฟังเรื่องเล่า (narratee) หรือผู้อ่านที่จะรับรู้ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านไม่ดีได้นั้นต้องอาศัยการตีความเชื่อมโยงจากแก่นเรื่องที่ว่าด้วยความล่มสลายของบ้านเมืองจากความ “โลภ ริษยา แค้น อาฆาต” ของผู้ใหญ่ในบ้านเมืองเอง

นอกจากนี้ เมื่อถึงคราวเสียกรุงและจะต้องกล่าวตำหนิคนไทยที่ทำให้เสียกรุงศรีอยุธยา ผู้เล่าก็เลือกที่จะหันไปตำหนิตัวละครเจ้าพระยาจักรีแทนที่จะเป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชาและสมเด็จพระมหินทราธิราช ดังนี้

๒๑๔. สูญสิ้นแล้วเอกราชที่ชาติหวง	เพราะไทยลงไทยลับจึงดับลม
ใช้อุบายถ่ายเทด้วยเล่ห์ลม	ไทยจึงล้มลงม้วยด้วยมือไทย
๒๑๕. พระยาจักรีที่พม่าเอามาเลี้ยง	ถูกล้อมเกลี้ยกล้อมกลับล่าฆ่าไทยได้
เสียแผ่นดินสิ้นชื่อฝีมือไทย	หนอนบ่อนไส้ส่อเห็นเป็นสาชก
๒๑๖. หากเรากล้าสามัคคีไม่มีหย่อน	ทวยนาครหรือจะช้ำน้ำตาตก
ฝีมือไทยไกรเกินไซ้เย็นยก	ที่ซ้ำอกก็เพราะว่าแตกสามัคคี ^{๕๑}

จะเห็นว่าในกรณีของเจ้าพระยาจักรีกลับถูกผู้เล่ากล่าวตำหนิโดยตรงว่าเป็นหนอนบ่อนไส้ และเป็นฝีมือของคนไทยอย่างเจ้าพระยาจักรีเองที่ทำให้เสียแผ่นดิน แสดงว่าผู้เล่ามีมาตรฐานที่ต่างกันในการกล่าวตำหนิตัวละคร โดยเฉพาะมีการหลีกเลี่ยงจะกล่าวตำหนิตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาโดยตรงและหันไปตำหนิตัวละครที่เป็นตัวแทนของบุคคลอื่นในประวัติศาสตร์แทน ดังนั้น แม้ว่าจะ *เพลงยาวอุยธุยาวสาน* จะใช้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์นำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เป็นสาเหตุหนึ่งของการเสียกรุงศรีอยุธยา แต่ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ก็ได้มีบทบาทในการตำหนิตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาโดยตรง

^{๕๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙.

จึงอาจกล่าวได้ว่า การใช้ผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์เป็นกลวิธีที่ผู้ประพันธ์วรรณกรรมแต่ละเรื่องเลือกใช้เพื่อนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านดี และไม่ใช้ผู้เล่าแบบนี้กล่าวตำหนิตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเลย เพราะไม่ต้องการให้ผู้อ่านเชื่อมโยงว่าผู้ประพันธ์กล่าวตำหนิสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรม

๓.๓.๑.๒ ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตน (personal narrator)

นอกเหนือจากนวนิยายทั้งสี่เรื่องที่กล่าวข้างต้น วรรณกรรมเรื่องอื่นๆอีก ๑๑ เรื่องที่เป็นข้อมูลในวิทยานิพนธ์นี้ล้วนแต่ใช้ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตน (personal narrator) ชนิดที่เป็นผู้รู้ (omniscient) ในการเล่าเรื่องของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในบทประพันธ์เป็นส่วนใหญ่

ในทางตรงกันข้ามกับผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ การใช้ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนนี้ไม่มีลักษณะที่เชื่อมโยงกับตัวผู้ประพันธ์อย่างชัดเจนมากเท่าใดนัก เพราะผู้เล่าประเภทนี้ "...จะเป็นเพียง "เสียง" แต่ผู้อ่านจะรู้สึกว่าเป็นเสมือนมีตัวตน เพราะ "เสียง" ที่วิจารณ์หรือตัดสินตัวละครนั่นเอง เราจะรู้สึกว่าผู้เล่าเรื่องมีทัศนคติหรือบรรทัดฐานในการตัดสินสิ่งต่างๆ"^๒ จะเห็นว่า ผู้เล่าประเภทนี้แตกต่างจากผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์เพียงเล็กน้อยตรงที่ผู้เล่าประเภทนี้มิได้มีความเชื่อมโยงไปถึงผู้เขียนจริงๆ เพราะแม้จะดูเสมือนว่ามีตัวตน แต่ผู้เล่าประเภทนี้ก็มิใช่เพียง "เสียงเล่า" (narrative voice) การใช้ผู้เล่าประเภทนี้จึงไม่ชวนให้ผู้อ่านฟังเรื่องเล่านี้ถึงผู้ประพันธ์ในชีวิตจริงอย่างผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์

ตัวอย่างการเล่าเรื่องราวของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาด้วยผู้เล่าแบบผู้ประพันธ์ เช่น ในนวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* ตอนที่ตัวละครพระมหาธรรมราชาทราบข่าวการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระสุริโยทัย ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนให้ภาพกิริยาอาการของตัวละครพระมหาธรรมราชาไว้ดังนี้

...พระมหาธรรมราชาก็ทรงชบพระพักตร์ลงกับฝ่าพระหัตถ์อย่างปวดร้าวสะเทือนพระทัยด้วยพระอาการปริเทวษอาดูรอย่างใหญ่หลวงครุใหญ่ใหญ่จึงทรงเงยพระพักตร์ขึ้นดวงพระเนตรทั้งคู่แดงก่ำ แสงเปลวเพลิงจากกองไฟสาดต้องพระพักตร์เป็นเงามันละเลื้อมแลดูเศียรคดกล้าทะมึนอย่างน่ากลัว พระทนต์ขบกันแน่นจนหูเป็นสัน สายพระเนตรลุกจ้าเป็นประกายวาววามแผดพระสุรสิงหนาทออกมาด้วยพระสุรเสียงสิ้นสะท้านด้วยความแค้นเคืองพระทัยสุดขีด

^๒ อรวาดิ ไคลังคะ, *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง*, หน้า ๓๗.

“พระองค์ท่านสิ้นแล้ว...แต่ไอ้พวกศัตรูมันยังอยู่...อยู่รอให้กูล้างมัน...ใช้กูจะล้างมันเอง...กูสาบาน...กูจะผลาญพวกมันให้หมด”

พระสุรเสียงนั้นก็ก้องสะท้านไปทั่วแนวป่า แล้วทรงหันขวับมาทางเจ้าพระยาโองการพร้อมทั้งรับสั่งเสียงกร้าว

“...ท่านเจ้าคุณ ช่วยเรียกรวมพลให้ฉันทิ ฉันทิจะเคลื่อนทัพใหญ่เดี๋ยวนี้...”

ดวงพระเนตรทั้งคู่ลุกวาวจ้าด้วยเพลิงพิโรธของจอมคนพิษณุโลกที่ฮือโหมพระทัย^{๓๓}

ความที่ยกมานี้ใช้ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตน ผู้อ่านอาจจะไม่สังเกตได้ง่ายนักว่ามีผู้เล่าเป็นบุคคลที่กำลังเล่าเรื่องอยู่ แต่จะทราบว่ามีเสียงเล่าเหตุการณ์และบรรยายภาพว่าพระมหาธรรมราชา ขบพระพักตร์ลงกับพระหัตถ์ ทรงเงยพระพักตร์ พระเนตรแดงกำ แสงเพลิงต้องพระพักตร์ พระทนต์ขบแน่น พระสุรเสียงดังก้อง ฯลฯ นอกจากนี้ยังทราบเหตุผลของกิริยาต่างๆของตัวละครพระมหาธรรมราชาว่าทรงทำกิริยาอาการต่างๆเหล่านี้เพราะความพิโรธและความเศร้าโศกเสียพระทัยจากเสียงเล่าที่แจ้งให้ทราบ เช่น ปวดร้าวสะเทือนพระทัย แค้นเคืองพระทัยสุดขีด

หรือใน *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันทิ* เล่าเรื่องทัพพระมหาธรรมราชาใช้อุบายข่มทัพตีกระหนาบทัพพม่าแตกพ่ายไป ดังนี้

ครั้นเช้าเขตพนมสมเชิง	ช่องแคบแถบเชิง
ลเลิงเหลิงโห่เห่เตร่มา	
ทหารข้ามหาธรรมราชา	กรูทัพขับปลา
พรรลิกสือกกาโถม	
ดียบทัพมอญจับโจม	แตกพ่ายตายโตรม
ออกพันเขตแคว้นแดนไทย ^{๓๔}	

ความที่ยกมาข้างต้นใช้ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตน เพราะผู้เล่าเพียงบรรยายเหตุการณ์ว่าเป็นตอนเช้า ทหารผู้ข้ามของในการรบของพระมหาธรรมราชายกทัพกรูเข้ามารุมตีทัพพม่าจนแตกพ่ายพันดินแดนไป แต่ไม่มีความตอนใดระบุตัวผู้เล่าที่กำลังเล่าเรื่องนี้

จะเห็นว่า ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนจะเล่าเฉพาะเหตุการณ์หรือแสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์ต่างๆ แต่ไม่ปรากฏตัวตนของผู้เล่าให้สังเกตเห็นได้ น่าจะเป็นเพราะเหตุนี้เอง จึงปรากฏ

^{๓๓} ธเนศ เคนดิโพธิ์ และ วรยุทธ พิชัยศรีทัต, *สมเด็จพระสุริโยทัย*, หน้า ๕๕๙.

^{๓๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันทิ*, หน้า ๑๙๐.

ว่า ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนในวรรณกรรมที่เป็นกลุ่มข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็นทั้งในด้านไม่ดี และด้านดีเกี่ยวกับตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาโดยตรงไปตรงมา ดังเห็นได้ชัดจากผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนใน *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* และ *บทร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ* ที่กล่าวประณามตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาอย่างรุนแรงว่าเป็นผู้เผด็จชาติตน ผู้หลงผิด และ ไร้ศึก ดังข้อความที่ขีดเส้นใต้ ต่อไปนี้

(*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*)

“ชาวสยามยลภักตร์ผู้	เผด็จชาติ ตนเฮย
ต่างต่างวางสินาศ	เกลื่อนกลุ่ม
ธรรมราชาโดดจากราช	ยานแล่น ถลาแฮ
อินทรเดชแบกอุ้ม	ออกพันปีนประหาร” ^{๕๕}

(*บทร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามไทย-พม่า การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑*)

เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคต	พระมหินทรราชโอรสครองราชย์ต่อ
การสงครามกำลังยังมีพอ	พระองค์ก็จำต้องขึ้นครองเมือง
แม้พระองค์ทรงอ่อนแอแต่ก็สู้	พม่ารู้ความจริงยิ่งหาเรื่อง
คิดบั่นทอนกำลังไทยด้วยใจเคือง	มิให้ไทยรุ่งเรืองอีกต่อไป
พระมหาธรรมราชาผู้หลงผิด	ก็ช่วยพม่าคบคิดหาเรื่องใส่
เพื่อตัดรอนกำลังข้างฝ่ายไทย	เพื่อจะได้ความดีสำหรับตน
สถานการณ์ต่อมา:-	
ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี	พยายามตีอยุธยาหลายหน
ไม่สามารถยึดได้ตั้งกมล	ก็กังวลว่าฝนจะตกมา
เฝ้าแต่คิดขุ่นข้องและตรองตริก	แล้วจึงเรียกไร้ศึกมาปรึกษา
นั่นคือพระมหาธรรมราชา	โดยถามว่าจะทำประการใด” ^{๕๖}

ความที่ยกมานี้ ใช้ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตน (personal narrator) คือปรากฏเป็นเสียงเล่า เหตุการณ์ไปตามภาพที่เห็นและอาจมีความคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้าง แต่ยังไม่ปรากฏบทบาทของผู้เขียนที่มีตัวตนให้เห็นชัดเจน จึงไม่นำมาให้ผู้อ่านนึกถึงผู้เขียนในชีวิตจริง ด้วยเหตุนี้ ผู้เล่าจึง

^{๕๕} *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*, หน้า ๒๖.

^{๕๖} สนิท พูลพงศ์, *บทร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามไทย-พม่า การเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๑*, หน้า ๖๐-๖๑.

สามารถวิพากษ์วิจารณ์และตำหนิตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้อย่างรุนแรงและตรงไปตรงมาดังที่เห็นในตัวอย่างข้างต้น

จะเห็นว่า การใช้ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนเป็นกลวิธีสำคัญที่บทประพันธ์แต่ละเรื่องใช้เพื่อนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านไม่ดี เพราะผู้เล่าชนิดนี้ทำให้ผู้ฟังเรื่องเล่า (narratee) ไม่สามารถจะเชื่อมโยงผู้เล่าไปถึงตัวผู้ประพันธ์ได้

อย่างไรก็ดี เนื่องจากการใช้ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนนั้นเป็นผู้เล่าแบบที่บทประพันธ์แต่ละเรื่องเลือกใช้มากที่สุด เพราะสามารถเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างเรียบง่ายและชัดเจน ผู้ประพันธ์สามารถวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์และแสดงความคิดเห็นต่อประวัติศาสตร์ได้อย่างตรงไปตรงมาและไม่กระทบถึงตัวผู้ประพันธ์เอง ดังนั้น ผู้เล่าประเภทนี้จึงมิได้ใช้เสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านไม่ดีอย่างเดียว แต่ผู้วิจัยยังพบการใช้ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนเป็นเครื่องมือในการเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านดีด้วย เช่นในนวนิยายเรื่อง *พ่อ* ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนแสดงภาพของเหตุการณ์และชื่นชมความคิดอันปรีชาของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านความคิดของตัวละครองค์ดำและองค์ขาว (พระนเรศวรและพระเอกาทศรถ) ดังนี้

“เสด็จพ่อจะมีพระบัญชาให้หม่อมฉันตามเสด็จองค์ดำหรือไม่พระเจ้าข้า?” พระเอกาทศรถกราบทูลถาม

สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงสั่นพระเศียร “พ่ออยากให้องค์ขาวอยู่ด้วยที่นี่ พ่อมีลูกชายที่จะสืบราชสมบัติต่อเพียงสองคน ให้องค์ดำไปคนเดียวก็พอ ให้รีบไปรีบกลับ”

ทั้งองค์ดำและองค์ขาวมีพระปรีชาสามารถยิ่งจึงเข้าใจในพระประสงค์ของพระราชบิดาว่าไม่อยากให้พระโอรสทั้งสองพระองค์ไปอยู่ในดินแดนศัตรูพร้อมกัน เนื่องจากพระเจ้าหงสาวดีองค์ใหม่อาจมีความคิดแตกต่างไปจากบุเรงนองซึ่งทรงเป็นมิตรกับราชวงศ์ของสมเด็จพระมหาธรรมราชา ถ้ามังชยสิงห์คิดจะกำจัดทั้งองค์ดำและองค์ขาวเพื่อมิให้เป็นเสี้ยนหนามต่อพระองค์และต่อราชวงศ์ของพระองค์ ก็สามารถทำได้อย่างง่ายดายตายที่กรุงหงสาวดี^{๑๗}

ตอนที่ยกมานี้ใช้ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนนำเสนอเรื่อง โดยบรรยายกิริยาอาการของตัวละคร เช่น กราบทูลถาม สั่นพระเศียร และมีการพรรณนาความคิดของตัวละครองค์ดำและองค์ขาวอย่างละเอียดในลักษณะผู้รู้ (omniscient) ว่าทรงเข้าใจพระปรีชาสามารถทางพระราชดำริของ

^{๑๗} ปองพล อติเรกสาร, *พ่อ ภาคสอง*, หน้า ๓๔๐.

สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช แต่ไม่ปรากฏกิริยาอาการหรือการแสดงตัวของผู้เล่าว่ามีตัวตนเป็นบุคคลใดบุคคลหนึ่งชัดเจน ผู้เล่าดังกล่าวนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในแง่ดีว่าทรงมีพระปรีชาสามารถทางด้านความคิดรอบคอบเป็นที่ประจักษ์ และสามารถสื่อสารความคิดกับพระราชโอรสได้อย่างราบรื่น

จึงอาจกล่าวได้ว่า การใช้ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตน (personal narrator) เป็นกลวิธีที่บทรปะพันธ์ในกลุ่มข้อมูลใช้นำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาส่วนใหญ่หมายรวมทั้งภาพในด้านดีและด้านไม่ดี แต่ถ้าหากบทรปะพันธ์เรื่องใดต้องการแสดงความเห็นตำหนิตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาโดยตรงก็มักจะเลือกใช้ผู้เล่าแบบเสมือนมีตัวตนเท่านั้น ซึ่งน่าจะเป็นเพราะผู้ประพันธ์ไม่ต้องการให้มีการเชื่อมโยงว่าการตำหนินั้นถูกถ่ายทอดผ่าน “เสียงเล่า” ของผู้ประพันธ์ในชีวิตจริง

กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยพบว่าการเลือกใช้ผู้เล่าต่างประเภทกันเป็นกลวิธีที่บทรปะพันธ์แต่ละเรื่อง แต่ละตอน เลือกใช้เพื่อเล่าเรื่องของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้แตกต่างกันทั้งในด้านดีและด้านไม่ดี การกำหนดประเภทของผู้เล่า (narrator) จึงเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องอย่างหนึ่งที่มีนัยสำคัญต่อความหลากหลายในการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในมิติวรรณกรรม

๓.๓.๒ การเล่าเรื่องผ่านมุมมอง (focalization) ของตัวละครต่าง ๆ

มุมมองของการเล่าเรื่อง (focalization) คือ ทศนิยมภาพในมุมมองที่สถานการณ์และเหตุการณ์ถูกเสนอให้เห็น มุมมองเป็นตำแหน่งแห่งที่ของการรับรู้และความเข้าใจอย่างที่ถูกทำให้เป็น^{๘๘} กล่าวอย่างง่ายคือ มุมมองเป็นสิ่งที่ตัวละครในเรื่องเห็น การศึกษามุมมองคือการตอบคำถามว่า “ใครเป็นผู้เห็น”^{๘๙} ซึ่งจะส่งผลในการเล่าเรื่องต่างกัน

การจำแนกมุมมองทำได้หลายแนวทาง แนวทางหนึ่งที่จะนำมาใช้พิจารณาในที่นี้คือ การพิจารณาว่างานเขียนหนึ่ง ๆ นำเสนอผ่านมุมมองเดียวโดยตลอด หรือว่ามีการสลับมุมมองจากภายนอกไปสู่ภายในเรื่องจากตัวละครหนึ่งไปยังอีกตัวละครหนึ่ง^{๙๐} ซึ่งจะส่งผลต่อความเข้าใจและ

^{๘๘} Gerald Prince, *A Dictionary of Narratology*, p.31.

^{๘๙} ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, “มุมมองและเสียงเล่าในวรรณกรรม”, หน้า ๖๖

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗ – ๖๙. มุมมองภายนอกคือการเล่าเรื่องเสมือนผู้สังเกตการณ์นำเสนอเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ส่วนมุมมองภายในคือการมองผ่านตัวละครที่อยู่ในเหตุการณ์

พรรณานี้ที่มีต่อการกระทำต่างๆ ของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาของตัวละครแต่ละตัวที่บทประพันธ์ใช้เป็นสื่อนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชา

จากการพิจารณากลุ่มข้อมูล ผู้วิจัยพบกลวิธีการใช้มุมมองของการเล่าเรื่องที่ส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้แตกต่างกันในบทประพันธ์แต่ละเรื่องผ่านมุมมองของตัวละครคนละตัวกัน

ในที่นี้ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างเปรียบเทียบจากเหตุการณ์ “พระมหาธรรมราชาเสียเมือง” ซึ่งในที่นี้หมายถึงเหตุการณ์ที่พระมหาธรรมราชาทรงเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง และหันไปรบกับกรุงศรีอยุธยาจนกลายเป็นชนวนของเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ เหตุที่เลือกวิเคราะห์มุมมองในการเล่าเหตุการณ์ตอนนี้เนื่องจากเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้ภาพของพระมหาธรรมราชาเปลี่ยนแปลงไปจากภาพของขุนศึกผู้เก่งกาจในสถานภาพขุนพิเรนทรเทพ มาเป็นภาพของเจ้าเมืองพิษณุโลกผู้พ่ายแพ้และสวามิภักดิ์ต่อข้าศึก อันเป็นการกระทำที่ชวนให้สงสัยถึงเหตุผลของการตัดสินใจดังกล่าว ส่งผลให้มีการนำเสนอภาพตัวแทนของพระมหาธรรมราชาและสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชให้แตกต่างกันไปในวรรณกรรมแต่ละเรื่องมากที่สุด

อาจแบ่งรูปแบบการใช้มุมมองที่พบอย่างกว้างๆ ได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ

๓.๓.๒.๑ มุมมองของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชา

การเล่าเรื่องเหตุการณ์ “พระมหาธรรมราชาเสียเมือง” ผ่านมุมมองของตัวละครพระมหาธรรมราชาเองนั้นทำให้เรื่องเล่าสามารถเผยความคิด การตัดสินใจและความจำเป็นในการเข้าสวามิภักดิ์ต่อข้าศึกของตัวละครพระมหาธรรมราชาได้อย่างครบถ้วน ทำให้วรรณกรรมที่ใช้มุมมองแบบนี้นำเสนอภาพตัวแทนของพระมหาธรรมราชาในเชิงเห็นใจและเข้าใจการกระทำของพระมหาธรรมราชา ดึงเห็นได้ชัดจากนวนิยายเรื่อง *กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา* และ *พ่อ* ที่ให้รายละเอียดของสถานการณ์และการตัดสินใจของพระมหาธรรมราชาในตอนเข้าสวามิภักดิ์และการตัดสินใจเข้าตีกรุงศรีอยุธยาอย่างละเอียด เช่น การตัดสินใจเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ในนวนิยายเรื่อง *พ่อ* บทประพันธ์เล่าเหตุการณ์ดังกล่าวไว้ดังนี้

สามวันต่อมาในพระราชวังจันทน์ พระมหาธรรมราชารับสั่งกับพระวิสุทธิกษัตริย์ด้วยพระพักตร์ที่เคร่งขรึมและอิดโรย

“เราถูกข้าศึกล้อมมาเป็นวันที่หกแล้ว เสบียงอาหารก็ร่อยหรอจนเกือบจะหมดสิ้น ข้าร้ายยังเกิดไขทรพิษระบาดขึ้นมาอีกทำให้ทั้งทหารและผู้คนล้มตายกันมาก พระเจ้าบุเรงนองทรงส่งพระราชสาสน์มาบอกให้พ่ายอมแพ้เสีย จะไม่เป็นอันตรายและสามารถรักษาชีวิตของคนส่วนใหญ่ไว้ได้ พี่ไม่มีทางเลือกอื่นจึงจำเป็นที่จะยอมแพ้ต่อพระเจ้าบุเรงนอง ส่วนจะเกิดอะไรขึ้นแก่พวกเราไปแล้วแต่บุญกรรมของเราก็แล้วกัน”

พระวิสุทธิกษัตริย์ทรงสวมกอดพระสวามีด้วยความเห็นพระทัย “หม่อมฉันได้ทูลเจ้าพี่แล้วว่าหม่อมฉันและลูก ๆ พร้อมที่จะร่วมชะตากรรมกับเจ้าพี่ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น”^{๑๑๑}

ความตอนที่ยกมานี้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เมืองพิษณุโลกถูกทัพพม่าล้อมไว้นานถึงหกวันจนตัวละครพระมหาธรรมราชาทรงตัดสินใจจะยอมแพ้ บทประพันธ์กล่าวถึงปัญหาต่าง ๆ ทุกด้านที่เป็นสาเหตุให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงตัดสินใจเช่นนั้น ทั้งเรื่องการจากเสบียงอาหาร โรคระบาด และความห่วยไปประชาชน รวมถึงความหมดหวังและความจำเป็นของพระมหาธรรมราชาที่ทรงยอมแพ้แก่โชคชะตา (ส่วนจะเกิดอะไรขึ้นแก่พวกเราไปแล้วแต่บุญกรรมของเราก็แล้วกัน) การเสนอเหตุการณ์ผ่านมุมมองของตัวละครพระมหาธรรมราชาในลักษณะนี้น่าจะทำให้ผู้อ่านรู้สึกเห็นใจตัวละครพระมหาธรรมราชาได้มากกว่าการใช้มุมมองแบบอื่นเพราะได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับความจำเป็นและข้อจำกัดของพระมหาธรรมราชาอย่างครบถ้วน

๓.๓.๒.๒ มุมมองของตัวละครที่อยู่ในเหตุการณ์ “พระมหาธรรมราชาเสียเมือง”

ในเหตุการณ์การเสียเมืองพิษณุโลกและการเสียกรุงศรีอยุธยา การนำเสนอภาพตัวตนของพระมหาธรรมราชาในด้านดี คือเป็นกษัตริย์ผู้รักชาติแต่ถูกเข้าใจผิดนั้น วรรณกรรมส่วนใหญ่เลือกใช้มุมมองของตัวละครที่อยู่ในเหตุการณ์ “พระมหาธรรมราชาเสียเมือง” ได้แก่ พระมหะสิ พระราชโอรส พระราชธิดา และทหารที่ร่วมรบในศึกครั้งเสียกรุง ซึ่งจะให้ผลคล้ายคลึงกับการใช้มุมมองของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเอง เพราะตัวละครเหล่านี้สามารถรับรู้รายละเอียดของเหตุการณ์ และกระบวนการคิดการตัดสินใจของสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้มาก จึงมักจะรู้สึกเห็นใจพระมหาธรรมราชา อย่างไรก็ดี วรรณกรรมบางเรื่องใช้กลวิธีการกำหนดมุมมองของตัวละครใกล้ชิดพระมหาธรรมราชาที่แปลกออกไปคือ ให้ตัวละครใกล้ชิดนั้นทราบข้อมูลไม่ครบถ้วนในตอนต้นจึงเข้าใจพระมหาธรรมราชาผิดและรู้สึกโกรธเคือง แล้วเมื่อได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากการอธิบาย

^{๑๑๑} ปองพล อติเรกสาร, พ่อ ภาคหนึ่ง, หน้า ๒๑๔

ของตัวละครพระมหากษัตริย์หรือตัวละครอื่น ตัวละครนั้นก็เข้าใจตัวละครสมเด็จพระมหากษัตริย์มากขึ้น

จะยกตัวอย่างมุมมองทั้งสองแบบให้เห็นแจ่มชัดเป็นสองประเด็นดังนี้

๓.๓.๒.๒.๑ ตัวละครที่เข้าใจพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ต้น

ตัวละครประเภทนี้จะถูกนำเสนอให้มีความใกล้ชิดกับตัวละครพระมหากษัตริย์ คือเป็นพระมเหสี พระราชโอรส พระราชธิดา ที่อยู่เคียงข้างตัวละครพระมหากษัตริย์และได้เห็นรายละเอียดของเหตุการณ์และประสบการณ์เท่ากับพระมหากษัตริย์มาตลอด หรือไม่ก็เป็นทหารในสนามรบที่ได้เห็นสถานการณ์ต่างๆด้วยตนเอง เมื่อพระมหากษัตริย์ตัดสินใจยอมพ่ายแพ้ต่อพม่า ตัวละครกลุ่มนี้ก็จะเข้าใจและเห็นใจตัวละครสมเด็จพระมหากษัตริย์ทันที

การเล่าเรื่อง “พระมหากษัตริย์เสียเมือง” ไปจนถึงการเสียกรุงศรีอยุธยา ผ่านมุมมองของตัวละครที่เข้าใจสมเด็จพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ต้นอาจพิจารณาได้จากมุมมองของตัวละครขุนอรรักษ์ศักดิ์เสนาในนวนิยายเรื่อง พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี ตัวละครพระสุพรรณกัลยาในนวนิยายเรื่อง กษัตริย์ และตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ในนวนิยายเรื่อง พ่อ ตัวอย่างเช่น ตัวละครขุนอรรักษ์ศักดิ์เสนาในนวนิยายเรื่อง พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี ที่อยู่ในเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาด้วยตนเอง จึงได้ทราบว่ามีสมเด็จพระมหากษัตริย์ทรงมิใช่สาเหตุที่แท้จริงของการเสียกรุง

...นายอรรักษ์สนใจถวายอารักขาแต่สามพี่น้องสายพระโลหิตของสมเด็จพระมหากษัตริย์ ผู้คนไทยทั้งปวงดีโทษว่า เอาใจฝักฝายข้าศึกจนบ้านเมืองตกเป็นเมืองขึ้นพม่า ข้าศึก

แต่-อรรักษ์เข้าใจ และซึ่งในพระทัยของพระองค์ท่าน ถึงท่านไม่เข้าด้วยข้าศึก และสู้รบจนใจขาดดิน ก็ไม่สามารถจะดำรงเอกราชไว้ได้ ด้วยพระเจ้าแผ่นดินมิเอาพระทัยใส่ในงานสงคราม แม้ข้าศึกมาล้อมพระนครก็เสวยสุขอยู่ในพระราชวัง ละการะทั้งหลายให้พระยาราม ถูกพม่าลวงให้ส่งตัวพระยารามเพื่อจะได้สงบศึก ข้าราชการที่ใกล้ชิดก็ทูลให้ส่ง เพื่อสงครามจะได้ยุติ พวกตนจะได้เสวยสุขบนความทุกข์ยากของผู้อื่นต่อไปอีกนานๆ

...

เขา (อาร์กซ์) จึงได้จิ้งรักภักดีต่อคนผู้นี้ (พระยาราม) นักหนา ครั้งเมื่อท่านถูกกุมตัวไปส่งให้ข้าศึก หัวใจของอาร์กซ์จึงแทบจะแตกสลายด้วยความแค้นไ้พวกขุนนางผู้ใหญ่ที่มีนเอาแต่จะเสวยสุข เอาตัวรอด เขาบ่นกับลูกน้องว่า

“เราช่วยไ้พม่าตีเมืองให้แตกกันดีไหม ข้าอยากจะดูหน้าไ้พวกนั้นนั้ก”

“เอาเลยนาย” ลูกน้องยุ

แต่อาร์กซ์ก็ยังไม่ลงมือทรยศ จนกระทั่งพระเจ้าลูกเธอศรีเสาวราชถูกประหารความแค้นของเขาจึงระเบิดออก

เขาคงทำผิด ทำบาปอย่างหนักที่ไปเข้าเป็นใจกับข้าศึกจนกระทั่งเสียกรุง^{๑๐๖}

จะเห็นว่า เรื่องราวการเสียกรุงศรีอยุธยาในนวนิยายเรื่องนี้ถูกเล่าผ่านมุมมองของตัวละครขุนอาร์กซ์ศักดิ์เสนา ตัวละครขุนอาร์กซ์ศักดิ์เสนานั้นได้ร่วมรบในสนามรบ และได้ประจักษ์แก่ตาว่าสมเด็จพระมหินทราธิราชรวมทั้งขุนนางในกรุงศรีอยุธยามีได้เอาใจใส่การศึกษาเท่าที่ควร และยังทำให้พระยารามผู้ตั้งใจรบเพื่อชาติต้องถูกส่งตัวไปเป็นเชลย ขุนอาร์กซ์และพวกจึงหันไปเข้าข้างพม่า เหตุการณ์เหล่านี้เป็นสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้เสียกรุงศรีอยุธยาในที่สุด ความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ขุนอาร์กซ์ศักดิ์เสนามีมากกว่าตัวละครอื่นจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ตัวละครขุนอาร์กซ์ศักดิ์เสนาเห็นใจและไม่กล้าว่าโทษสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่าทรยศทำให้เสียกรุงเหมือนกับตัวละครอื่น ๆ ในนวนิยายเรื่องเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ถูกนำเสนอผ่านมุมมองของตัวละครขุนอาร์กซ์ศักดิ์เสนาจึงเป็นภาพของกษัตริย์ผู้นำเห็นใจเพราะถูกกล่าวโทษในเรื่องที่ทรงไม่ผิด

หรือในนวนิยายเรื่อง *กษัตริยา* ตัวละครพระสุพรรณกัลยาอยู่ใกล้ชิดตัวละครพระมหาธรรมราชาในเมืองพิษณุโลก จึงทรงเข้าใจเหตุผลของการเข้าสวามิภักดิ์ต่อข้าศึกว่าเป็นการยอมอ่อนน้อมชั่วคราวเพื่อความปลอดภัยและประโยชน์ของบ้านเมืองในระยะยาว ดังกล่าวในบทประพันธ์ว่า

...เป็นความฉลาดที่ซ่อนไว้ ที่ความจริงมีส่วนละม้ายพระบิดาด้วย พระธิดาไม่เคย
ปรีพระโอษฐ์ ‘ตัดสิน’ การกระทำใดๆของพระบิดา พระมารดา

แม่...ทรงรักศักดิ์แห่งหงส์

พ่อ...ทรงคาดการณ์ยิ่งเหยี่ยว

วันนี้...แม่อาจจะถูก หากรอ...รอไปเกิด วันหน้าผู้คนจะรู้ว่า พ่อถูกอึกเช่นกัน

^{๑๐๖} กัญจน นาคันนันทน์, *พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี*, หน้า ๒๒.

ถูกในวันนี้ กับถูกในวันหน้า...ต่างกัน!^{๑๐๓}

ในเชิงเปรียบเทียบ ตัวละครสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีทรงเห็นเหตุการณ์ที่พิษณุโลกอ่อนน้อมต่อหงสาวดี จึงทรงระแวงท่าทีของพระมหาธรรมราชา ดังทรงรำพึงว่า พระมหาธรรมราชาผู้ทรง...นำบัลลังก์มาถวาย ครานี้ ฤาจะทลายบัลลังก์เสียเอง^{๑๐๔}

จะเห็นว่า เนื่องจากตัวละครพระสุพรรณกัลยาได้อยู่ใกล้ชิดตัวละครพระมหาธรรมราชาตลอดการเสียดกรุงศรีอยุธยา อีกทั้งยังทรงเติบโตมาอย่างใกล้ชิดทั้งพระราชบิดาและพระราชมารดา ตัวละครพระสุพรรณกัลยาจึงทรงเข้าใจการกระทำของตัวละครพระมหาธรรมราชาอย่างชัดเจน จึงไม่ตำหนิพระราชบิดา ต่างจากตัวละครสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่ไม่ทราบเหตุผลและสถานการณ์ต่างๆ เพราะมิได้อยู่ในเหตุการณ์พระมหาธรรมราชาเสียเมือง จึงทรงหวาดระแวงพระมหาธรรมราชามุมมองของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์พระมหาธรรมราชาเสียเมืองจึงส่งผลต่อการนำเสนอเหตุการณ์ดังกล่าวในลักษณะที่เห็นใจตัวละครพระมหาธรรมราชา

๓.๓.๒.๒.๒ ตัวละครที่ไม่เข้าใจสมเด็จพระมหาธรรมราชาในตอนแรก แต่เมื่อได้ทราบข้อมูลในภายหลังจึงเข้าใจความซับซ้อนของความคิดและการกระทำของสมเด็จพระมหาธรรมราชา

ตัวละครในกลุ่มนี้ ได้แก่ พระวิสุทธิกษัตริย์และพระนเรศวร ในวรรณกรรมบางเรื่องเลือกใช้มุมมองของตัวละครที่เป็นบุคคลทั้งสองดังกล่าวให้มีการรับรู้ที่จำกัด เช่น พระวิสุทธิกษัตริย์ในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง พระสุพรรณกัลยา ไม่ทราบเหตุผลในพระทัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ทำให้ต้องทรงตัดสินใจยอมแพ้ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง จึงทรงโกรธเคืองที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาไม่รักษากันเมืองไว้ องค์ดำใน พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี ไม่พอใจพระราชบิดาที่ร่วมมือกับพม่ามาตีกรุงศรีอยุธยา หรือพระนเรศวรในนวนิยายเรื่อง พ่อ ยังทรงพระเยาว์มากในสมัยที่พระมหาธรรมราชาทรงพ่ายแพ้ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ทำให้ทรงไม่ทราบรายละเอียดกลยุทธ์ของพระราชบิดาที่ต้องการส่งพระองค์ไปเป็นเชลยที่หงสาวดีเพื่อคานอำนาจ จึงทรงไม่พอพระทัยพระราชบิดา ตัวอย่างเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าในตอนต้น บทประพันธ์เหล่านี้ใช้มุมมองที่รับรู้

^{๑๐๓} ทมยันตี, กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา, หน้า ๒๗๐.

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๑.

ข้อมูลแบบจำกัดทำให้ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์และพระนเรศวรโกรธเคืองตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชา เพราะไม่เข้าใจเหตุผลอันซับซ้อนของการตีโรราบต่อข้าศึก

อย่างไรก็ดี ในที่สุด เมื่อมีผู้ช่วยอธิบายให้เข้าใจ ตัวละครในกลุ่มนี้ก็จะหันมาเห็นใจสมเด็จพระมหาธรรมราชาในตอนท้าย กล่าวคือ ในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง *พระสุพรรณกัลยา* ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชอธิบายสาเหตุของการอ่อนน้อมต่อข้าศึกให้ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ทราบว่าการไม่ต้องการให้เกิดสงครามในเมืองพิษณุโลกเพราะเป็นห่วงไพร่ฟ้าและพระศาสนา ทำให้ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์เข้าใจและหายโกรธเคือง ในนวนิยายเรื่อง *พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี* ตัวละครพระพี่นางสุพรรณกัลยาณีอธิบายให้ตัวละครองค์ดำฟังว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงจำเป็นจะต้องอ่อนน้อมต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเพื่อรักษาพระชนม์ชีพและบ้านเมืองไว้โดยอธิบายเปรียบเทียบกับความผิดพลาดของสมเด็จพระมหินทราธิราชที่ไม่แสดงความอ่อนน้อมต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองทำให้ถึงแก่พระชนม์ชีพ องค์ดำจึงเข้าใจพระราชบิดา ส่วนในนวนิยายเรื่อง *พ่อ* ตัวละครพระสุนทรสงครามอธิบายแผนการของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่สนับสนุนให้พระนเรศวรไปเรียนวิชาจากพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเพื่อกลับมา กอบกู้เอกราช พระนเรศวรจึงเข้าใจพระราชบิดาและตั้งปณิธานจะสืบสานแผนการของพระราชบิดาให้สำเร็จ

อาจพิจารณาตัวอย่างมุมมองดังกล่าวได้จากบทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง *พระสุพรรณกัลยา* ในตอนแรก ตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์ไม่เข้าใจการตัดสินใจตีโรราบต่อพม่าของพระมหาธรรมราชา จึงกล่าวตำหนิต่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชดังนี้

วิสุทธิ	เป็นที่	ของมัน	ทำฉันใด
	พูดแล้ว	เจ็บใจ	ในความหลัง
	ทัดทาน	อย่างไร	พระไม่ฟัง
	เนื้อมั่ง	หนึ่งครึ่ง	ก็ไม่คิด
	ถึงแม้	จะโกรธ	พระมหินทรฯ
	ดังจะกิน	เลือดเนื้อ	ได้สนิท
	ก็ไม่ควร	เข้าด้วย	ปัจจามิตร
	วางจิต	ชิดขอบ	ยิ่งญาตินา ^{๑๐๔}

^{๑๐๔} สมภพ จันทรประภา, *บทละครโทรทัศน์ เรื่อง พระสุพรรณกัลยา*, หน้า ๒.

จากนั้น เมื่อตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชอธิบายเหตุผลว่าจำเป็นต้องยอมสวามิภักดิ์ต่อบุเรงนองเพราะกองทัพกรุงศรีอยุธยาไม่ยกมาช่วยและเกรงแสนยานุภาพของพระเจ้าหงสาวดี บุเรงนองจะเป็นอันตรายต่อไพร่ฟ้าประชาชนและพระศาสนา พระวิสุทธิกษัตริย์ก็ทรงเข้าใจแล้วให้กำลังใจสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชให้คิดการกอบกู้เอกราชโดยอ้างถึงเชื้อสายของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชว่าสืบมาจากพระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย แสดงว่าตัวละครพระวิสุทธิกษัตริย์รับฟังและเข้าใจสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชแล้ว ดังนี้

วิสุทธิ	พระองค์	เผ่าพงศ์	พระร่วงเจ้า
	ไฉนเล่า	มาเศร้า	หมองศรี
	ท่านเคยกู่	สุโขทัย	ธานี
	พันจาก	ไพร่	ด้วยปัญญา ^{๑๐๖}

ส่วนในนวนิยายเรื่อง *พ่อ* ในบทสนทนาระหว่างพระนเรศวรกับพระสุนทรสงคราม พระนเรศวรตรัสด้วยความน้อยพระทัยพระราชบิดาของพระองค์เองว่า

“ถึงแม้พระเจ้าบุเรงนองจะเลี้ยงดูข้าตบตรของพระองค์และเป็นอาจารย์สั่งสอนวิชาต่าง ๆ ให้ ข้ายังถือว่าพระองค์เป็นชาวพม่าที่มีส่วนโจมตีอาณาจักรศรีอยุธยาเมื่อครั้งศึกพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ ทำให้พระนางสุริโยทัยพระอัยยิกาและพระบรมดิลกพระมาตุจฉาของข้าต้องสิ้นพระชนม์ ต่อมาพระองค์ยังโจมตีพิษณุโลกบ้านเกิดของข้า ทำให้พระราชบิดาของข้าต้องยอมแพ้ถวายสัตย์เป็นประเทศราชของกรุงหงสาวดี แล้วยังนำข้า พระมาตุจฉาราเมศวร และตัวท่านครูด้วยไปเป็นประกันที่หงสาวดี พระองค์ยังยกทัพไปโจมตีกรุงศรีอยุธยาเป็นเหตุให้คนไทยต้องรบกันเอง ล้มตายไปมาก บ้านเมืองเสียหาย ทำให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระอัยยิกาและพระมเหสีของข้าต้องสวรรคต แค่นั้นยังไม่พอยังเอาพระพี่นางของข้ามาเป็นมเหสีอีก ข้าไม่พอใจที่พระพี่นางยอมถวายตัวให้พระเจ้าบุเรงนองที่นอกจากจะเป็นพม่ายังแก่คร่าวพ่ออีกด้วย ข้าไม่เข้าใจว่าทำไมเสด็จพ่อถึงได้ยอมบุเรงนองถึงขนาดนั้น”^{๑๐๗}

คำกล่าวของตัวละครพระนเรศวรที่ยกมาตอนนี้แสดงให้เห็นความน้อยเนื้อต่ำใจของตัวละครพระนเรศวรเมื่อทรงโตขึ้นรู้ความว่าชนชาติพม่าเป็นศัตรูของราชวงศ์ของพระองค์มาตลอดสงครามไทย-พม่า โดยเฉพาะการกระทำของพม่าที่ได้เช่นฆ่าพระญาติวงศ์ของพระองค์และจับตัวพระองค์ไป

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๑๐๗} ปองพล อติเรกสาร, *พ่อ ภาคสอง*, หน้า ๒๐๑.

โดยตรง พระนเรศวรจึงไม่พอใจที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทำดีและเชื่อมสัมพันธ์กับพม่า ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชจากมุมมองของพระนเรศวร ซึ่งยังทรงพระเยาว์อยู่ในคราวเสียกรุง จึงไม่เข้าใจเหตุผลที่แท้จริงของการสวามิภักดิ์ต่อพม่าและการดำเนินนโยบายเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับพม่า พระนเรศวรจึงไม่พอพระทัยการกระทำของพระราชบิดา

อย่างไรก็ดี เมื่อพระสุนทรสงครามอธิบายสาเหตุของการกระทำและกลยุทธ์ต่าง ๆ ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชอย่างละเอียดแล้ว ตัวละครพระนเรศวรก็เข้าใจพระราชบิดา พระนเรศวรก็ตั้งพระราชปณิธานจะช่วยเหลือพระราชบิดากอบกู้เอกราชทันที ดังนี้

พระนเรศวรประทับนั่งไปชั่วครู่เมื่อทรงทราบความจริง แล้วตรัสด้วยพระสุรเสียงสั้นเครือ “ท่านครู ข้าหลงเข้าใจพระพี่นางของข้าผิดและหลงน้อยใจเสด็จพ่อด้วย หากไม่ว่าทั้งสองพระองค์ทรงเสียสละความสุขเพื่ออาณาจักรศรีอยุธยาและเพื่อตัวของข้าเอง” ทรงนั่งไปชั่วครู่เพื่อควบคุมอารมณ์ ในที่สุดก็ทรงตรัสต่อด้วยพระสุรเสียงที่กร้าวขึ้น “ข้าจะไม่ทำให้ทั้งเสด็จพ่อและพระพี่นางต้องทรงผิดหวัง ต่อจากนี้ไปข้าจะเพียรทำทุกอย่างที่จะสร้างกองทัพอยุธยาให้เข้มแข็งเพื่อปลดแอกจากกรุงหงสาวดี”^{๑๐๔}

การใช้มุมมองแบบจำกัดของตัวละครทำให้ไม่เข้าใจตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในตอนต้น และคลี่คลายมาเป็นเข้าใจและหายโกรธเคืองในตอนท้ายนี้ เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แตกต่างให้กับพฤติกรรมสวามิภักดิ์ต่อศัตรูและเป็นปรปักษ์ต่อกรุงศรีอยุธยาของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้อย่างแยบยล เพราะตัวละครพระนเรศวรและพระวิสุทธิกษัตริย์จะเป็นผู้ตั้งคำถามกับการกระทำดังกล่าวซึ่งเป็นช่องโหว่สำคัญของประวัติศาสตร์ชาติแทนผู้อ่าน และเมื่อคำถามนั้นได้คำตอบในทางลวกแกล้งโทษให้แก่ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชา ผู้อ่านก็จะได้รับสารที่แตกต่างให้แก่สมเด็จพระมหาธรรมราชาไปพร้อมกับตัวละคร ซึ่งนับเป็นการคลี่คลายปมขัดแย้งในใจของตัวละครไปพร้อมกัน เมื่อผ่านขั้นตอนดังกล่าวนี้ ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาก็จะปรากฏในลักษณะวีรบุรุษผู้ปิดทองหลังพระที่น่าเห็นใจเพราะถูกเข้าใจผิดมาตลอดได้อย่างมีชั้นเชิง โดยที่ผู้อ่านรู้สึกว้าวุ่นขัดแย้งที่ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเข้าข้างข้าศึกไม่ถูกบทประพันธ์มองข้ามหรือเข้าข้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาอย่างไร้เหตุผล แต่ได้ตั้งคำถามและตอบคำถามนั้นผ่านตัวละครใกล้ชิดของสมเด็จพระมหาธรรมราชาแล้ว

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๓.

๓.๓.๒.๓ มุมมองของตัวละครที่ไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์ “พระมหาธรรมราชา
เสียเมือง”

ตัวละครในกลุ่มนี้ ได้แก่ ตัวละครสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ตัวละครสมเด็จพระมหินทรา
ธิราช ตัวละครประชาชนไทย ตัวละครพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่งล้วนแต่เป็นตัวละครที่มีได้อยู่
ในเหตุการณ์ “พระมหาธรรมราชาเสียเมือง” จึงไม่เข้าใจสาเหตุของการเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้า
หงสาวดีบุเรงนอง ทำให้รู้สึกเสียใจ โกรธเคือง และตำหนิตัวละครพระมหาธรรมราชาในเชิง
เหมารวมว่าเป็นผู้ทรยศต่อชาติ ในวรรณกรรมที่ปรากฏภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชา
ในด้านไม่ดีจึงมักเล่าเรื่องการเสียเมืองพิษณุโลกหรือการเสียกรุงศรีอยุธยาผ่านมุมมองของตัวละคร
เหล่านี้ อาจพิจารณาตัวอย่างที่เห็นได้ชัดใน โคลงภาพพระราชพงศาวดาร แผ่นดินพระมหินทรา
ธิราช ครั้งที่ ๒ รูปที่ ๑๙ พระมหาธรรมราชาอาสาเจรจาความเมือง ดังนี้

ปัจจามิตรร้อยหมื่นห้อม	ปราการ
แปดมาศมุ่งหักหาญ	หอนได้
ในกรุงเกิดกันดาร	เสียบียงบอบ บางแฮ
แจ้งเหตุรามัญให้	สี่ถ้อยกลความฯ
มั่นสยามยามออกเฝ้า	ขุนทัพ
จักเลิกพลคืนกลับ	สู้ตัว
ไทยเกรงเดลงจับ	เททอด คริวแฮ
มอญทราบสั่งพลหัว	หักปล้นนคราย
พระมหาธรรมราชาเข้า	ขันอา สาเฮย
จักสู้เมืองเจรจา	จูงแ้ว
เดลงราชอนุญาตมา	โดยราช ยานแฮ
สู้ค่ายตรงเกาะแก้ว	เกริ่นแจ้งใจความฯ
ชาวสยามยลภักตร์ผู้	เผด็จชาติ ตนเฮย
ต่างต่างวางสินาศ	เกลื่อนกลุ้ม
ธรรมราชาโดดจากราช	ยานแล่น ถลาแฮ
อินทเรชแบกอุ้ม	ออกพันปีนประหาร ^{๑๑๔}

^{๑๑๔}โคลงภาพพระราชพงศาวดาร, หน้า ๒๖.

มุมมองหรือการมองเห็นเหตุการณ์ของกลุ่มตัวละคร “ชาวสยาม” ในโคลงที่ยกมาเป็นดังนี้คือ ชาวสยามเห็นทัพพม่าจำนวนมากถึง ๑ แสนนายล้อมป้อมปราการของกรุงศรีอยุธยาอยู่นานถึง ๘ เดือน จนเกิดความเดือดร้อนขาดแคลนเสบียงทั่วไป ฝ่ายพม่าบอกให้พระมหากษัตริย์สยามเข้าสวามิภักดิ์ แต่ฝ่ายสยามไม่ยอมเพราะเกรงจะถูกเทครัว จากนั้นจึงเห็นพระมหาธรรมราชาซึ่งเป็นชาวสยามด้วยกันนั่งราชยานของฝ่ายพม่ามายังค่ายที่เกาะแก้ว ชาวสยามก็ยอมรู้สึกโกรธเคืองและแค้นใจที่ชาวสยามด้วยกันอย่างพระมหาธรรมราชากลับไปเข้าข้างข้าศึกและทำให้ชาวสยามด้วยกันเดือดร้อน จึงพากันเอาปืนโลยิง

จะเห็นว่า กลุ่มตัวละครชาวสยามถูกจำกัดไม่ให้ “เห็น” ข้อมูลที่สำคัญสองประการคือ ความจำเป็นในการเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองของตัวละครพระมหาธรรมราชาที่วรรณกรรมเรื่องนี้ตัดออกไป และอีกประการหนึ่งคือ เหตุผลที่พระมหาธรรมราชาทรงยอมรับอาสาเข้าเจรจาคความเมืองเองซึ่งน่าจะเป็นเพราะทรงเกรงว่าพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองจะ “...สั่งพลหัวหักปล้นนครา”

การที่ตัวละครชาวสยามไม่ทราบข้อมูลทั้ง ๒ ประการข้างต้นเป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้กลุ่มตัวละครชาวสยามโกรธแค้นและยิงปืนไล่พระมหาธรรมราชา จึงอาจกล่าวได้ว่า การที่ชาวสยามโกรธแค้นพระมหาธรรมราชาในโคลงที่ยกมานี้เป็นปัญหาด้านมุมมอง และการใช้มุมมองของกลุ่มตัวละครชาวสยามทำให้บทประพันธ์สามารถนำเสนอภาพตัวแทนของพระมหาธรรมราชาให้เป็น “ผู้เผด็จชาติตน” ได้อย่างแยบยล

เช่นเดียวกับใน *ร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ* ที่เล่าเรื่องผ่านมุมมองของไทยและของพม่าสลับกันไปทั้งเรื่อง แต่ในช่วง สงครามคราวเสียกรุงครั้งที่ ๑ นั้น บทประพันธ์เริ่มเปิดเรื่องโดยกล่าวจากมุมมองของฝ่ายไทยที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นฝ่ายที่ไม่อยู่ในเหตุการณ์ “พระมหาธรรมราชาเสียเมือง” ดังเห็นได้จากบทประพันธ์ใช้บุพบทแสดงทิศทางของทัพพม่าว่า “มา” ถึงสองครั้ง บทประพันธ์ตอนนี้ให้จินตภาพนำหวาดกลัวของทัพใหญ่ของพม่าถึงเจ็ดทัพยกมาเตรียมเข้าตีกรุงศรีอยุธยา ดังนี้

คงจะเป็นเวรกรรมแต่ปางก่อน
จัดเป็นทัพกษัตริย์เจ็ดทัพไว้
หนึ่งกองทัพพระมหาอุปราชา

พม้าย้อนกลับมาตีไทยใหม่
มีไทยใหญ่ร่วมรบถึงสี่กอง
สองพระเจ้าแปรก็มาร่วมเกี่ยวข้อง

สามทัพเจ้าตองอยู่ลำพัง
 ห้ากองทัพพระราชบุตร
 มีเชียงใหม่เชียงตุงมาขึ้นตรง
 หกทัพหลวงแห่งเมืองหงสาวดี
 เจ็ดทัพไทยของพระธรรมราชา

สี่เจ้าอังวะจ้องเข้าร่วมวง
 เมืองสรวดีก็รุดตามประสงค์
 ร่วมชูธงเข้าตีอยุธยา
 แม่ทัพมีพระเจ้ากรุงหงสา
 จะเห็นว่ามีไทยมาตีไทย^{๑๑๐}

ตอนที่ยกมานี้ นำเสนอจากมุมมองของคนไทยในกรุงศรีอยุธยา เห็นได้จากการใช้คำบุพบท “มา” ที่แสดงทิศทางของการเล่าเรื่องว่ามองจากมุมของฝ่ายไทยที่อยู่กรุงศรีอยุธยาที่พม่ากำลังจะยกมาตีถึง ๒ แห่ง คือ พม่าย้อนกลับมาตีไทยใหม่ และ จะเห็นว่ามีไทยมาตีไทย และเนื่องจากเป็นมุมมองของฝ่ายไทยที่มีให้เห็นเหตุการณ์พระมหาธรรมราชาเสียเมืองหรือเหตุผลในการเข้าร่วมทัพพม่าของตัวละครพระมหาธรรมราชา ผู้เล่าจึงกล่าวคำหั้นพระมหาธรรมราชาในเชิงชี้หน้าว่าเป็นคนไทยที่ยกทัพร่วมกับพม่ามารุกรานคนไทยด้วยกันเองโดยใช้การกล่าวคำว่า “ไทย” ซ้ำถึงสองครั้งในกลอนวรรคเดียวกันเพื่อย้ำอารมณ์โกรธเคืองว่า จะเห็นว่ามีไทยมาตีไทย

การใช้มุมมองของตัวละครที่ไม่อยู่ในเหตุการณ์ “พระมหาธรรมราชาเสียเมือง” นี้ จึงนับเป็นกลวิธีสำคัญที่วรรณกรรมแต่ละเรื่องใช้เสนอถ้อยคำคำหั้นการกระทำของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านทางตัวละครที่มีมุมมองแบบรับรู้จำกัด และในบางกรณียังเชื่อมโยงไปสู่การสร้างภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านไม่ดีว่าเป็นผู้ทรยศต่อชาติได้อย่างแนบเนียนอีกด้วย เพราะบทประพันธ์เลือกเสนอเรื่องผ่านมุมมองของตัวละครที่ชวนให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ร่วมได้ง่าย เช่น กลุ่มชาวสยามใน โคลงภาพพระราชพงศาวดาร เป็นต้น นอกจากนี้การให้ข้อมูลที่ไม่ครบถ้วนยังสามารถทำให้บทประพันธ์สามารถประเมินพฤติกรรมของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาแบบภาพเหมารวม (stereotype) ว่าคนที่เข้าข้างศัตรูก็ย่อมเป็นทรยศต่อชาติอย่างแน่นอนไม่มีเงื่อนไข

จากตัวอย่างของกรณี “พระมหาธรรมราชาเสียเมือง” ที่นำมาศึกษาทำให้เห็นว่ากลวิธีการใช้มุมมองที่แตกต่างกันส่งผลต่อการรับรู้การกระทำของสมเด็จพระมหาธรรมราชาของตัวละครต่าง ๆ แตกต่างกันไป และส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในแนวทางที่แตกต่างกันด้วย กล่าวคือ วรรณกรรมที่เสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านดีส่วนใหญ่ มักจะเลือกใช้มุมมองของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเอง หรือไม่ก็ตัวละคร

^{๑๑๐} สนิท พูลพงศ์, บทร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามไทย-พม่า การเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๑, หน้า ๕๐.

ใกล้ชิดเช่นพระมหาสีและพระราชโอรส พระราชธิดา หรือไม่ก็ตัวละครอื่นที่อยู่ในเหตุการณ์การเสียเมืองพิษณุโลกและเสียกรุงศรีอยุธยา ทำให้บทประพันธ์สามารถสื่อถึงความซับซ้อนแบายลของแผนการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระมหาธรรมราชา ในขณะที่วรรณกรรมที่ต้องการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านไม่ดีมักจะเลือกใช้มุมมองแบบรับรู้จำกัดเพื่อนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาผ่านการรับรู้ของตัวละครที่ไม่เข้าใจเหตุการณ์และความคิดของสมเด็จพระมหาธรรมราชาเพื่อจะสามารถแสดงความเห็นในเชิงตำหนิสมเด็จพระมหาธรรมราชาแบบเหมารวมว่าเป็นผู้ทรยศต่อชาติได้อย่างสมเหตุสมผล

การกำหนดประเภทของผู้เล่าและการใช้มุมมองของการเล่าเรื่องนี้ นับเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อความหลากหลายของการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชา เพราะว่าการเลือกวิธีการเล่าเรื่องมีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิธีการมอง วิธีการเห็น และวิธีการรับรู้พฤติกรรม และสื่อความหมายถึงตัวละครในเรื่องเล่า การศึกษาผู้เล่าและมุมมองของการเล่าเรื่องในกรณีของสมเด็จพระมหาธรรมราชาพบว่าการใช้กลวิธีการเล่าเรื่องมีความซับซ้อนและหลากหลายแต่ก็พบความสัมพันธ์ระหว่างการเลือกใช้รูปแบบของการเล่ากับภาพตัวแทนที่ปรากฏในวรรณกรรมอย่างมีแบบแผน

๓.๔ สถานที่ (place) ในฐานะพื้นที่ (space) ของการเล่าเรื่อง

โดยทั่วไปแล้ว เชื่อกันว่าฉาก (setting) ในวรรณกรรมมีหน้าที่เพียงแค่นิยามตำแหน่งแห่งที่สำหรับให้เรื่องราวต่าง ๆ เกิดขึ้น แต่นักทฤษฎีเรื่องเล่าบางคนเช่น มีเก้ บาล(Mieke Bal) เห็นว่า “สถานที่” (place) หรือที่เธอเรียกว่า “พื้นที่” (space) นั้นก็มีความสำคัญต่อการวิเคราะห์เรื่องเล่าด้วย เพราะว่าสถานที่ในเรื่องเล่ามีความเชื่อมโยงโดยตรงกับตำแหน่งที่เกิดการรับรู้เรื่องเล่า^{๑๑๑}

บาลได้ให้นิยามของคำว่า “พื้นที่” (space) ไว้ว่าหมายถึงสถานที่ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์โดยตรงกับการรับรู้เรื่องเล่า ซึ่งอาจจะหมายถึงการเชื่อมโยงโดยตรงกับความเข้าใจตัวละครในเรื่องเล่าก็ได้ โดยที่ตัวละครนั้นปรากฏตัวอยู่ในพื้นที่ เฝ้าสังเกตพื้นที่ รวมถึงมีปฏิริยาต่อพื้นที่นั้น^{๑๑๒} หรือกล่าวอย่างง่ายที่สุดคือ พื้นที่ที่เกิดเรื่องราวขึ้นในวรรณกรรมนั้นมีบทบาทและมีความสัมพันธ์กับความเข้าใจเรื่องราวและเข้าใจตัวละครด้วย เช่น เรื่องเล่าที่ดำเนินเรื่องในพื้นที่ที่เป็นมหานคร มีประชากร

^{๑๑๑}Mieke Bal, *Narratology : Introduction to the theory of narrative*, p.133.

^{๑๑๒}Ibid., p.133.

อาศัยอยู่มากมาย ก็มีแนวโน้มที่ตัวละครที่อยู่ในเรื่องเล่านี้จะมีนิสัยใจคอและบุคลิกลักษณะที่หลากหลาย นอกจากนี้ พื้นที่ต่าง ๆ ในเรื่องเล่ายังมีปฏิสัมพันธ์กับตัวละครและพื้นที่อื่น ๆ ได้ เช่น พื้นที่กำหนดการกระทำของตัวละคร ดึงเห็นได้ง่ายที่สุดจากฉากที่เป็นถนน ทางเดิน และสัญญาณจราจรที่กำหนดการเคลื่อนไหวของตัวละคร พื้นที่ที่เป็นหุบเขาหน้าผาสูง ทำให้ตัวละครต้องปีนป่ายและได้รับความลำบาก เป็นต้น การที่พื้นที่มีบทบาทสำคัญต่อการสื่อความหมายของเรื่องเล่านั้น ในบางกรณีอาจถือได้ว่าพื้นที่มิได้เป็นเพียงที่ว่างสำหรับให้ตัวละครแสดงบทบาท แต่พื้นที่สามารถเป็นผู้แสดงบทบาทเองได้ เช่น มีเสียงนกร้องดังขึ้นในพื้นที่ที่เงียบสงบ ก็นับเป็นการสื่อความหมายถึงการเคลื่อนไหวของพื้นที่^{๑๑๓}

ในกรณีของวรรณกรรมในกลุ่มข้อมูล ฉากของเรื่องในฐานะพื้นที่ของเรื่องเล่าส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในประเด็นที่สัมพันธ์กับชนบวรรัตนศิลป์ไทยคือการชมบ้านเมืองและการชมธรรมชาติ นอกจากนี้ การพรรณนาฉาก หรือ “พื้นที่” แบบเดียวกันให้แตกต่างกันยังส่งผลต่อความแตกต่างของการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้สื่อให้เห็นสารสำคัญในระดับเรื่องเล่าของบทประพันธ์แต่ละเรื่องที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสงครามการแย่งชิงดินแดนหรือ “พื้นที่” ของ ๒ ชนชาติ ดังจะเสนอตามประเด็นต่อไปนี้

๓.๔.๑ การใช้พื้นที่ฉากตามชนบทชมบ้านเมือง

วรรณคดีไทยมีชนบวรรัตนศิลป์ประการหนึ่งคือการเปิดเรื่องด้วยบทพรรณนาชมบ้านเมือง และเมื่อมีการเปลี่ยนฉากไปยังเมืองอื่น ก็จะมีการเปิดเรื่องด้วยบทพรรณนาชมบ้านเมืองอีกด้วย ตัวอย่างของบทเปิดเรื่องดังกล่าว เช่น บทเปิดเรื่องนิทานคำกลอนเรื่อง พระอภัยมณี ของสุนทรภู่เป็นดังนี้

สมมุติวงศ์ทรงนามท้าวสุทัศน์
อันกรุงไกรใหญ่ยาวลิบเก้าโยชน์
สระพร้อมไพร่ฟ้าประชานี
มีเอกองค์นั่งลักษณะอัครราช

แต่ปางหลังยังมีกรุงกษัตริย์
ผ่านสมบัตินามธานี
ภูเขาคอดเป็นกำแพงบุรีศรี
ชาวบุรีหรรษาสดาวาร
พระนางนาฏนามปทุมเกสร

^{๑๑๓}Ibid., pp.135 – 137.

สนมนางสนมสุรางคนิกร

ดั่งกินนรนำรักลักขณา^{๑๑๔}

บทเปิดเรื่องที่ยกมานี้มีองค์ประกอบได้แก่ การแนะนำตัวละครที่เป็นกษัตริย์ครองเมือง ซึ่งชมความยิ่งใหญ่ของบ้านเมืองในแง่กายภาพคือความใหญ่โตและมั่นคงแข็งแรงสื่อถึงพระราชอำนาจทางการเมืองที่เข้มแข็งของท้าวสุทัศน์ จำนวนประชากรมากมายและมีความสุขสื่อถึงความสามารถในการปกครอง ส่วนการมีพระมเหสีและนางสนมกำนัลมากมายพร้อมสื่อถึงบารมีของพระองค์

บทเปิดเรื่องดังกล่าวนี้จึงมีการให้ความหมายกับ “พื้นที่” ได้แก่เมืองรัตนว่าเป็นเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ที่ประสบความสำเร็จในการปกครอง อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่เมืองรัตนให้ความหมายในทางชื่นชมตัวละครท้าวสุทัศน์และสื่อถึงความปลอดภัยและความสุขในชีวิตของพระองค์

ในวรรณกรรมที่นำมาศึกษา พบกลวิธีการใช้ขนบการเปิดเรื่องที่วรรณกรรมแต่ละเรื่องเลือกพรรณนาแนะนำบ้านเมืองแตกต่างกันตามสภาวะของบ้านเมืองในขณะนั้น การเลือกพรรณนาในลักษณะดังกล่าวย่อมจะส่งผลต่อการสื่อความหมายถึงความสามารถ พระราชอำนาจและเกียรติยศของตัวละครที่เป็นพระมหากษัตริย์ของเมืองที่พรรณนาด้วย

พิจารณาจากเปิดเรื่องในเมืองที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาปกครองอยู่ พบว่าในแต่ละฉากของวรรณกรรมแต่ละเรื่องเลือกพรรณนาฉากต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่แตกต่างกันทั้งในด้านดีและในด้านไม่ดีด้วย

ตัวอย่างของการใช้ขนบการชมบ้านเมืองเพื่อนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในด้านดี เช่น การชมเมืองพิษณุโลกใน *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์* เป็นดังนี้

เบื้องนั้นพระบาทบุรุษประถัมภ์	มหาธรรมราชา
ผ่านพิษณุโลกสิริมหา	อุปราชเฉลิมสิทธิ์
กับราชะชายาวระนุช	พระวิสุทธิกษัตริ
ทรงครรรภ์ประทุมดนะวี	ระวิเชษฐนเรศวรสยาม
เสวยสวัสดีร์วิรัตภยะพิบัติ	บุระรัฐสำเร็จราม
เกษตร์กิตยัพะณิขอุระตาม	อติเรกอำรุงไพท

^{๑๑๔} สุนทรภู่, *พระอภัยมณีคำกลอนของสุนทรภู่*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔ (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, ๒๕๑๗), หน้า ๑.

บัลลังก์อลังการสถิต	ยะวิจิรัฐโรมย์
เศวตฉัตรระสัดต์ปฏลชะชัย	ะเฉลิมพระเดชา
พร้อมหมู่พะบุบวระชาติ	มุขะมาดยะเสนา
เผ้ากลิ่นพระมนทิระสภา	พิตะพ่างพฤษทอินทร ^{๑๑๔}

บทพรรณนาที่ยกมานี้สื่อถึงความเพียบพร้อมทางด้านครอบครัวของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่เมืองพิษณุโลกที่ประทับอยู่ร่วมกับพระมหาลี้ผู้กำลังทรงครุภักดิ์พระนเรศวรผู้จะกำลังประสูติมาเป็นยอดวีรบุรุษ และพื้นที่เมืองที่สงบสุขปราศจากภัย พลเมืองประกอบอาชีพเกษตรกรรมและพาณิชย์กรรมได้ผลดี พระราชวังที่งดงามรวมทั้งมีหมู่เสนามาดย์ที่ส่งางามเข้าเฝ้าพร้อมนั้น เป็นพื้นที่ที่สื่อถึงพระราชอำนาจและความสามารถในการปกครองของสมเด็จพระมหาธรรมราชา

ในเชิงเปรียบเทียบ พื้นที่เมืองที่สูญสิ้นเอกราชใน *ร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ* นั้น ให้ภาพสมเด็จพระมหาธรรมราชาในลักษณะตรงกันข้าม คือเป็นภาพของพระมหากษัตริย์ที่พ่ายแพ้และไร้อำนาจในการปกครองเนื่องจากต้องตกอยู่ใต้อาณัติของพม่า ดังนี้

พระมหาธรรมราชาขึ้นครองราชย์ :-

ตลอดฤดูฝนหล่นอย่างหนัก	เจ้าหงสาอ่อนพักอยู่กรุงศรี
อภิเษกธรรมราชาครองบุรี	อยุธยาธานีไทยสืบมา
โดยให้เป็นเมืองชลยหรือเมืองขึ้น	ห้ามเมามีนขึ้นขัดต่อพม่า
สมเด็จพระมหาธรรมราชา	ก็รับว่าจะปฏิบัติตามต่อไป
มีกำลังทหารพม่าไว้ส่วนหนึ่ง	ประมาณถึงสามพันเห็นจะได้
เพื่อช่วยเฝ้ารักษาธานีไทย	มิให้ใครแข็งข้อก่อเหตุการณ์
เรียบร้อยแล้วเจ้าหงสาก็ยกทัพ	เพื่อคิดบัญชีกับเมืองไกลบ้าน
ที่เคยถูกพม่าถล่มหน้ชมซาน	กลับมาฐานกรุงศรีสัตนา
ทางฝ่ายไทยตกเป็นประเทศราช	แก่ต่างชาติก็คือประเทศพม่า
ตามเหตุการณ์เรื่องราวที่กล่าวมา	ถึงสิบห้าปีประวัติจักบรรยาย ^{๑๑๖}

ภาพบ้านเมืองที่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าที่ยกมานี้ พื้นที่ของแผ่นดินไทยแสดงความเป็นมิตรต่อการขึ้นครองราชย์ของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชตั้งแต่วรรคแรกที่บรรยายว่ามีฝนตกอย่างหนักแสดงถึงสภาวะที่เป็นเหตุอาเพศตามความเชื่อของคนไทย ซึ่งน่าจะแสดงให้เห็นว่า

^{๑๑๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์*, หน้า ๑๔๘ - ๑๔๙.

^{๑๑๖} สนิท พูลพงศ์, *บทร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามไทย-พม่า การเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๑*, หน้า ๗๐.

พื้นที่แผ่นดินไทยไม่ยอมรับการขึ้นครองราชย์ในฐานะเมืองประเทศราช นอกจากนี้ แทนที่จะมีกำลังทหารได้บังคับบัญชาของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่เข้มแข็งและแสดงแสนยานุภาพสมกับเป็นพระมหากษัตริย์ พื้นที่ที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้ขึ้นครองราชย์กลับเป็นพื้นที่ที่ถูกควบคุมด้วยกำลังทหารพม่าซึ่งทำให้พระราชอำนาจของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชถูกจำกัดและข่มขู่โดยตัวแทนของฝ่ายพม่าซึ่งเป็นผู้มีอำนาจที่แท้จริง

นอกจากนี้ แม้ว่าในนวนิยายทั่วไปจะไม่ปรากฏชนบทการชมบ้านเมือง แต่ผู้วิจัยพบว่า นวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี มีโครงสร้างของเรื่องเล่าในแต่ละบทคล้ายคลึงกับวรรณคดีแบบฉบับคือเปิดเรื่องในท้องพระโรงของเมืองต่างๆ มีนัยสำคัญต่อการเปรียบเทียบจึงได้นำฉากพรรณนาบ้านเมืองที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับในวรรณคดีแบบฉบับจากนวนิยายเรื่องนี้มาเปรียบเทียบด้วย

การพรรณนาฉากเมืองใน พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี เป็นดังนี้

ภายในท้องพระโรงใหญ่เจ้าบุเรงนองนั่งเป็นประธานอยู่บนอาสน์สูง ต่ำลงมาทางด้านขวาเป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชา ด้านซ้ายสมเด็จพระมหินทราธิราชผู้พี่ชายและเสียราชบัลลังก์แก่ข้าศึก แม้ว่าจะได้ทำพิธีปราบดาภิเษกสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชขึ้นเป็นเจ้าเหนือหัวแทน แต่ก็ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของหงสาวดี ซึ่งจัดแจงขุนนางผู้ใหญ่ไว้ช่วยรักษาเมือง เกณฑ์ทหารและไพร่พลไปเกือบเกลี้ยงพระนคร เหลือพลไว้ให้เพียงหมื่นเดียว ทหารยี่สิบอันมีค่าประจำเมืองถูกขนย้ายไปแทบหมด

พระมหาธรรมราชาได้ไว้เพียงเปลือกเมืองเท่านั้น และต้องเอาราชปิโยรสทั้งคู่แลกกับตำแหน่งนี้

มันช่างน่าเศร้ายิ่งนัก^{๑๑๗}

จะเห็นว่า การพรรณนาฉากเมืองในนวนิยายเรื่องนี้ตรงกันข้ามกับการพรรณนาในเฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์ อย่างชัดเจน ตั้งแต่ความสูงต่ำของลำดับที่นั่งที่ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชผู้เป็นพระมหากษัตริย์ต้องนั่งต่ำกว่าพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเพื่อแสดงความด้อยกว่าในฐานะเมืองประเทศราช สมบัติพิสดาน เสนามาตย์และไพร่พลคู่บารมีที่มีจำนวนน้อย ตรงข้ามกับฉากพรรณนาบ้านเมืองในวรรณคดีไทยที่ต้องเน้นความยิ่งใหญ่และมั่งคั่งของฉากพระราชวัง

^{๑๑๗} กาญจนา นาคันนันทน์, พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี, หน้า ๗.

รวมไปถึงบรรยากาศที่โศกเศร้าในท้องพระโรงต่างจากภาพความยิ้มแย้มแจ่มใสสง่างามของเสนามายุใน *เฉลิมเกียรติยศตรีคำฉันท์*

ในลักษณะเช่นนี้ พื้นที่ที่เป็นบ้านเมืองของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในนวนิยายเรื่อง *พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี* จึงส่งผลต่อการสื่อความหมายถึงตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในลักษณะผู้พ่ายแพ้ได้เป็นอย่างมาก ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชผู้มีฐานะเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาถูกลูกพื้นที่และตำแหน่งแห่งที่ของการจัดวางต่าง ๆ ในพื้นที่ท้องพระโรงกดดันและเน้นความด้อยอำนาจของพระองค์ในทุกด้าน โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ในชนบทการพรรณนาบ้านเมืองในวรรณคดีไทย ซึ่งพื้นที่ของบ้านเมืองในนวนิยายเรื่องนี้ย่อมล้นขนบวรรณศิลป์ดังกล่าวโดยการพรรณนาสภาพแวดล้อมทุกอย่างในทางตรงกันข้ามกับพระราชวังของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระราชอำนาจ

จึงอาจนับได้ว่า การใช้ “พื้นที่” ที่แตกต่างกันในการชมบ้านเมืองตามขนบวรรณศิลป์ไทย เป็นกลวิธีอย่างหนึ่งที่วรรณกรรมแต่ละเรื่องใช้นำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้แตกต่างกัน

๓.๔.๒ การตัดแปลงพื้นที่ฉากที่ใช้ขนบวรรณศิลป์ในการชมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ขนบวรรณศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่อีกประการหนึ่งที่พบมากในวรรณคดีไทยและพบในกลุ่มข้อมูลคือการพรรณนาธรรมชาติ การพรรณนาธรรมชาติในวรรณคดีไทยนั้นบ่อยครั้งมีการใช้พื้นที่ของธรรมชาติที่สัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครและมีอิทธิพลต่อตัวละครด้วย เช่น ใน *ลิลิตตะเลงพ่าย* เมื่อพระมหาอุปราชาทรงยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาทั้งที่ไม่เต็มใจและทรงอาศัยบ้านเมืองและพระสนม บทประพันธ์พรรณนาธรรมชาติและอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครพระมหาอุปราชาวังนี้

พระอวอร์ดหันเทวษ ถึงอัคเรศแรมเวียง พลางเมิรเมียงไม้เขา โดยลำเนาแนว
เถื่อน เคลื่อนแสนยาโจษจน ลุดำบลสังคล่า ป่าระหงดงดอน พิศศิขรรายเรียง เพียงสุดสาย
เมฆเมิล เนื่องเนินดินแนวไศล สูงไสว้วยฟ้า ชระอำอำหาวหน เห็นถลกกุก่อง เชิงชันช่อง
ปล่องเปลว เหวหุบห้วยดรวยโครก ชะโงกชะง่อนเงื่อมง้ำ ถ้ำท้อธารธารา แสงเสลา
หลากหลาย พรายพะแพ้วไพโรจน์ ชวงช่อโชติฉายฉัน สีสุพรรณเลื่อมเหลือง เรื่องโมรา
รายเรียบ ชาวป่วนเปรียบเพชรรัตน์ แดงดั่งปัทมราช ดำประหลาดนิลกาล เขียวสีปานมรกต

ขาบไสสดเสมอเมฆ ชมพูแจกโกเมน เพญพรรณพรายรุ่งร่วง ช่วงส่องแสงสุริยา ดุจดารา
 เรืองจรัส ประภัสสรโอภาส พิลาสล้าลานเนตรพิศศิวเรศช่อมุ่ม พุ่มพณัสนัยด์เยียด พฤษภา
 เสียดสีกิง เสียงเสนาะยั้งอย่างพิณ พระยลยินพิศวง ถวิลถึงองค์อัคเรศ ยามดุนิเยศจำเรียง
 บรรสานเสียงถวายขอ ฟังพอใจพอกกรรม ธกัจฉาลมมิเบื้อ เหงื่อเนตรตกอกซ้า เหลือทุกข์
 เหลือที่กล้า เทวษไว้ไปมี แม่เอ๋ย^{๓๓๔}

ความที่ยกมานี้พรรณนาถึงความขัดแย้งระหว่างจิตใจของตัวละครกับสิ่งแวดล้อม
 บทประพันธ์เริ่มด้วยการพรรณนาอารมณ์ของพระมหาอุปราชในตอนที่ทรงเศร้าใจ แต่ธรรมชาติ
 รอบข้างกลับงดงามละลานตาน่าพิศวง ซึ่งทำให้พระมหาอุปราชยังคำนึงถึงพระสนมมากยิ่งขึ้นไป
 อีก พื้นที่ป่าเขาลำเนาไพรรอบๆ ในระหว่างที่พระมหาอุปราชกำลังเดินทางไปออกศึกนี้จึงมีบทบาท
 ในการยับยั้งชะตากรรมของตัวละครที่ต้องอยู่ท่ามกลางความงามของธรรมชาติในขณะที่ตนกำลัง
 โศกเศร้าหดหู่ตรงข้ามกับสิ่งแวดล้อม

ลักษณะขนบวรรณศิลป์ในการชมธรรมชาติที่ส่งผลต่อภาพตัวแทนของสมเด็จพระ
 มหาธรรมราชาในด้านดีนั้นอาจพิจารณาได้จากใน *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์* ในตอนที่ตัวละครพระ
 เจ้าตะเบ็งชะเวตี้ทรงตีเมืองสยามไม่สำเร็จแล้วเสด็จกลับด้วยความผิดหวัง เนื่องจากถูกทัพไทเหนือ
 ที่นำโดยสมเด็จพระมหาธรรมราชาตีจนแตกพ่ายไป แม้ภายหลังจะสามารถจับพระมหินทร์และพระ
 ราเมศวรเป็นองค์ประกันได้ก็ตาม บทประพันธ์พรรณนาความรู้สึกของพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้เมื่อเห็น
 ทัพไทเหนือของสมเด็จพระมหาธรรมราชาไว้ว่า

ผ่านทัพพระธรรมราช	สุระชาติอุดรนคร
เห็นค่ายนิรายสลอน	ลิมิเห็นทหารไท
ถึงช่องประลองรบ	ระกะศพนาร์ธใจ
กลิ้งกลาดระดาศไพโร	ฉวะหน้าอนาธา
หมาแรงสิแย่งฟัด	ก็กระจัดกระจายตา
เหม็นตืดชะฮืดตา	ดละเยียมสุสานสยอง
ทรากม้าและทรากช้าง	ลิสล้างละโทรมพอง
ทรากพม่าชะเมอมอง	คะมุกทวยยะข่ายถลน
ดงที่บมิทางลอด	ละก็ฟอดดอกศุกคน

^{๓๓๔}สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, *ลิลิตตะเลงพ่าย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖ - ๒๗.

กลิ้งเกลื่อนถนนเมื่อนยล
 จอมมอญสะท้อนอดีต
 ผล้าผลาญทหารชัย
 แม้มอญจะย่อนยุท
 หนหลังจำรางควาญ
 ไทเหนือมิเหลือราบ
 จึงคิดประชิดรณ
 ชินสู่มตะลุมบอน
 หมิ่นทัพก็อ้ปะรา

ละสยดสยองภัย
 อูระคิดแขงไท
 ะก็ช้อนคะแนนทหาร
 ะฮ่อยุทธะยาอาน
 รุฐะด้าวอูตรผจน
 ฤชนาบชานนพหล
 นคะโรตมอโยทธยา
 ผิวะมอญพม่ามา
 ชยะแมนกะด้าว^{๑๑๔}

ความที่ยกมานี้พรรณนาถึงภาพสิ่งแวดล้อมที่ตัวละครพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้เห็นเมื่อทรงยกทัพผ่านทัพสมเด็จพระมหาธรรมราชาและเห็นภาพสยดสยองของซากศพทหาร ม้า และช้างที่ถูกทหารไทที่นำโดยสมเด็จพระมหาธรรมราชาสังหาร ภาพเหล่านี้ทำให้พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ทรงหวาดกลัวทัพไทเหนือของสมเด็จพระมหาธรรมราชาถึงขั้นที่ทรงเชื่อว่าหากมิสามารถปราบไทเหนือได้ ก็จะไม่สามารถตีกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ พื้นที่ในฉากดังกล่าวนี้แสดงบทบาทของแผ่นดินไทยที่ขู่เชิญทัพพม่าที่ยกมารุกราน ภาพความตายของทหารและช้างม้าในทัพซึ่งประกอบด้วยศพของทหารทุกเชื้อชาติเว้นแต่ชาวสยามเท่านั้นสาธิตให้เห็นแสนยานุภาพของทัพไท ดงดิบที่เต็มไปด้วยศพคนก็ทำหน้าที่หลอกหลอนพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ให้ทรงสยดสยองมากขึ้นไปอีก การพรรณาสีสิ่งแวดล้อมที่ยกมานี้ให้ผลทางอ้อมคือชี้ให้เห็นความสามารถในเชิงยุทธ์และความน่าเกรงขามของสมเด็จพระมหาธรรมราชา การใช้พื้นที่ในบทประพันธ์ตอนที่ยกมานี้จึงเป็นกลวิธีการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในลักษณะยอดนักรบที่สามารถปราบปรามข้าศึกได้อย่างราบคาบและทิ้งความหวาดกลัวและเจ็บช้ำน้ำใจไว้ในใจของข้าศึกด้วย

ในลักษณะเดียวกัน ภาพธรรมชาติระหว่างทางกลับไปยังเมืองหงสาวดีก็ถูกดัดแปลงให้เป็นพื้นที่ที่เหยียดหยันตัวละครมหาอุปราชบาเยงนองที่พ่ายแพ้ศึกในครั้งนี้โดยการดัดแปลงลีลาการชมธรรมชาติโดยการเล่นคำของวรรณคดีแบบฉบับของไทย ซึ่งให้ผลทางอ้อมต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในฐานะผู้ชนะศึก ดังนี้

^{๑๑๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, เฉลิมเกียรติยศวีรค้ำจันท์, หน้า ๒๐๔.

กะเรียนเรียนอะไรหรือ	สื่อชื่อกะเรียนเรียน
จะ! เรียนกินมิเรียนเพียน	พิชัยฉบบจะรบใคร
ฝึกุเรียนและเพียนหลาย	โฉลกร้ายก็พายไท
กะเรียนเรียนเถอะเรียนไป	ลู่หงสาและนำชม
จะวานทูลพระนางเธอ	หวะมัวเหม่อประเจ๋อจอม
กระเรียนเมี้ยนพะนมกรรม	อูราคอยชม้อยหาย
จุกูกรุกูกรุกูกรุกู	จะเขาคูคะรมรคาย
แขยงหุมิรู้คลาย	คะรมยุทธีนี้สุดคู
มิล่มศรีอยุธยา	ขนิษฐากี่มาชู
ชีวาชมพะนมกุ	จะฟังเพลินสิเชิญขัน
เกาะก้อกก้อกกะโด้งโห่ง	มะยู่โด้งสำเนียงตัน
สะท่อนโสตร์พิโรครัน	หี! นกยุงนียัยใคร
ธะวัชพม่าสิตราเจ้า	จะนำเข้าพิฆาฏไท
ละกลับอ้อปะราชัย	ฉนี้แค่คนองขยัน ^{๑๖๐}

ความที่ยกมานี้แสดงให้เห็นอารมณ์ที่หลากหลายและสับสนในห้วงคำนึงของพระมหาอุปราชบาเยนอง ที่ผสมปนเประหว่างอารมณ์คิดถึงพระสนมที่นำเสนอแบบแบบสำนวนนิราศกับอารมณ์ขุนมัวที่พายแพ้อกรุงศรีอยุธยา ซึ่งกล่าวได้ว่าพื้นที่รอบ ๆ ที่เป็นธรรมชาติกำลังเยาะหยันความพ่ายแพ้ของตัวละคร ซึ่งจะส่งผลต่อการเน้นชัยชนะของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเช่นกัน

ในยุคต่อมา พบการใช้ธรรมชาติเพื่อแสดงอารมณ์และความรู้สึกของตัวละครในวรรณกรรมประเภทนวนิยายด้วย เช่น นวนิยายของทมยันตี เป็นวรรณกรรมที่มีการใช้ฉากธรรมชาติเป็นพื้นที่ของการนำเสนออารมณ์และความรู้สึกของตัวละครได้อย่างมีพลวัต ตัวอย่างเช่น ฉากแม่น้ำในนวนิยายเรื่อง *กษัตริยา* หลังจากตัวละครพระมหาธรรมราชาเข้าสวามีภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองแล้วถูกเกณฑ์ให้ร่วมทัพพม่ามาตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อกองทัพแวะพักที่ริมแม่น้ำบริเวณใกล้กรุงศรีอยุธยา ตัวละครพระมหาธรรมราชาทรงเสด็จมาที่ริมแม่น้ำเพื่อทอดอารมณ์และความรู้สึกเศร้าพระทัยที่ต้องมาเป็นศัตรูกับกรุงศรีอยุธยา ดังนี้

^{๑๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๖.

ลำน้ำเริ่มเป็นสีแดงขุ่นข้น กระแสน้ำรุนแรงไหลคว้าง แผลวลอยผ่านรวดเร็ว แสดงถึงฤดูกาลใกล้น้ำเหนือจะหลาก ยามดรู้อะโหมกยั้งอวล ภาพทั้งหลายจึงเป็นเงา ชลพิณทุหยาดหยดละอองเย็น ทว่า...บุรุษที่ยืนพิงต้นไม้ริมฝั่งเยือกในหัวใจมากกว่า

ลำน้ำนี้...ใกล้ปากคลองบัว

ขุนหนุ่มตระหง ไข้กระแสน้ำเป็นยุทธวิธี

ฟุ้งเรือตนต์หน้าฉานเรือทรงนางพระยา

วีรกรรมนั้นก่อเกิด...พระมหาธรรมราชา และต่อมา กระแสน้ำเจกนี้ ทำให้พระเจ้า หงสาวดีตะเบ็งชะเวตี้ถอยทัพ กับบัดนี้ เวลานี้ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองจะทรงดำริฉันทใด? ร่างสูงสันทนต์ทรุดลงคุกเข่า ไข้มือราสายน้ำ อธิษฐานต่อพระแม่คงคา

“เร่ร่อนโรมลันเกิด พระแม่เท่านั้นจะพาชยะมาสู่อุทธยาได้”^{๒๑}

ความที่ยกมานี้พรรณนาภูมิทัศน์ของแม่น้ำช่วงต้นฤดูน้ำหลาก ความเย็นของสายน้ำทำให้ ตัวละครพระมหาธรรมราชามีจิตประหวัดไปถึงภาพอดีตที่ทรงเคยประสบความสำเร็จจากการใช้ พื้นที่คดเคี้ยวของคลองวางกลยุทธเพื่อปกป้องกรุงศรีอยุธยาจนได้ความดีความชอบเป็น พระมหาธรรมราชาในปัจจุบัน แต่เมื่อเสด็จผ่านบริเวณใกล้เคียงกับลำน้ำสายเดิมอีกครั้ง พระองค์ กลับกลายเป็นผู้ที่จำต้องแปรพักตร์ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาเสียเอง การไหลเชี่ยวของสายน้ำเป็น สัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงจากชะตาชีวิตที่เคยรุ่งโรจน์ทางการเมืองกลายมาเป็นผู้ทรยศต่อ แผ่นดินด้วยความจำเป็น นอกจากนี้ การไหลเชี่ยวของน้ำในแม่น้ำตามธรรมชาติยังเป็นบทบาทของ พื้นที่ที่เหยียดหยันชะตากรรมของตัวละครว่า ธรรมชาตินั้นยังคงเดิม เจกเช่นสายน้ำยังคงไหลเชี่ยว แต่ ชะตากรรมของมนุษย์กลับพลิกผันเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

ลักษณะพื้นที่ดังที่กล่าวมานี้ส่งผลให้ตัวละครพระมหาธรรมราชาทรงสะเทือนใจจนต้อง แสดงออกด้วยการร้องขอพระแม่คงคาซึ่งเป็นบุคลาธิษฐานของธรรมชาติ ให้หลากมาท่วมทัพพม่า เพื่อแก้ปัญหาไม่ให้กรุงศรีอยุธยาต้องรับหน้าศึกพม่า การอธิษฐานเช่นนี้แสดงสภาวะทุกข์ใจของ ตัวละครที่กรุงศรีอยุธยากำลังจะล่มสลายโดยที่พระมหาธรรมราชาเองทรงไม่สามารถช่วยเหลือได้ และยังคงกลายเป็นผู้ช่วยข้าศึก ด้วยเหตุนี้ ฉากริมแม่น้ำที่ยกมาข้างต้นจึงเป็นพื้นที่ที่กระตุ้น อารมณ์สะเทือนใจของตัวละครพระมหาธรรมราชา เพื่อนำไปสู่การนำเสนอตัวละคร พระมหาธรรมราชาให้เป็นขุนศึกผู้ยังคงจงรักภักดีต่อชาติที่ถูกสถานการณ์บีบบังคับให้เข้าข้างข้าศึก มิใช่ผู้แปรพักตร์เพราะคิดทรยศต่อแผ่นดิน จึงทรงมีความทุกข์ใจในการร่วมเสด็จในทัพพม่าครั้งนี้

^{๒๑} ทมยันตี, กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา, หน้า ๑๗๔.

ส่วนการชมธรรมชาติใน นวนิยายเรื่อง *อิริราช* นั้นพรรณนาภาพที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชชมธรรมชาติระหว่างทางที่พาพระนเรศไปยังกรุงหงสาวดีเพื่อเป็นองค์ประกัน ในระหว่างนั้น ตัวละครพระมหาธรรมราชาธิราชทรงตั้งปณิธานจะปลดแอกและแก้แค้นฝ่ายพม่า ดังนี้

แลพระโอรสเล่า นเรศ...พ่อพาเจ้าพรากจากนครพัน 'บ้านเกิด' ไปยึดห่านดาวดี เป็น 'เรือนนอน'

แม่เจ้ากริ้วโกรธา พ่อใคร่ครวญแล้วว่า ด้วยหัตถาเจ้าจกัฏ์แผ่นดินได้

ระหว่างนั่งม้าผ่านเขตแดนไทยสู่ห่านดาวดี ลูกเอ๋ย...พ่อชี้ชวนชมเส้นทาง พ่อสอน การเดินทัพ ตั้งทัพ และเคลื่อนทัพ พ่อสอนการรบชิงเมือง แลยึดเมือง

ภูมิประเทศที่ผ่านไปเป็น 'ข้า' เขาในวันนี้

วันหน้า...จกัฏ์ย้อนคืนไป 'มา' มัน^{๑๒๒}

ในมิติของพื้นที่ ความที่ยกมานี้พรรณนาการเคลื่อนย้ายของตัวละครจากพื้นที่หนึ่งไปยังอีก ที่หนึ่งซึ่งนับเป็นการเดินทางของพระนเรศไปสู่ความยากลำบาก เพราะต้องเดินทางไปเป็น "ข้า" คือ ไปเป็นเชลย แต่บทบาทของพื้นที่ในตอนนี้มีซับซ้อนทบทวนการเหยียดหยันความพ่ายแพ้ของตัวละคร เหมือนตัวอย่างข้างต้น แต่เป็นพื้นที่ที่มีพลวัตขึ้นอยู่กับการตีความของตัวละคร กล่าวคือ ตัวละคร สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้ "ชี้ชวน" ให้พระนเรศชมธรรมชาติระหว่างทางที่ทั้งสองพระองค์ ต้องเดินทางไปอย่างผู้แพ้ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวน่าจะเป็นพื้นที่ของดินแดนไทยที่ถูกผนวกไปเป็นของ พม่าแล้ว แต่สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ถือโอกาสนี้ให้พระนเรศได้ทรงเรียนรู้พื้นที่ทางยุทธศาสตร์ เพื่อจะได้ชัยชนะในวันหน้า พื้นที่เดียวกันนี้จึงถูกตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเปลี่ยนให้ เป็นพื้นที่แห่งความหวังที่จะกอบกู้เอกราชได้สำเร็จในอนาคต

การพรรณนาฉากให้เป็นพื้นที่ที่กระตุ้นอารมณ์สะเทือนใจของตัวละครและการตีความพื้นที่ อย่างมีพลวัตในนวนิยายที่ยกมาทั้งสองเรื่องข้างต้นเป็นกลวิธีที่ทมยันตีใช้นำเสนออารมณ์ ความคิด และความปรารถนาของตัวละครในเหตุการณ์ที่ซับซ้อน ชัดแย้งในตัวเอง ตีความยาก และนำเสนอ ได้ยากดังเช่นเหตุการณ์ที่ตัวละครพระมหาธรรมราชาตัดสินใจเข้าข้างศัตรูเพราะหวังดีต่อ ประเทศชาติ ผู้ประพันธ์ใช้พื้นที่ที่เป็นธรรมชาติรอบด้านมาช่วยสื่อถึงความคิดที่แท้จริงของตัวละคร อีกทั้งยังช่วยสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้ผู้อ่านรู้สึกเห็นใจตัวละครได้อีกด้วย

^{๑๒๒} ทมยันตี, *อิริราช*, หน้า ๑๑-๑๒.

จึงนับได้ว่า ลักษณะการพรรณนาฉากที่คล้ายคลึงกับขนบการชมธรรมชาติในวรรณคดีที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง *กษัตริยา* และ *อิริราช* นี้ เป็นทั้งการสืบทอดขนบวรรณศิลป์และการสร้างสรรค์กลวิธีการประพันธ์ขึ้นใหม่เพื่อสื่อความหมายถึงตัวละครในเรื่อง และการพรรณนาฉากในลักษณะดังกล่าวเป็นกลวิธีการใช้พื้นที่เพื่อนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในลักษณะกษัตริย์ผู้ทรงยึดมั่นในอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นอย่างสูง และเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นการสืบทอดขนบการใช้ขนบชมธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรม

๓.๔.๓ พื้นที่แห่งชัยชนะและความพ่ายแพ้ของสมเด็จพระมหาธรรมราชา

ในประวัติศาสตร์ บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชามีบทบาทการแสดงความสามารถในด้านกลยุทธ์และบทบาทที่แสดงความพ่ายแพ้ที่เกี่ยวเนื่องกับ “พื้นที่” อยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การต่อสู้โดยใช้ประโยชน์จากภูมิประเทศ ซึ่งถูกนำมาถ่ายทอดในวรรณกรรมด้วย ได้แก่

- ชุนพิเรนทรเทพใช้ภูมิประเทศของคลองบางปลาหมอและคลองสระบัวที่เป็นคลองอันคดเคี้ยวและป่าทึบโดยรอบให้เป็นประโยชน์ในการลอบสังหารขุนวรวงศาธิราช
- ทักษิณของสมเด็จพระมหาธรรมราชามีนัยสำคัญต่อชัยชนะและความพ่ายแพ้ของฝ่ายหงสาวดีที่นำโดยพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ เพราะทัพพระมหาธรรมราชาอยู่ทางเหนือสามารถยกมาตีกระหนาบทัพหงสาวดีที่บุกเข้าทางด้านเจดีย์สามองค์ได้ ในศึกครั้งต่อมาที่นำโดยพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง พม่าจึงชิงความได้เปรียบด้านพื้นที่โดยบุกเข้าทางด้านแม่ละเมา และตีหัวเมืองทางเหนือก่อน โดยนัยนี้สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญต่อศึกไทย-พม่ามาก เพราะทรงเป็นเจ้าของหัวเมืองทางเหนือทั้งปวง คือเป็นเจ้าของพื้นที่ที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ การเข้าข้างฝ่ายใดก็ย่อมทำให้ฝ่ายนั้นได้เปรียบ
- ในสงครามไทยรบพม่า คราวพระสุริโยทัยขาดคอช้าง สมเด็จพระมหาธรรมราชาและพระราเมศวรถูกกลศึกของพระมหาอุปราชบุเรงนองหลอกล่อจับตัวไว้ได้ โดยอาศัยความชำนาญในภูมิประเทศ (ประวัติศาสตร์นิพนธ์หลายฉบับเสนอว่าพระมหาธรรมราชามิได้ถูกจับ แต่เป็นพระราเมศวรและพระมหินทร)

- สมเด็จพระมหาธรรมราชาอาศัยพื้นที่ค้ำน้ำเหนือวัดจุฬามณีที่ปากแม่น้ำพิงซึ่งเป็นพื้นที่สูง ปล่อยแพไฟมาทำลายทัพกรุงศรีอยุธยาและกรุงศรีสัตนาคณหุต

แม้ว่ามโนทัศน์เรื่องพื้นที่ดังที่กล่าวมานี้จะปรากฏอยู่ตั้งแต่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์แล้ว แต่เมื่อนำมาถ่ายทอดในดวับทวรรณกรรม วรรณกรรมแต่ละเรื่องก็พรรณนาพื้นที่ให้สื่อความหมายแตกต่างกัน ซึ่งเป็นกลวิธีสำคัญอย่างหนึ่งในการนำเสนอภาพตัวตนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้หลากหลายบนพื้นฐานข้อมูลประวัติศาสตร์เดียวกัน

จะยกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดจากกรณีการถูกพระมหาอุปราชบุเรงนองล้อมจับ ในนวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* และ *พ่อ* ซึ่งตีความต่างกัน กล่าวคือ นวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* ตีความว่าพระราเมศวรเป็นแม่ทัพพระองค์เดียวที่ถูกจับตัวไว้ได้ พระมหาธรรมราชาจึงทรงสร้างทำอุบายถูกพม่าจับตัวได้แล้วช่วยพระราเมศวรออกมา ซึ่งเป็นการเสนอบทบาทของตัวละครพระมหาธรรมราชาในด้านดีว่ามีความสามารถในการรบเป็นอย่างสูง ส่วนนวนิยายเรื่อง *พ่อ* ตีความว่าทั้งพระมหาธรรมราชาและพระราเมศวรถูกจับได้ทั้งสองพระองค์ ซึ่งเป็นการเสนอบทบาทของตัวละครพระมหาธรรมราชาในตอนที่ยกมานี้ในด้านไม่ดีว่าทรงเปลืองพล้ำเสียที่ต่อกลอุบายของบุเรงนอง

ในการนำเสนอภาพตัวตนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในเหตุการณ์ดังกล่าว นวนิยายทั้งสองเรื่องใช้วิธีพรรณนาจากแอ่งน้ำเช่นเดียวกัน แต่นำเสนอบทบาทของแอ่งน้ำในฐานะพื้นที่ของการเล่าเรื่องของพระมหาธรรมราชาแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ดังนี้

ความต่อไปนี้ตัดตอนมาจากนวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* กล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากพระมหาธรรมราชาพาพระราเมศวรตีฝ่าวงล้อมพม่าออกมาได้แต่ถูกเหล่าทหารพม่าไล่ตามอย่างกระชั้นชิด

...ทั้งหมดใช้วิธีสู้พลางถอยพลางจนมาถึงริมแอ่งน้ำใกล้ราวป่า ทหารหงสาวดีก็พลันติดตามมาถึง เกิดการตะลุมบอนกันขึ้นอีกครั้ง ในครั้งนี้ทหารกล้าตายที่เหลืออยู่เพียง ๓ คนก็สละชีพทอดร่างเป็นราชพลีอยู่ตรงนั้นจนหมดสิ้น คงเหลือเพียงพระมหาธรรมราชา พระราเมศวร และพันฤทธิ์เดชาเท่านั้น ทั้งสามวิ่งลงไปแอ่งน้ำดินแห่งนั้น พระมหาธรรมราชารับสั่งด้วยพระสุรเสียงตะโกน

“พันฤทธิ์ นำเสด็จพระราเมศวรไปก่อน ฉันจะต้านพวกมันไว้ให้เอง”

ทหารหงสาวดีฮือเข้าใส่พระมหาธรรมราชาอย่างกระหายนัด พระผู้ครอง
พิษณุโลกแยมพระสรวลอย่างเทียมเกรียม ดวงเนตรเป็นประกายวาววับ

“เข้ามาเลย ไอ้พวกหงสา กูรอเวลานี้อยู่นานแล้ว”

ทหารหงสาวดีกลุ่มหนึ่งทะยานเข้าใส่พระผู้ครองพิษณุโลกอย่างกระหายนัด หาก
อดีตขุนทหารทะเลวงฟันผู้พิชิตศึกลำพูนทรงปักหลักมั่น ดาบที่กระชับแน่นในอุ้งพระหัตถ์
ฟันกราดปะทะเอาไว้อย่างฉับไวคล่องแคล่วโดยไม่ยอมถอยแม้แต่ก้าวเดียว

ด้วยฝีมือพระหัตถ์ในเชิงดาบที่แก่กล้า และพระทัยที่ทรงตั้งปณิธานมั่นไว้ว่าจักทำ
ให้เลือดหงสาวดีนองพระบาทให้จงได้ ทหารหงสาวดีกลุ่มนั้นจึงไม่ผิดอะไรกับแมลงเม่าที่บิน
เข้าสู่กองเพลิง ศพแล้วศพเล่าที่ทอดกายตัวดินลงแทบเบื้องพระบาทพระมหาธรรมราชา
โลหิตสีแดงเข้มที่หลังทะลักออกมาจากร่างทหารหงสาวดีเหล่านั้นไหลปะปนไปกับน้ำในแอ่ง
ดิน วจนท่วมข้อพระบาทองค์พระผู้ครองพิษณุโลก สมดังที่ทรงประกาศไว้ทุกประการ^{๒๓}

ฉากที่เป็นจุดสังเกตในที่นี้พิจารณาที่แอ่งน้ำ แอ่งน้ำในตอนที่ได้ตามนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็น
พื้นที่แห่งชัยชนะของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชา เพราะตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชา
ทรงใช้แอ่งน้ำเป็นที่ตั้งหลักแสดงฝีมือในเชิงรบที่สามารถเอาชนะทหารพม่าที่มีจำนวนมากกว่าได้
บทพรรณนาจินตภาพว่าเลือดของทหารหงสาวดีไหลนองพระบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชานั้น
เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงความห้าวหาญและความสามารถในการรบของสมเด็จพระมหาธรรมราชาอย่าง
เห็นได้ชัด ภาพแอ่งน้ำที่มีโลหิตสีแดงไหลเข้ามาปะปนจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงของฉากจากน้ำใน
แอ่งน้ำเป็นน้ำที่มีสีเลือดผสม และมีบทบาทในการสื่อถึงภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชา
ในฐานะยอดนักรบ

ความต่อไปนี้ตัดตอนมาจากนวนิยายเรื่อง *พ่อ* กล่าวถึงเหตุการณ์ที่สมเด็จพระ
มหาธรรมราชาและพระราเมศวรหลงกลลวงของพม่าจนติดกับอยู่ในหนองน้ำ

กองทัพไทยเข้าใจว่าทัพพม่าข้างหน้าแตกพ่ายไปแล้ว เมื่อไม่มีข้าศึกขวางหน้าก็
ตะลุยไปข้างหน้าอย่างเต็มที่โดยไม่ทันสังเกตภูมิประเทศ กว่าจะรู้ว่าข้างหน้ามีหนองน้ำที่
กว้างใหญ่ ทหารไทยนับหมื่นที่นำหน้าก็ถลันตัวลงไปใต้น้ำลึกครึ่งเอว พวกที่ตามมาหยุดไม่
ทันก็ชนกับพวกที่ติดอยู่ในโคลนและในน้ำ เสียงร้องอุทานระคนกับเสียงด่ากันเองซบไป
หมด

^{๒๓} วารุทธ พิชัยศรทัต และชเนต เนติโพธิ์, *สมเด็จพระสุริโยทัย*, หน้า ๖๑๑ - ๖๑๒.

ปลายศรีไชยจักรและปลายแสนพลพายวิ่งตามกองทหารองครักษ์ไปไม่ทันระวังตัว จึงถลาลึกลงไปในแอ่งโคลนดินเหนียวจนไม่สามารถจะดึงขาขึ้นได้ พระมหาธรรมราชาทรงรู้ทันทีว่าเสียรู้กลศึกของบุเรงนองเสียแล้ว ทักษะของพระยาพสิมและพระยาจิดตองทำเป็นแตกพ่ายและแยกเป็นสองส่วนที่หน้าหนองน้ำนี้ก็เพื่อให้กองทัพไทยถลาล่าไปติดกับในหนองน้ำนั่นเอง ทหารไทยทั้งหมดถ้าไม่ลงไปอยู่ในหนองน้ำก็ติดอยู่ในโคลนที่ริมหนองโดยถูกกองทัพพม่าล้อมไว้หนาแน่นหลายชั้น^{๑๒๔}

พิจารณาฉากที่เป็นพื้นที่หนองน้ำในนวนิยายเรื่องนี้เปรียบเทียบกับฉากแอ่งน้ำในนวนิยายเรื่อง สมเด็จพระสุริโยทัย ที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การกำหนดบทบาทของพื้นที่ ที่ต่างกันอาจส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนที่ต่างกันโดยสิ้นเชิงได้ ฉากภูมิประเทศที่เป็นหนองน้ำในนวนิยายเรื่อง พ่อ ทำหน้าที่ช่วยเหลือนายพลพม่าล่องทพฝ่ายไทยให้เข้ามาติดกับและกักขังไว้ ภาพของ “ทหารไทยนับหมื่นที่นำหน้าก็ถลาล่าตัวลงไปใต้น้ำลึกครึ่งเอว พวกที่ตามมาหยุดไม่ทันก็ชนกับพวกที่ติดอยู่ในโคลนและในน้ำ เสียงร้องอุทานระคนกับเสียงด่ากันเองขรมไปหมด” และ “ทหารไทยทั้งหมดถ้าไม่ลงไปอยู่ในหนองน้ำก็ติดอยู่ในโคลนที่ริมหนองโดยถูกกองทัพพม่าล้อมไว้หนาแน่นหลายชั้น” เป็นภาพที่แสดงปฏิสัมพันธ์กับฉากและตัวละครในลักษณะที่ฉากจับตัวและกักขังตัวละครไว้ให้อยู่ในสภาวะที่พ่ายแพ้เสียที่ต่อข้าศึก จึงอาจนับได้ว่า ฉากดังกล่าวเป็นพื้นที่แห่งความพ่ายแพ้ของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชา (และของกองทัพฝ่ายไทย)

จะเห็นว่า การกำหนดบทบาทของฉากที่แตกต่างกัน เป็นอีกวิธีหนึ่งที่บทประพันธ์สามารถใช้แสดงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างตัวละครทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายไทยและฝ่ายพม่าให้เป็นตัวละครที่ได้เปรียบ-เสียเปรียบ เก่งกาจ-เพลี่ยงพล้ำ ได้ บทบาทของฉากนั้นมีพลวัตสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามแต่รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจของตัวละครในลักษณะดังที่เห็นในตัวอย่าง ที่สำคัญคือการพรรณนาฉากสถานที่เดียวกันที่แตกต่างกันก็อาจส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้แตกต่างกันตามนัยของตัวบทวรรณกรรมได้

มีข้อสังเกตว่า วรรณกรรมที่แต่งขึ้นในยุคหลังที่ค่อนข้างร่วมสมัยในปัจจุบัน ได้แก่ กษัตริยา (๒๕๔๕) และ อธิราชา (๒๕๔๖) ของทมยันตี และ ร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ ของสนิท พูลพงศ์ (๒๕๔๕) ใช้กลวิธีการสร้างความสมจริงของการเล่าเรื่องด้วยพื้นที่โดยใช้แผนที่ประกอบการเล่าเรื่องด้วย

^{๑๒๔} ปองพล อติเรกสาร, พ่อ ภาคหนึ่ง, หน้า ๑๒๕ - ๑๒๖.

ตัวอย่างเช่น ใน ร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ ของสนิท พูลพงค์ มีการใช้แผนที่แสดงบทบาทของตัวละครพระมหากษัตริย์ที่รวมทัพกับพม่ายกมาตีกรุงศรีอยุธยา โดยใช้แผนที่แสดงการรวมพลและการวางกำลังของฝ่ายพม่าที่เคลื่อนทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา และแสดงพระนามของพระมหากษัตริย์ที่อยู่ในกองทัพของฝ่ายพม่าไว้ในแผนที่เหล่านี้ด้วย ดังภาพต่อไปนี้

ภาพประกอบ ๑ แผนที่สังเขปแสดงการวางกำลังของฝ่ายพม่า พ.ศ. ๒๑๑๑

ผู้ประพันธ์แสดงข้อสังเกตจากแผนที่ดังกล่าวไว้ในบทประพันธ์ว่า

...หกทัพหลวงแห่งเมืองหงสาวดี
เจ็ดทัพไทยของพระธรรมราชา

แม่ทัพมีพระเจ้ากรุงหงสา
จะเห็นว่ามีไทยมาตีไทย^{๑๒๔}

การตั้งข้อสังเกตดังกล่าวประกอบกับแผนที่ นอกจากจะแสดงภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหากษัตริย์เป็นตัวละครที่แปรพักตร์ไปร่วมกับข้าศึกแล้ว การใช้แผนที่ยังสร้างความสมจริงและน่าเชื่อถือให้กับสารที่บทประพันธ์สื่ออีกด้วย เพราะว่าตามปกติแล้ว แผนที่ เป็นสื่อที่ใช้ในวงวิชาการ เพื่อนำเสนอความรู้ การใช้แผนที่ประกอบคำอธิบายจึงเป็นการอ้าง “หลักวิชา” ในการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ ผลที่เกิดขึ้นคือการใช้อำนาจผ่านวาทกรรมความสมจริงตามหลักวิชาที่สามารถโน้มน้าวให้ผู้อ่านคล้อยตามว่าบทประพันธ์กำลังพูดความจริงที่น่าเชื่อถือ เพราะมีแผนที่อ้างอิงประกอบ เมื่อบทประพันธ์ระดมตัวละครพระมหากษัตริย์มา ความคิดเห็นในบทประพันธ์ดังกล่าว

^{๑๒๔} สนิท พูลพงค์, ร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามไทย-พม่า การเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๑, หน้า ๕๐.

ก็ถูกนำเสนอรวมไปโดยนัยว่าเป็นความจริงในประวัติศาสตร์มากกว่าจะเป็นงานเขียนจากจินตนาการ กล่าวอีกนัยหนึ่ง แผนที่ที่นำมาประกอบในวรรณกรรมได้สร้างความหมายใหม่ให้กับพื้นที่ในเรื่องเล่าว่ามีได้เป็นเพียงฉากของวรรณกรรม แต่เป็นภาพจำลองของพื้นที่และสถานการณ์ในพื้นที่ที่เคยเกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์

นอกจากนี้ การใช้แผนที่ในวรรณกรรมยังเป็นการสร้างความหมายในเชิงสุนทรียะให้กับพื้นที่ในวรรณกรรม ภาพหัวลูกศรของทัพพม่าที่ชี้มาจากทุกทิศทุกทางมายังจุดแสดงที่ตั้งของอยุธยา ใน แผนที่สังเขปแสดงการวางกำลังของฝ่ายพม่า พ.ศ. ๒๑๑๑ ยังสร้างจินตภาพอันน่าหวาดกลัวของแสนยานุภาพของพม่าที่รวมกำลังพลกันในทุกสารทิศเพื่อจะมุ่งเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา ชื่อ “พระมหาธรรมราชา” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในแผนที่แสดงการรวมพลของพม่าจึงช่วยกระตุ้นความโกรธแค้นให้กับผู้อ่านที่ตัวละครพระมหาธรรมราชาเข้าร่วมกับทัพอันใหญ่โตของข้าศึกที่กำลังมุ่งร้ายต่อเมืองหลวงของไทย การใช้แผนที่ในวรรณกรรม จึงเป็นกลวิธีการใช้พื้นที่เพื่อนำเสนอตัวละครพระมหาธรรมราชาได้อย่างทรงพลังทางวรรณศิลป์

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยพบว่า การใช้แผนที่ชุดเดียวกันนี้ในนวนิยายเรื่อง กษัตริยา ผู้ประพันธ์กลับตีความพื้นที่ในแผนที่แตกต่างออกไป* แผนที่ใน กษัตริยา เป็นแผนที่เดียวกับใน ร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ ดังนี้

ภาพประกอบ ๒ แผนที่สังเขปแสดงการวางกำลังของฝ่ายพม่า พ.ศ. ๒๑๑๑

ผู้เล่าในนวนิยายอธิบายแผนที่ดังกล่าวไว้ดังนี้

พม่ายกจากหงสาวดีแต่เดือน ๑๑ พอถึงเดือนอ้าย ก็เข้าล้อมพระนคร โดยถ้ามองจากแผนที่จะเห็นว่ากองทัพพระมหาธรรมราชานั้นอยู่ด้านทิศตะวันตกติดแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นแม่น้ำกว้าง ไม่ใช่จุดสำคัญที่จะเข้าโจมตีพระนครได้ ฉะนั้นกองทัพพระมหาธรรมราชาจึงเท่ากับถูกเกณฑ์ไป 'คุมเชิง' เอาไว้ จะให้คนไทยเข้าตีอยุธยาคงไม่ได้^{๑๖๖}

การอธิบายแผนที่ข้างต้น เป็นการให้ความหมายกับพื้นที่ที่แสดงไว้ในแผนที่ต่างไปจาก *ร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ* นั่นคือ อธิบายว่าลักษณะการตั้งทัพของพม่าในศึกครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าทัพพระมหาธรรมราชามิได้มีบทบาทสำคัญในการเข้าตีกรุงศรีอยุธยา โดยผู้ประพันธ์กล่าวว่า "จะให้คนไทยเข้าตีอยุธยาคงไม่ได้"^{๑๖๗} ซึ่งแสดงทรรศนะว่าพม่าคงไม่ไว้ใจให้พระมหาธรรมราชาได้มีโอกาสมาตีเมืองของคนไทยด้วยกันเอง อันนับเป็นการตอบโต้ความใน *ร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ* ว่า "จะเห็นว่ามิไทยมาตีไทย" อย่างเห็นได้ชัด เนื้อความที่อธิบายแผนที่ใน *กษัตริยา* ในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาที่ทัพของตัวละครพระมหาธรรมราชาตั้งอยู่เพื่อนำเสนอตัวละครพระมหาธรรมราชาให้มีความผิดจากการเข้าร่วมตีกรุงศรีอยุธยาน้อยที่สุด โดยอธิบายว่าทัพของพระองค์มิได้มีหน้าที่ตีกรุงศรีอยุธยาโดยตรง แต่เป็นการยกไปคุมเชิงเท่านั้น เพื่อนำไปสู่การสนับสนุนบทบาทของพระมหาธรรมราชาผู้ทรงหวังดีต่อประเทศชาติตามแก่นเรื่องของนวนิยาย

การใช้แผนที่ประกอบในวรรณกรรมจึงเป็นกลวิธีการใช้พื้นที่ที่แม้จะดูสมจริง แต่ก็สามารถถูกบิดผันความหมายของแผนที่ให้แตกต่างกันไปได้ ขึ้นอยู่กับการตีความพื้นที่ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการนำเสนอตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาของผู้ประพันธ์วรรณกรรมแต่ละเรื่อง

อนึ่ง ความสำคัญของพื้นที่ในวรรณกรรมที่เป็นกลุ่มข้อมูล อาจเห็นได้จากตัวละครอื่นๆในวรรณกรรมเรื่องต่างๆอีกมากมาย เช่น ตัวละครฝ่ายไทยใน *เสภาพระราชพงศาวดาร* และ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* มักระบุว่า ประชาชนกลัวจะโดนกวาดต้อนไปยังกรุงหงสาวดีที่สุด ซึ่งในแง่

^{๑๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๖-๒๖๗.

^{๑๖๗} ทมยันตี, *กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา*, หน้า ๒๖๗

* ใน *ร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ* และ *กษัตริยา* ใช้แผนที่แสดงการจัดทัพตอนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ ฉบับเดียวกันคือแผนที่จากหนังสือ *การเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๑ พ.ศ.๒๑๑๒* ของจรรยา ประชิตโรมรัน

ของพื้นที่แล้วอาจหมายถึงว่าคนไทยกลัวจะต้องพรากจากพื้นที่ที่ชนชาติของตนมีอำนาจเหนืออยู่ ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงการหวงแหนเอกราชในกรอบคิดแบบชาตินิยม ในขณะที่นวนิยายเรื่อง พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี นั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องเล่าถึงโศกนาฏกรรมจากการเคลื่อนย้ายพื้นที่ของกลุ่มคนไทยที่ถูกกวาดต้อนไปพม่า ดังเห็นได้จาก ตัวละครพระสุพรรณกัลยาณีและนางข้าหลวงซึ่งมีบทบาทเด่นในเรื่องล้วนแต่เสียชีวิตอย่างน่าสะเทือนใจในตอนท้ายเรื่องที่กรุงหงสาวดี นอกจากนี้ ในตอนจบเรื่องของนวนิยายดังกล่าวยังกล่าวถึงวีรกรรมของหลวงปู่โง้งที่ฝ่าฟันความลำบากไปนำพระบรมอัฐิของพระสุพรรณกัลยาณีกลับมาฝังดินแดนไทย ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นการเคลื่อนย้ายพระสุพรรณกัลยาณีกลับสู่บ้านเกิดเมืองนอนซึ่งเป็น “พื้นที่” ที่เป็นมิตรกับพระองค์

จะเห็นได้ว่า กลวิธีการพรรณนาสถานที่และพื้นที่นับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่บทประพันธ์ใช้เสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในมิติที่สัมพันธ์กับพื้นที่และตัวละครอื่นๆในเรื่องเล่าให้แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “พื้นที่” ที่เป็นแผ่นดินไทย และมีพระมหากษัตริย์ที่เป็นคนไทยครองราชย์อยู่จะเป็นมิตรกับตัวละครฝ่ายไทยรวมทั้งสมเด็จพระมหาธรรมราชา แต่เป็นปรปักษ์กับตัวละครฝ่ายพม่า ในทางตรงกันข้าม พื้นที่ที่พม่ามีอำนาจปกครองอยู่จะสื่อความหมายในเชิงกดดันและเหยียดหยามตัวละครฝ่ายไทย ที่เป็นเช่นนี้น่าจะเป็นเพราะวรรณกรรมที่เป็นกลุ่มข้อมูลแทบทุกเรื่องล้วนแต่เสนอแก่นเรื่องว่าด้วยการแย่งชิงและการกอบกู้เอกราชซึ่งหมายถึงอำนาจเหนือดินแดน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการแย่งชิง “พื้นที่” ของชาติระหว่างไทยกับพม่า การพรรณนา “พื้นที่” ในลักษณะเช่นนี้จึงมีนัยสำคัญต่อการนำเสนอตัวละครในวรรณกรรมกลุ่มที่นำมาศึกษาเป็นพิเศษ

นอกจากนี้ ฉากในวรรณกรรมแต่ละเรื่องยังเป็นพื้นที่ที่มีพลวัตของการตีความได้อย่างอิสระ ดังพบว่า ฉากเดียวกัน พื้นที่เดียวกัน หรือแผนที่เดียวกันในวรรณกรรมต่างเรื่องกันก็สามารถให้ความหมายกับพื้นที่แตกต่างกันไปได้ตามจินตนาการของผู้ประพันธ์ การให้ความหมายดังกล่าวเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ส่งผลต่อความหลากหลายของภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชา

จากการศึกษาวิธีการใช้พื้นที่ในการเล่าเรื่อง พบว่าสถานที่และพื้นที่มิได้เป็นเพียงองค์ประกอบของวรรณกรรมที่เปิดช่องว่างให้เรื่องดำเนินต่อไปได้เท่านั้น แต่การใช้องค์ประกอบต่างๆเหล่านี้เป็นกลวิธีสำคัญอย่างหนึ่งที่วรรณกรรมในกลุ่มข้อมูลใช้นำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมให้แตกต่างกันอีกด้วย

การศึกษาที่ผ่านมาในบทนี้ชี้ให้เห็นว่า ในขั้นตอนการสร้างสรรคด้วยทวารณกรรมขึ้นมา นั้น การเลือกใช้กลวิธีการเล่าเรื่องที่แตกต่างกันส่งผลต่อความหลากหลายของภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ถูกนำเสนอในวรรณกรรมแต่ละเรื่องในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับของโครงสร้าง ในระดับลึกที่ต้องวิเคราะห์เปรียบเทียบอย่างซับซ้อนจึงจะสังเกตเห็น ไปจนถึงกลวิธีการเล่าเรื่องซึ่งสามารถสังเกตเห็นได้ง่ายกว่า อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุที่แท้จริงของความหลากหลายของภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมนั้นก็คือความซับซ้อนของประติมากรรมทางวรรณศิลป์ในวรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์ไทยแต่ละเรื่องซึ่งมีการสร้างสรรค์ขึ้นอย่างต่อเนื่องมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความซับซ้อนดังกล่าวนี้เป็นขุมพลังที่ย้อนกลับไปให้ความหมายใหม่ ๆ กับ "อดีต" เพื่อจะย้อนกลับมาอธิบายตัวตนของผู้ประพันธ์ รวมทั้งสังคมที่ผู้ประพันธ์และผู้อ่านอาศัยอยู่ร่วมกัน

ในบทต่อไป ผู้วิจัยจะสำรวจดูว่า กลวิธีการเล่าเรื่องอันซับซ้อนดังที่ได้กล่าวไปทั้งหมดนี้ จะส่งผลให้ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ปรากฏในวรรณกรรมมีความหลากหลายแตกต่างกันอย่างไรบ้าง แล้วจะแจกแจงภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมให้เป็นระบบ เพื่อให้เห็นภาพรวมของการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมชัดเจนขึ้น